

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

6

*Juozas Čiulda. Trumpi
samprotavimai apie žemaičių
kalbos gramatikos taisykles*

1994

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJS STUDIJS

6

Juozas Čiulda.
Trumpi samprotavimai
apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles

Parengė Giedrius Subačius

VILNIUS

MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA 1993

UDK 808. 82-087
Li-191

Redakcinė kolegija:

Egidijus Aleksandravičius
Antanas Kulakauskas
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

„Lietuvių atgimimo istorijos studijoms“ rašykite šiuo adresu:
Užupio g. 8–18, 2007 Vilnius

Recenzavo dr. *Saulius AMBRAZAS* ir *Birutė VANAGIENĖ*

Gramatiką, laiškus ir dokumentus iš lenkų kalbos vertė *Giedrius SUBAČIUS*

Lotyniškuosius intarpus vertė ar parinko vertimus *Rasa JURGELĖNAITĖ*

ISBN 5-420-01224-3

© Giedrius Subačius, vertimas ir parengimas, 1993

© Mokslo ir enciklopedijų leidykla, apipavidalinimas, 1993

TURINYS

Pratarmė	5
<i>Giedrius Subačius</i> . Juozas Ciulda ir jo gramatika	7
<i>Halina Karas, Nijolė Kolytė</i> . Juozo Ciuldos gramatikos terminai ir kalba	56
<i>Józef Czudło</i> . Krótkie pomysły o prawidłach grammatycznych języka Zmudzkiego	79
<i>Juozas Ciulda</i> . Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles	223
Laiškai	359
<i>J. Ciulda</i> Motiejui Valančiui	360
<i>J. Ciulda</i> Stanislovui [?]	366
<i>Adomas Zavadskis</i> <i>J. Ciuldai</i>	367
<i>J. Ciulda</i> Vilniaus archeologijos komisijai	368
Dokumentai	373
<i>J. Ciuldos</i> krikšto metrikai	374
Slapta <i>Juozo Valentinavičiaus</i> nuomonė apie <i>J. Ciuldą</i>	374
Priedai	377
Paaiškinimai	378
Sutrumpinimai	381
„Samprotavimų“ lietuviškų žodžių registras	383
„Samprotavimų“ turinys	402
Adnotacija	407
Summary	409
Zusammenfassung	411

Ks. Józef Czułdo

KRÓTKIE POMYSŁY O
PRAWIDŁACH
GRAMMATYCZNYCH
JĘZYKA ŻMUDZKIEGO¹

¹ Autorius ir pavadinimas atstatyti pagal šaltinius.

[1] Biskupowi Dyecezalnemu Telszewskiemu czyli żmudzkiemu,
i Kawalerowi Jaśnie Wielmożnemu JMci Księdzu

Maciejowi Kazimierzowi

WOŁONCZEWSKIEMU

W dowód rzetelnego uszanowania
tę pracę swoje
ofiaruje
Autor.²

² AK dedikacijos nėra.

[2] Przedmowa.

Początek Narodu litewskiego rozmaity, a ztąd niepewny, naznaczają Dziejopisowie. Jedni (Bohusz) od Jafeta syna Noaihowego; drudzy (Lelewel) od Herulów, mieszkańców niegdyś krainy nadbałtyckiej; inni wreszcie od Wendów³, Letów, Hirrów; Narbutt⁴ i w ślad za nim Kraszewski wywodzą od Indów nawet; i gwałtem naciągają do szczepu słowiańskiego. Niemasz zaiste pewności, któryby z tych Narodów był pierwotnym szczepem terazniejszych Litwinów, Żmudzinów, Prusaków, Łotyszów⁵ w Kurlandyi i Inflantach mieszkających. Jeśli z podobieństwa języków dochodzić chcemu⁶ pierwotnego ich pochodzenia, to nie wiele nas nauczy. Chociaż bowiem w języku litewskim wiele się znajduje wyrazów sławiańskich⁷, niemieckich, łacińskich, nawet greckich; a jak jeszcze chcą, i sanskryckich; liczba ich będąc bardzo małą w stosunku do liczby wyrazów właściwie litewskich, każe powątpiewać, iżby który z tych Narodów dał początek naszemu. Mała owa liczba obcych wyrazów i tego nawet nie dowodzi, iżby ten Narod, podług mniemania Naruszewicza, miał być zlewkiem z rozmaitych Scytyjskich i Sarmackich, w czasie powszechnej Narodów wędrówki pozostałych, i w lasach nadbałtyckich zamieszkałych. Obce wyrazy w tym języku zamieszane, są raczej śladem bliskich stosunków tego Narodu z sąsiedniemi Sławianami⁸ i Niemcami, jak dziś pokazuje język Litwinów i Żmudzinów zbliżonych do⁹ Polaków i Prusaków Niemców; to do[2v] Łotyszów w Kurlandii. A jeśli Herulów mamy uważać za naszych pierwotnych przodków; ci w swojej wędrówce z północy wpadłszy do Państwa Rzymskiego mogli i mowy rzymskiej nieco się przyuczyc, a po swém ztamtąd wypędzeniu; powróciwszy do siedzib

³ AK 1 „Wenedów“.

⁴ AK 1 „Hirrów, Letów; P. Narbutt“ MV pakeista „Letów, Hirrów; Narbutt“.

⁵ AK 1 „i Łotyszów“.

⁶ AK 1 „chcemy“.

⁷ AK 1 „słowiańskich“.

⁸ AK 1 „Sławianami“.

⁹ AK 1v „to do“.

dawnych swoich, i obce wyrazy do mowy ojczystej przymieszać. Wreszcie żadnego, podobno, nie znamy języka zupełnie czystego, odrębnego od wszelkich innych, tak dalece, iżby żadnego zgoła wyrazu obcego w nim nie było.

Język tedy litewski, czyli go żmudzkiem nazwiemy, będąc językiem nadbałtyckiego Narodu, którego początek w pomroku odległej starożytności dotąd się kryje; godzien jest zwrócić uwagę uczonych, a zamiłowanie ziomek. Pomimo jednak swą dawność i dość obszerne użycie szczególnie do opowiadania prawd Religii w tym Narodzie; można powiedzieć, dotąd zostaje zaniedbanym; a dziwnym i prawie nie pojętym sposobem sam się coraz wykształca. Nie wiele bowiem piór uczonych zajmowało się takową pracą. Dzieła prawdziwych Dobroczyńców Narodu miały, po większej części, na celu zaszczepienie w nim doskonałości chrześcijańskiej, a mało dbano o wydoskonalenie języka, bez czego jednak prawdziwej oświaty oczekiwać nie można. Gdzie ta w wyższym stopniu, tam większa czystość języka. Dowodem tego porównanie narzecza żmudzkiego z litewskiem, szczególniej po trakcie Grodzieńskim, od miasteczka Rumszyszek aż daleko w Powiat Trocki. W tym ostatnim niema żadnej prawie grammatyczności, a natomiast mieszanina polszczyzny przekształconej i popsutej z językiem litewskim, grubym, nie okrzesanym równie, jak sam naród niemający żadnego oświecenia. Podobnież narzecze Wiłkomierskie, zbliżone do Kurlandskiego, żadnych pewnych i jednostajnych w sobie nie okazuje prawideł; owszem dla niedostatku stałych zakończeń wyrazów, [3] oraz przez niestosowne wyrzucanie lub odrzucanie głosek, a niekiedy i całych zgłosek, stała się mowa obojętną i niezrozumiałą. Szczęśliwsi w tej mierze od Żmudzinów i Litwinów Prusacy, którzy w swych szkołkach parafialnych, obok nauki języka niemieckiego, pobierają też nauki w krajowym. Lecz u nas największą przeszkodą do wykształcenia narodowego języka jest, od wieków wkorzeniony przesąd — że język ten nazwano **Językiem wyłącznie gminu**. Mały jeszcze chłopczyzna, oddany nawet do szkółki parafialnej, przymuszony pod karą (Nota linguae) wyrzec się ojczystej mowy, wszelkie nauki i oświecenie biorąc w obcym, sobie dotąd nieznanym języku, zwolna obojętności wprzód, a z czasem jawnego nabywa wstrętu do tego języka, w którym czuła matka, pobożna żmudzinka pierwszych go wyrazów nauczyła, w którym dziecię najpierwszą czyniło próbę użycia

władz językowych. Tym sposobem zaczyna się wstydzić¹⁰ swoich rodziców i rodziny, wstydzić się swojego rodu, stanu i ojczyzny. Nie chce bez wielkiego zarumienienia się wyznać prawdy, że jest źmudzinem, lecz podrzuca siebie obcemu narodowi, kłamliwie nazywając siebie rodowitym i właściwym Polakiem; gdy tymczasem z mowy swojej przeciągłej, i niedomawiania pewnych spółgłosek łatwo się wyda, kim jest rzeczywiście. A niekiedy dla okazania jakowejś skromności, nazwie się litwinem, jakoby Litwa była zaszczytniejszą od Żmudzi. Ileż to podobny przesąd szkodliwego wywiera na moralność człowieka wpływu¹¹! Jeśli który z tak skrzywionych młodzieńców zabierze się do stanu duchownego, i z kolei zostanie przeznaczonym do religijnej posługi swoim rodakom; takowy sługa Ołtarza, nałogową wzgardą ku ojczystej mowie przejęty, stara się tylko o to, żeby jego mowę i nauki, lud choćby przez odgadywanie przynajmniej w części zrozumiał. Utyskuje na ubóstwo krajowego języka, [3v] że w nim nie można dobrać właściwych wyrazów do wyjaśnienia (najpewniej płaskich) pomysłów, bo jego nie zna: zarozumiały w swojej wyobrażonej uczoności, nie lubi nawet szperać w mowie gminu słów właściwych.

Offenduntur enim, quibus est equus et pater et res;
 Nec quid fricti ciceris probat, et nucis emtor
 Aequis accipiunt animis, donentque corona...

Horat. Epis. ad Pisones.

A w takim razie nadstawiając niby niedostatki mowy swojego¹² ludu łataniną zwłaszcza polskiego języka chce one pokrywać, i obce naciągając wyrazy nadaje im zakończenia źmudzkie; i przez taki makaronizm czyni mowę niezrozumiałą, dla słuchacza żadnego nie przynoszącą pożytku. Że język źmudzki nie jest ubogim w tym względzie, dowodem tego Przekład całej Biblii Obojga Testamentów, gdzie są myśli najwznioślejsze, tajemnice, allegorye, prorocstwa, poezye, psalmy – język zdolny do napisania tytułu ksiąg¹³ nabożnych, tytuł śpiewów tak wiejskich, jak i świętych; wreszcie do napisania Poematu

¹⁰ MV „zaczyna się wstydzić“ pakeista iś AK 2 „wstydzić się zaczyna“.

¹¹ AK 2 ż. „wpływu“ yra prieš „na moralność człowieka“, bet MV nukelta po.

¹² AK 2v „swego“.

¹³ AK 2v „ksiąg“.

Donaleitisa¹⁴, Poematu, można powiedzieć, najpiękniejszego przy swojej wiejskiej prostocie. Żmudzin zaś czyniący tak niesprawiedliwy, tyle kłamliwy powyższy zarzut, nie jest pewnie zdolnym i w polskim co ważnego napisać. Podobnegoż zarzutu doznawał niegdyś i polski, jak otém powiada Bentkowski (Hist. Liter. Pol. T. 1.). Tu przeto można powiedzieć sprawiedliwie o języku żmudzki, co Dmochowski o polskim napisał:

Częstokroć na nasz język płocho narzekamy.
Jest to skarb bardzo drogi, ale go nie znamy.

Szt. Rym.

[4] Czasem nieśmiałość, a często lenistwo jest powodem takiej opie-
szałości. Owszem każdemu wolno, nawet jest obowiązkiem wynaj-
dywać i dobierać najstosowniejsze, lecz między gminem ukryte lub
zapomniane wyrażenia.

.....Mortalia facta peribunt,
Nedum sermonum stet honos et gratia vivax.
Multa renascentur, quae jam cecidère, cadentque
Quae nunc sunt in honore vocabula; si valet usus,
Quem penes arbitrium est, et jus et norma loquendi.

.....
Ut sylvae foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas,
Et juvenum ritu, florent modo nata, vigentque...
.....ego cur acquirere pauca
Si possim, invidior; cum lingua Catonis et Enni
Sermonem patrium ditaverit, et nova rerum
Nomina protulerit? Licuit et semper licebit
Signatum praesente nota producere nomen...
In verbis etiam tenuis cautusque ferendis
Dixeris egregie, notum si callida verbum
Reddiderit junctura novum...

Horat 1. cit.

¹⁴ AK 2v „Donalejtisa“.

Narod żmudzki, ile jest do swego Duchowieństwa przywiązany, każdemu wiadomo. Jeśliby więc toż Duchowieństwo, w mowie swojej, kazaniach, katechizmach, [4v] układaniu książek do nabożeństwa i śpiewów kościelnych, raczyło trzymać się ściśle prawideł z natury tegoż języka wyprowadzonych i pokazanych; dopilnować koniecznie potrzebnej jednostajności w mówieniu i pisaniu; łatwoby dokazało, że znajdujące się dotąd rozmaitości, jakby narzecza, niekształtności języka i zboczenia od prawideł onego, sprostowanemi, i do pewnego porządku przywiedzionemiby zostały. Wieleby przez to się przyłożyło do wykształcenia mowy ojczystej, a tym samym pomnożyłoby oświatę swego Narodu. Rzecz jeszcze dotąd tylko wielce pożądana, ażeby w szkółkach parafialnych, zamiast wstrętu do pomienionego języka, wmawiano zamiłowanie onego; a obok Nauk w językach od Rządu naznaczonych, i w krajowym też podawane były. Projektem nawet było Ministerstwa Narodowego Oświecenia roku 1833. lecz niestety! nie przyszło do tak pożądanego skutku.

Ponieważ język i pisma Uczonych powinny być językiem i pismem Narodu; Autor przeto pracujący około swego dzieła, ściśle ma się trzymać prawideł grammatycznych. Konieczna więc potrzeba jasnej i dokładnej Grammatyki, jakiej narod żmudzki dotąd nie posiada. Wydał, wprawdzie, przed kilkunastą lat uczony Ksiądz Kalixt Kossakowski Grammatykę pod tytułem **Kalbrieda**; lecz ta, prócz niektórych nie złe dobranych nazwań grammatycznych, z wielu względów, dostateczną nie jest. Po nim wydał inną K. W. Myle (w Petersburgu drukowaną); lecz niełatwo odgadnąć zamiar tego Autora. Pisze Grammatykę, niby języka łacińskiego dla żmudzinów. Prawidła i rozumowania są pożmudzku, ortografią bardziej pruską, a poddyaiektem niezgrabnym gminnym. Nomenklatura jego żmudzka z początku twarda, z trudnością zrozumiana, możeby jednak z czasem [5] dała się upowszechnić używając jej w Grammatyce raczej języka żmudzkiego, nie zaś łacińskiego. Żądać nawet od Autorów zupełnej dokładności nie podobna, gdzie wielu pracowników wspólną usilnością do pewnej doskonałości przyjąć tylko można, i zmienić wkorzenione różnice mowy.

Quo semel imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.

Idem Epistolar. Lib. 1. Ep. 2.

Pisarz poświęcający swą pracę śledzeniu i wykrywaniu pewnych i stałych prawideł mówienia i pisania, powinien dokładnie zgłębić i poznać naturę i mechaniczny układ języka; pilnie się zastanawiać nad dawniejszą mową, i ortografią; rozważać, ile ona jest zgodną lub różną od natury i właściwego toku jego; na czém niedokładność zależy i jakim sposobem możnaby ją ulepszyć; roztrząsnąć więc należycie wszystkie modyfikacje, porównać z prawidłami **Powszechnej Grammatyki**; ocenić zgodność i różnicę, i na czém ta ostatnia zależy, czy pochodzi z natury języka mającego sobie szczególne własności, albowi też z niewykształcenia onego wynikłe; wejrzeć w stosunek, czyli podobieństwo do innych żyjących jeszcze lub umarłych, wydoskonalonych, lub mało co od pierwiastkowej niekształtności oddalonych; rozróżnić wyjątki od prawideł w samym języku odkryć się dających, i zboczenia od nich, potrzebujące sprostowania. Że zaś język dzieli się na rozmaite dyalekta i poddyalekta, a w nich tu i¹⁵ ówdzie mogą się znajdować pojedyncze prawidła; pisarz więc powinien pilnie roztrząsnąć każdy z nich; rozważyć, który przez powszechne dążenie języka żyjącego do doskonałości, najdalej w tej kolei postąpił, i [5v] przybliżył się do swojej mety, lub od niej się bardziej oddalił nie mając przewodnika. Oprócz tego czytywać księgi tak o tym języku pisane, jak równie i o innych: często bowiem się zdarza, że uwagi czynione nad jednym, stają się pochodnią do poznania drugiego.

Hoc opus, hoc studium parvi properemus et ampli,
Si Patriae volumus, si nobis vivere cari.

Hor. loc. cit. Ep. 3.

Nec poeniteat te calamo trivisse labellum.

Virg. Eclog. 2.

Ani się zrażać należy różnicą mowy każdej prawie strony; ani uważać na sprzeczki literackie; owszem śmiało objawiać należy swoje odkrycia, swoje zdanie, nie narzucając jednak nikomu za konieczne do przyjęcia.

¹⁵ AK 4 ž. „i“ nėra.

Scinditur incertum studia in contraria vulgus.

Virg. Aeneid. Lib. 2.

Grammatici certant, et adhuc sub iudice lis est.

Horat. Ar. poetic.

Non nostrum inter vos tantas componere lites.

Virg. Eclog. 3.

Nie na mój to wiek, siły i zdolność¹⁶ takiej podołać pracy. Znajdą się daleko uczeńsi i zdolniejsi. Ja posłuszny sprawiedliwej Poety przestrodze:

Sumite materiam vestris, qui scribitis, aequam
Viribus, et versate diu, quid ferre recusent,
Quid valeant humeri...
Metiri se quemque suo modulo, ac pede verum est.

Hor. l. c.

[6] i żeby nie zasłużyć na żarty i śmiechy, szumném przedsięwzięciem, a nie doprowadzoném do skutku,

Inceptis gravibus plerumque, et magna professis
Purpureus late qui splendeat unus et alter
Assuitur pannus
. Amphora coepit
Institui, currente rota cur urceus exit?

Idem.

(co wychodzi na żmudzkie *ysz anyjk szyjk be lyko*).

starałem się przynajmniej choć w małej części uczynić próbkę. Nie miałem sposobności zwiedzać wszystkich stron Żmudzi i Litwy w celu dokładnego poznania i ścisłego zastanawiania się nad mową ustną tych ludów. Znam gruntownie poddialekt zachodnio-żmudzki,

¹⁶ AK 4v „zdatność“.

mowę moję macierzyńską; po większej części i litewski; inne zaś mniej więcej poznałem z Dzieł różnych Autorów. Czytałem, ile ich mieć mogłem, zastanawiałem się w nich nad budową języka i ortografią; porównywałem one z naturą jego, i znalazłem wiele tu ówdzie rozrzuconych trafności i uchybień; a nigdzie jednostajności. W poddialekcie jednak zachodnio-żmudzkiem zdało mi się odkryć większe ukształcenie; jego przeto najwięcej się trzymałem. Jakie zaś w nim prawidła się objawiły, i na czém jego ukształcenie zależy, jakie oraz prawidła grammatyczne językowi żmudzkiemu stosowniejszemiby się zdawały, zdanie moje w niniejszém Dziełku Uczonej Publiczności Żmudzkiej do przejrzenia i ocenienia zostawuję¹⁷. Daleki od zarozumiałości, tyle jednak powiedzieć mogę, że [6v] nie wszystko ulegnie pogardzie i odrzuceniu.

Non omnis moriar...

Horat.

Jeśli nie wiele się tém dla Społeczności przysłużę, nie przeto mniej mam szacunku i przywiązania do mojego Narodu i języka. A jeśliby się komu zdarzyło uczuć do mnie ztąd nieukontentowanie; niech raz jeszcze odczyta stronicę tytułową. Każdemu w podobnym przedmiocie myśleć wolno.

Non ego nobilium scriptorum auditor et ultor,
Grammaticas ambire tribus et pulpita dignor.

Idem Epis. 19.

Ac ne forte roges, quo me duce, quo lare tuter;
Nullius addictus jurare in verba magistri...
Et mihi res, non me rebus subjungere conor.

Idem Epis. 1.

Pisałem 1855¹⁸ roku.

¹⁷ AK 5 „przedstawuję“.

¹⁸ AK 5v „1854“.

[7] Late fusum opus est, et multiplex, et prope quotidie novum, et de quo nunquam dicta erunt omnia. Quae tamen tradita, quid ex his optimum; et si quid mutari, adjici, detrahi melius videbitur, dicere experiar.

Quintilianus Inst. Orat. Lib. II. cap. 14.

Rozdział pierwszy

O Pisowni.

§ I. O Głoskach w ogólności.

1. Uważając mówiącego człowieka, postrzegamy rozmaite poruszenia języka, przymykane, lub otwieranie ust, układ warg, wydanie głosu lub tylko ciché szeptanie. Takowe poruszenia osobno wzięte nazwali Grammatycy **Głoskami**. Z tych pojedynczych części, czyli głosek, rozmaicie między sobą połączonych mowa ludzka ustna się formuje. Jakowy układ **Mechanizmem** języka nazwano.

2. Części te na dwa rzędy dziela Grammatycy. Jedne, które większém lub mniejszém otwarciem ust, samém tylko ułożeniem warg, bez ich stulenia, się wydają; i w których albo zgoła nie, albo mało się język porusza bez przytulenia go do podniebienia lub zębów; mogące się wydać pojedynczém brzmieniem, czystém, [7v] nie syczącém, nie zawisłém od innego, nazwali **Samogłoskami**. Drugie zaś potrzebujące znaczniejszego poruszenia warg, języka, użycia podniebienia, zębów i gardła, i nie mogące się w mowie obejść bez pomocy pierwszych, nazwali **Spółgłoskami**, że spółnie z tamtymi wydając swe brzmienia wchodzi w skład mowy. Jedne i drugie ażeby się stały widzialnemi, i posłużyły do utworzenia mowy pisanej, wynaleziono pewne znaki **Literami** zwane.

3. W każdym języku narodowym, albo samogłoski ze spółgłoskami równy mają udział; albo też jedne więcej są użyte, niżeli drugie; czyli, że Mechanizm jednego języka zależy bardziej na spółgłoskach lub samogłoskach. Ztąd dokładne zgłębienie takowego mechanizmu dla

pilnego badacza natury języka jakiego Narodu niezbędnie jest potrzebne; bez czego próżnoby się silił nad układem prawideł onego.

4. Zastanawiając¹⁹ pilnie nad artykulacją mowy żmudzkiej każdy postrzeżga, że jej mechanizm zależy więcej na spółgłoskach niżeli samogłoskach. Ponieważ pierwsze główną w niej grają rolę; a drugie tylko na pomoc pierwszym przybywają, i mogą być wyrzucone²⁰, kiedykolwiek mniejszą ich liczbą połączone spółgłoski mogą być wymawiane bez krzywdy wyrazu, i zmiany właściwego znaczenia jego.

5. Każdy język, jako się rzekło, składa się z głosek pojedynczych rozmaicie z sobą połączonych; nie każdy jednak potrzebuje równej liczby takowych. Jeden bowiem ma więcej brzmień spółgłoskowych lub samogłoskowych, niżeli drugi. I dla tego każdy Narod, który obce litery przyswoił, przymuszony jest przyjąć odpowiedną potrzebom swojego języka liczbę znaków głosowych; lub niektóre z tamtych odrzucić, jako nie mające w tym języku swojego brzmienia. Czasem też znajdują się²¹ po[8]jedyncze, wprawdzie, brzmienia; lecz powstałe ze ścisłego połączenia dwóch lub kilku osobnych jakoby zlanych na utworzenie pojedynczego. Takowe więc albo pojedynczym na to jedynie utworzonym znakiem, albo dwoma się wyrażają, jakie za właściwe uznano i przyjęto.

6. Narod litewski, czyli też żmudzki początkowo, i można właściwie powiedzieć, jedynie prawie od Polaków brał swoją oświatę. Ci więc dla przysługi Litwinom piszący dzieła w języku tego narodu, mowę ich z wielu względów od swojej różną literami w polskiej ortografii używanemi wyrażali. Ztąd po większej części poszła owa niezgodność mowy litewskiej pisanej z mową żywą tego narodu. Trudno nawet, i prawie niepodobna wszystkie odcienia dźwięku tego języka oddać literami polskimi. Niektóre bowiem spółgłoski zupełnie są dla niego obce, a niektórych nowych²² liter wymaga. Postrzeżał to oddawna już Książd Szyrwid Jezuita, który w przedmowie swojej do Dzieła **Punkty Kazań litewskim językiem pisanych** (Wilno 1629 r.) mówi o potrzebie nowych charakterów lub przynajmniej znamion. Znali to Grammatycy pruscy, którzy nowe, a właściwe temu językowi litery lub same znaki do jego ortografii wprowadzili.

¹⁹ AK 6v „Zastanawiając się“.

²⁰ AK 6v „opuszczone“.

²¹ AK 6v „się w języku“.

²² AK 7 „nowych sobie właściwych“.

§ II. O tworzeniu się Spółgłosek.

1. Spółgłoski, albo mechanizmem swoim, czyli poruszeniem i układem organów mównych różnią się jedne od drugich; albo przy jednakowem ułożeniu²³ tychże organów, użycie głosu takową czyni różnicę. Do tego drugiego rzędu należące, często w mowie zmieniają swe brzmienia, nie tracąc swojej bytności; a przeto tym sposobem złudzone ucho, może być przyczyną wielokrotnych po[8v]myłek w ortografii, od których polska i łacińska nie są wolne. O czém obszernie w *Dziele Rozprawy i Wnioski o Pisowni²⁴ polskiej*. Dla łatwiejszego pojęcia natury spółgłosek i podzielenia ich na pewne szeregi, zwrócić należy pilną uwagę na ich tworzenie się, czyli poruszenie organów, któremi się one wyrabiają.

2. Usunąwszy się więc od wszelkiego szmeru i rozartargnienia, a nadewszystko, wyrzekłszy się wszelkiego przesądu i uprzedzenia, zastanówmy się nad najmniejszych szczegółami w układzie i poruszeniu tychże organów na wydanie brzmienia spółgłosek. W tém tak ważném zastanawianiu się jak najtroskliwiej unikać należy brzmienia jakiej bądź samogłoski obok brzmienia spółgłoski, której naturę zbadać chcemy. Najłatwiejszy sposób odosobnienia spółgłoski od brzmienia samogłoski jest, gdy tamtą wymawiając po samogłosce odrzucimy, czyli zamilczymy brzmienie drugiej, po czém pozostały ruch organów mównych wskaże właściwe brzmienie spółgłoski.

3. P. B. Zamknąwszy usta, jeśli nagle otworzymy wargi dla momentalnego wypuszczenia powietrza; uformuje się brzmienie ciche wyrażane²⁵ literą P. Jeśli zaś tym²⁶ sposobem otworzywszy usta wydamy głośnie brzmienie; takowe da nam głoskę oznaczoną przez literę B. Ztąd się okazuje, że ta ostatnia głosem się²⁷ tylko od pierwszej różni. Co i w następnych daje się postrzegać.

4. F. W. Stuliwszy nieco usta, i wargę dolną pod górną podłożywszy jeśli przepuścimy powietrze; uformuje się tym sposobem brzmienie ciche F. Gdy zaś przez tak ułożone usta przepuszczać będziemy głos; wyda się brzmienie W. Jeśli zaś każdą z osobna wymawiając

²³ AK 7 „ułożeniu“.

²⁴ AK 7 „Ortografii“.

²⁵ AK 7v „wyrażone“.

²⁶ AK 7v „tymże“.

²⁷ AK 7v ż. „się“ yra po „tylko od pierwszej“, bet MV atkelta prieš.

otworzymy usta na wydanie tuż po niej jakiej samogłoski; da się uczuć niejaki²⁸ uderzenie wargi o wargę; i dlatego te się [9] nazywają wargowemi.

5. T. D. Gdy przyłożony język do podniebienia nagle ztąd oderwiemy dla przepuszczenia powietrza z niejaki²⁹ impetycznym uderzeniem, uformuje się ciche brzmienie T. Jeżeli zaś zamiast cichego pędu powietrza wydamy głos, uformuje się brzmienie D. Przez takowe nagłe oderwanie języka i uderzenie o powietrze stają się te dwie głoski odbitemi.

6. K. G. Przyłożywszy środek języka do podniebienia blisko ujścia gardła (przez co to ostatnie niejako³⁰ się przymyka) gdy wypuścimy powietrze z momentalnym impetem i uderzeniem; uformuje się tym sposobem ciche brzmienie K. Gdy zaś tak ułożywszy organa mowne, zamiast cichego tchu wydamy głos; wtenczas otrzymamy brzmienie głośne G. Ponieważ zaś do utworzenia tych dwóch głosek główną rolę gardło; więc one gardłowemi się zowią. Takowe formowanie się pomienionych głosek wydaje się tylko przed samogłoskami grubemi a, o, u, także przed spółgłoskami i na końcu zgłosek. Też same zaś spółgłoski k, g, przed samogłoskami cieńkimi e, i, y, (w języku żmudzki), i kiedykolwiek mają brzmienie zmiękczone, formują się przykładając środek języka do podniebienia bliżej zębów przednich, i odrywając go dla wydania cichego, lub głośnego brzmienia.

7. S. Z. Zbliżywszy język do podniebienia, a jego koniec przyłożywszy do zębów obu szczęk do siebie zbliżonych gdy przepuścimy dech zacieśnionym przez to otworem ust i przez zęby; utworzy się brzmienie syczące ciche S. Jeżeli zaś zamiast cichego tchu wydamy głos; da się słyszeć brzmienie, jakby głośno syczące Z.

[9v] 8. C. Dz. Gdy ułożony język do wydania głoski T (n. 5.) nagle ztąd oderwiemy cokolwiek dla przepuszczenia tchu przez zęby; czyli ułożymy jak do wydania głoski S; i tym sposobem zacząwszy brzmienie głoski T, przejdziemy nagle głoski³¹ S, uformuje się przez to, podwójne brzmienie, lecz z sobą ściśle spojone, odbite, syczące, ciche Ts, na które wynaleziono znak pojedynczy C. Gdy zaś przy takim ułożeniu organów mównych wydamy głos; uformuje się podobnie złożone i ściśle

²⁸ AK 7v „nijakieś“.

²⁹ AK 7v „nijakiéms“.

³⁰ AK 8 „nijako“.

³¹ AK 8 „do wydania głoski“.

spojone brzmienie głośne Dz. Ponieważ brzmienie Dz wyraźnie jest złożone z dwóch oddzielnych **d, z**; więc i jednotonna z nią C, ma brzmienie podobnie złożone. W tej bowiem głosce ciche uderzenie powietrza poruszeniem języka znamionuje brzmienie T, a tuż następujące syczenie znamionuje s. W tamtej podobnie, uderzenie powietrza głośne znamionuje D, syczenie zaś głośne znamionuje z.

9. Sz. Ź. Jeśli głoskę s wymawiać będziemy ułożywszy język do spoczynku, i mało koniec jego podnosząc bez przybliżenia do podniebienia lub zębów, wyda się brzmienie syczące grube, pojedyncze, na które alfabet rossyjski ma literę **Ш**, a Polacy wyrażają przez Sz. Tak samo usta ułożywszy jeśli wydamy głos; uformuje się brzmienie Ź.

10. Cz. Dż. Jeśli głoskę C wymawiać będziemy ułożywszy usta podobnie, jak na wydanie brzmienia **sz**; wtenczas uformuje się brzmienie ciche, odbite, złożone; na którego wyrażenie alfabet rossyjski ma pojedynczą literę **Ч**, ortografia zaś polska wyraża dwiema literami **cz**. Toż samo ciche brzmienie wydając głośnie, utworzymy brzmienie także złożone, odbite, głośne Dż. Ponieważ w brzmieniu Cz daje się wyraźnie czuć brzmienie **t**, i **sz**; jak równie [10] w brzmieniu Dż wyraźnie D przed ż; więc te brzmienia nie są pojedynczym brzmieniem. Dla czego zaś w dwójce Cz głoska pierwotna **ż** zamieniła swe brzmienie, i tej zmiany udzieliła głosce C, powiemy niżej mówiąc o **Spółgłoskach cichych i głośnych**. Powyższe tworzenie się spółgłosek złożonych, czyli dwójek, przekonywa, że same tylko syczące ciche lub głośne stają się dwójkami przybierając przed brzmieniem swoim³² brzmienie innej syczącej, albo podniebiennej odbitej, lub też językowej **sz, ts (c), cz, dz, dż, rz**. Z tego się też pokazuje, że wyżej wyszczególnione spółgłoski są jednotonnymi, i cichym lub głośnym brzmieniem od siebie tylko się³³ różnią.

11. M. N. Mając zamknięte usta gdy chemy³⁴ wydać głos, ten pójdzie nozdrzami. Jeżeli zaś wydając brzmienie nosowe otworzymy usta, uformuje się brzmienie M. Ponieważ w tworzeniu się tej głoski nos i wargi działają, więc jest nosowo-wargową. Gdy zaś mając usta otwarte, przyłożywszy koniec języka do podniebienia blisko zębów przednich, wydamy głos nosowy; wtenczas uformuje się brzmienie nosowe podniebienne N.

³² AK 8v yra „swojém brzmieniem“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

³³ AK 8v yra „się tylko“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

³⁴ AK 8v „chcemy“.

12. Ł. L. Te dwie głoski wyrabiają się przykładając język do podniebienia i wypuszczając cicho powietrze lub głos po bokach jego. Różnica ich mechanizmu zależy na bliższym lub dalszym położeniu języka względem zębów przednich. Położenie bliższe wyda twarde brzmienie Ł; położenie zaś dalsze wyda brzmienie miękkie czyli łagodne L.

13. J. j. O tej głosce niema co dalej rozprawiać. Powszechnie już uznana za spółgłoskę w polskiej ortografii, a do żmudzkiej jeszcze dawniej wprowadzona, jak się pokazuje z ksiązek do nabożeństwa najdawniejszego w tym języku wydania. Na wyrobienie zaś onej język przykładła się do podniebienia, podo[10v]bnie, jak w wyrabianiu głosek **k**, **g**, gdy te przed samogłoską **e**, lub **i**, miętko się wymawiają.

14. R. Na utworzenie tej głoski³⁵ sam język jest w drganiu bez wyraźnego przybliżenia go do podniebienia lub zębów; więc nazywa się językową.

§ III. O Spółgłoskach w języku żmudzkim nie używanych.

1. Badacze Starożytności litewskich prawią o jakichś **Runach**, czyli charakterach starożytnych Litwinów, może Skandynawów. Takowe pisma, jeśli tylko były rzeczywiście, znane tylko być mogły Kapłanom czyli ofiarnikom pogańskim; zatym jako rzadkie, powszechnej w narodzie znajomości i użycia nie miały, a po wprowadzeniu Religii chrześcijańskiej zupełnie zaginęły. Narod więc żmudzki nie mający własnych charakterów pismiennych, przyjął od Polaków łacińskie; lecz te, jak się rzekło, okazały się dla języka żmudzkiego niedostatecznymi. Niektóre bowiem litery jako nie znajdujące swojego brzmienia w języku żmudzkim żyjącym, stały się niepotrzebnymi; jakie są **h**, **ch**, **x**, i wyżej przy tworzeniu się spółgłosek opisana **f**.

2. Dwie z tych pierwsze spółgłoski **h**, **ch**, właściwie są przydechem (ad spiratio) głośnym lub cichym w gardle wyrobionym, dającym się słyszeć przed samogłoskami, lub spółgłoskami: **hasło**, **hebel**, **historya**, **honor**, **hubka**, **hydra**, **hrabia**, gdzie samogłoski i spółgłoska **r**, wymawiają się z przydechem głośnym. W wyrazach zaś **charakter**, **Cherubin**,

³⁵ AK 9 yra „głoski R“, bet MV pakeista „tej głoski“.

china, chodzić, chusta, chytry, chléb, chronić, chrypka, chwycić, chrząszcz³⁶, **chrzan**, samogłoski i spółgłoski, przed którymi znajduje się **ch**, wymawiają się z przydechem mocniejszym, lecz cichym. W żmudzkiem języku samogłoski i spółgłoski czysto się wymawiają bez żadnego przydechu, więc i litery przydechowe nie potrzebne. W cudzoziemskich nawet wyrazach nigdy tych głosek nie wymawia żmudzin po swo[11]jemu mówiący, którego język cudzoziemczyzną sfałszowany nie jest, lecz głoskę **ch** zamienia na **k**, *Kristus*; głoskę zaś **h**, zupełnie odrzuca; *Istoryja* historia, *Izopas* hizop, *Ostyja* hostyja, *Jeronimas* Hieronim. Ten wyraz **historia**, Włosi i Rosyjanie piszą i wymawiają bez przydechu **Istoria**. **Исмопія**, Wyraz **Chrystus** dawni nawet Polacy³⁷, a dotąd Czesi i Prusacy litewscy piszą **Kristus** (Czytać Jochera Obraz bibliograficzno-historyczny). Niemcy i Francuzi chociaż piszą **Christus, Jesus-Christ**, wymawiają jednak przez **k**. W dawniejszej ortografii pruskiej używano³⁸ **ch** w wyrazach greckich i hebrajskich, jako się okazuje³⁹ z Przekładu Nowego Testamentu przez **Schustera**; w późniejszych pismach wcale jej niema.

3. Litera X grecka jest pojedynczym znakiem dwóch oddzielnych głosek **ks**, lub **gs**, bezpośrednio po sobie następujących w jednym wyrazie. Nietylko zaś dla polskiej ortografii jest obcą, lecz nawet w łacińskiej rzadko gdzie właściwie potrzebną; a w wielu zdarzeniach była przyczyną mnogich pomyłek. Obszernie o tém w Dziele: wyżej cytowanym **Rozprawy i Wnioski**.

4. Głoska cicha **f**, chociaż jest jednotonną z głośną **w**, jednak w języku żmudzkiem się nie używa, bo niema jej brzmienia. Czasem w imionach zakończonych na **was**, jeśli samogłoska **a**, się wyrzuci, w takim zdarzeniu **w**, przed **s**, zamieniając głosne **swe**⁴⁰ brzmienie na ciche, wyda **f**, *kowas*⁴¹ gawron (ptak) wymawia się jakby *kofs*; pisać wszelako tak niemożna, bo głoska **w**, jest tu przybierającą, a dalsze przypadki i przywrócona samogłoska bytność jej okazują. Mylnie więc wymawiają, a czasem i piszą *Kous, Leus, Stanisłous, tau*. Pochodne z nich wyrazy, lub dalsze przypadki wskazują, jak się właściwie pisać i wymawiać

³⁶ AK 9v ż. „chrząszcz“ nėra.

³⁷ AK 9v „Polacy pisali“.

³⁸ AK 9v „używano litery“.

³⁹ AK 10 „pokazuje“.

⁴⁰ AK 10 yra „swe głośne“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁴¹ AK 10 „np. kowas“.

ma[11v]ją *kowas, kows, lewas, lews, Stanisłowas, Stanisłows, tawa, tawymi, tawiejé, taw*. Głoskę **f**, w cudzoziemskich wyrazach do żmudzkiego wprowadzonych zastępuje głoska **p**, *Pylipas*⁴² Filip, *Pabyjonas*⁴³ Fabijan, *Pilozopas* Filozof, *Apiera* ofiara.

5. Nieznamy teraz właściwego brzmienia niektórych głosek greckich, lecz starożytni łacinnicy znać mogli. Rzymianie mieli w swoim języku brzmienie **f**, jako się pokazuje z dzieł najdawniejszych Pisarzy: Plauta, Terencyusza, Cycerona, i późniejszych; w wyrazach jednak z greckiego przyjętych, tę głoskę pisali przez **ph**, znakiem było, że greckie φ, różne miało brzmienie od łacińskiego **f**; podobno jak **p**, z przydechem Φιλοσοφια, Φιλαδελφια **Philosophia, Philadelphia**. Tymże sposobem wyrażali przydechowe ρ, θ, przez **rh, th, ρυθμος rhythmus**. Jakie zaś wlawie⁴⁴ brzmienie tym głoskom nadawali Rzymianie, nie wiemy; teraz się wymawiają bez żadnego przydechu. Polacy dawniej głoskę **f**, pisali sposobem łacińskim na greckie wyrazy używanym. Rękopism Jana Sylwana z roku 1400 między wielą innych pisze Phsechmogącego zamiast **wszechmogącego**. Późniejsi nawet, jak Wujek i Skarga greckie i hebrajskie wyrazy piszą przez **ph, th, Stephan, Katholicki, Pharyzeusze**. Żmudzini więc, niemający w swoim języku ani wargowo-dmuchającej głoski **f**, ani przydechowej **ph**, wszystkie cudzoziemskie wyrazy jednostajnie wymawiają przez czystą głoskę **p**.

6. Niektórzy z dawniejszych i terazniejszych Autorów żmudzkich w imionach przynajmniej właściwych chcą utrzymać głoski **h, ch, f, x**. Chyba dla ślepego naśladowania cudzoziemczyzny. Każdy Narod biorąc co z cudzoziemskiego, stara się przekształcić⁴⁵, i do swojego języka zbliżyć. A przeto jeśli w dawniejszej ortografii żmudzkiej, jako nie pewnej, i nie ustalonej pomienione litery się znajdują: to jako nie mające [12] swojego brzmienia w języku, i na próżno wypełniające miejsce w alfabecie, powinny być odtąd zupełnie wyrzuconemi⁴⁶. Wtenczas bowiem coś z obcej i poprawniejszej ortografii godzi się przyjąć i naśladować, kiedy w naszej toż samo brzmienie niewłaściwemi dotąd literami oznaczano; albo kiedy lepsza foremność i trafność w obcym języku, posłużyć może do wykształcenia naszego, bez

⁴² AK 10 „Pilipas“.

⁴³ AK 10 „Pabijonas“.

⁴⁴ AK 10v „właściwie“.

⁴⁵ AK 10v „przekształcić“.

⁴⁶ AK 10v „odrzuconemi“.

odmiany jego natury. Co się pokaże o głoskach **cz**, i samogłoskach nosowych.

7. Głoska złożona **dz**, jest jednotonną z głoską **c**; ta ostatnia w języku żmudzkiem ma swoje brzmienie, i literę w alfabecie. Zamiast⁴⁷ zaś **dz**, często się używa **dź**, i to zawsze w brzmieniu zmiękczoneń. Jakowe zmiękczenie, mianowicie przed samogłoskami grubemi **a**, **o**, **u**, wyraża się za pomocą litery **i**; *džiaugsmas*⁴⁸ radość, *dziowinty* suszyć, *dziuty* schnąć.

§ IV. O Spółgłoskach cichych i głośnych.

1. Widzieliśmy przy tworzeniu się spółgłosek, że następne **c**, i **dz**, **cz**, i **dź**, **k**, i **g**, **p**, i **b**, **s**, i **z**, **sz**, i **ź**, **t**, i **d**, **f**, i **w**, są jednotonne, to jest zupełnie sobie w mechanizmie podobne. Z tych pierwsze **c**, **cz**, **k**, **p**, **s**, **sz**, **t**, **f**, nazwano mocnemi, od większej, jakoby, ilości powietrza do ich wydania potrzebnego. Drugie zaś **dz**, **dź**, **g**, **b**, **z**, **ź**, **d**, **w**, słabemi od mniejszej ilości powietrza do ich wydania wystarczającej. Lecz trudność, jaką każdy znajduje w rozmierzaniu teje ilości powietrza, dla niedostatku tak czułego anemometru, była mi powodem, do nadania im zrozumialszego i łatwiejszego do zastosowania nazwiska, a z naturą tychże głosek równie zgodnego. Pierwsze więc **c**, **cz**, **k**, **p**, **s**, **sz**, **t**, **f**, nazwałem **cichemi**, że do ich właściwego wydania nigdy użycie głosu [12v] nie wchodzi. Choćbyśmy albowiem i największej dołożyli usilności chcąc nadać im głośne brzmienie; wszelkie usiłowanie zostanie daremnem. A jeśli wymówimy one głośno, już przestaną⁴⁹ tym samym być temiż głoskami, a przemienią się na sobie odpowiednie głośne **dz**, **dź**, **g**, **b**, **z**, **ź**, **d**, **w**; Drugie dopiero co wyliczone nazwałem **głośnemi**, że bez pomocy głosu nie mogą wydać naturalnego swego brzmienia. Jeśli bowiem zechcemy głoski **dz**, **dź**, **g**, **b**, **z**, **ź**, **d**, **w**, wymawiać cicho; niezawodnie zamienią się co do swego brzmienia na ciche **c**, **cz**⁵⁰, **k**, **p**, **s**, **sz**, **t**, **f**.

2. Dla lepszego przekonania się o tej prawdzie, niechaj uważny Czytelnik głoski ciche wymawia głośno w następnych **np.** wyrazach:

⁴⁷ AK 10v „Zamiast“.

⁴⁸ AK 11 „np. *džiaugsmas*“.

⁴⁹ AK 11 ż. „przestaną“ yra po „tym samym“, bet MV atkeltas prieš.

⁵⁰ AK 11 yra „**cz**, **c**“, bet MV ženklai sukeisti vietomis.

sala, szafa, papa, taki, cały, czasy, szczupak, utworzą się brzmienia następane: **zała, żawa, baba, dagi, dzały, dżazy, źdźubag**. Podobnym sposobem jeśli mówić będzie po cichu bez żadnego głosu następane wyrazy: **bić, bób, waza, brać, dam, déżdź, gołą, gaza, spożyć, gaża**; wszystkie głośne spółgłoski staną się cichymi, i powie: **pić, pop, fasa, prać, tam, teszcz, kołą, kasa, sposzyć, kasza**.

3. Spółgłoski zaś pozostałe następane **j, l, ł, m, n, r**, w głośnej mowie są głośnemi, a w cichej cichymi, i jakkolwiek wymawiane, zawsze są temiz samemi, żadnej nie ulegają odmianie złudzenie sprawującej. I dla tego pomienione spółgłoski, dawniej nazywane płynnemi (liquidae) mianowałem **stałemi**. Spółgłoski nawet głośne położone przed stałemi nie zamieniają się na ciche, ani ciche na głośne. Wyrazy przeto żmudzkie *driegnas* wilgotny, *driegnumas*⁵¹ wilgotność, ponieważ pochodzą od słowa *driekinty* odwilżać, *atdriekis* odwilż, *driekis* wilgoć, właściwie należałoby mówić i pisać *drieknas*, *drieknumas*⁵².

[13] 4. Oprócz wyżej wymienionej odmienności brzmienia mianowicie głośnych; jedne i drugie mają tę jeszcze niestałość godną uwagi i pamięci pilnego badacza; oraz służącą za ważne prawidło, że

— Spółgłoski głośne położone bezpośrednio przed cichymi, stają się cichymi niezmieniając swej postaci.

— Spółgłoski ciche przed głośnemi bezpośrednio położone stają się głośnemi nie ulegając zmianie w postaci.

5. Bez wszelkiego rozumowania i wykrywania przyczyn takowej zmienności, doświadczenie nas najlepiej o tej prawdzie przekonywa, a następane i im podobne przykłady one dowodzą. W wyrazach polskich: **poradźcie się, prędszy, gładki, głębszy, trąbcie, we wsi, wszystkim, ciężki, wąski, rozpacz, roszarpać, roztraćić**; w wyrazach żmudzkich: *biegty* uciekać, *augty* rość, *dyrbty* robić, *dyrbsiù* będę robił, *dyrbk* rób, *medszarké* srokosz⁵³, *weżyty* wież, *tiews* ojciec i td. spółgłoski głośne wymawiają się cicho, jakoby: **poraćcie się, prętszy, gładki, głępszy, trąpcie, we fsi, fszystek, ciężski, wąski, rospacz, rossarpać, rostrąćić biektty, aukty, dyrpty, dyrpsiu, dyrpk, meczarké, weszty, tiefs**. Z tejeż przyczyny wyraz *oszka* koza, ponieważ pochodzi od *ożis* kozieł, powinien się pisać przez **ż, ożka**, nie zaś *oszka*. Takowa łudzka odmiana

⁵¹ AK 11v „driegnùmas“.

⁵² AK 11v „drieknùmas“.

⁵³ AK 12 „Dzierzba (Srokosz)“.

brzmienia, nie zliczonych nie tylko w pisowni polskiej, lecz łacińskiej sławiańskiej⁵⁴ pomyłek i nieforemności stała się przyczyną; które jednak do sprostowania stały się niepodobnemi.

6. Prawidło drugie: **Spółgłoski ciche położone bezpośrednio przed głośniami zamieniają się w brzmieniu na głośne**; objaśnia się następnemi np. wyrazami: [13v] polskiem: **byćby, młocba, prośba, kośba, kucz-baja**; żmudzkiemi *pūsgalwis* półgłówek, *nezdamas* niosąc, *niekdarbis* zajęty fraszkami, *apgauty* oszukać, *peczdągtis* zakrywa piecowa, *atbiegty* przybiedz; w wymawianiu wydaje się jakby: **bydźby, młodźba, proźba, koźba, kudźbaja**, *pūsgalwis*⁵⁵, *nezdamas*, *niegdarbis*, *abgauty*, *pedźdągtis*, *adbiegty*. Ażeby takowe złudzenie nikogo nie uwiodło do błędnej ortografii, powinien każdy uważać na wyrazy pierwotne, z jakich się one głošek składają; **być, młoc, proś**⁵⁶, **kuczaja, puse**⁵⁷ *gałwa*, *neszū*, *niekas darbas*, *ap gauty*, *pecziūs dągtis*, *at biegty*. Przyrostki **ap, at**, czyli też **ab, ad**, jak właściwie mają się pisać, pokazują swe właściwe brzmienia przed spółgłoskami stałemi; *apjoukty* ośmiać, *aplejšty* opuścić, *aplakioty* oblatać, *apmyrty* obumrzeć, *apnyrsty* znarowić się, *apraszity* opisać, *atjoty* przyjechać konną, *atlejšty* odpuścić, *atlaužty* odłamać, *atmyrkty* odmoknąć, *atnaujinty* odnowić, *atremty* odeprzeć. Więc nie **ab, ad**, lecz **ap, at**, pisać wypada. Od wyżej położonego prawidła, spółgłoska głośna **w**, czyni tu wyjątek, przed którą położone ciche nie zmieniają swego brzmienia; **ćwiek, czwartek, czworo, twarz, twego, swat, chwast, kwartał, szwank, swaras** waga, *swejkas* zdrów, *szwynas* ołów, *twanas* powodź, *peczwyjté* miejsce pieca, *apwinis* chmiel, *apwažiouty* objechać wozem. Dla tego właściwiej pisać *Szwiedaj* Szwedzi, nie zaś *Żwiedaj*.

7. W zbiegu jednak głošek syczących dzieje się przeciwnie, to jest, spółgłoska głośna położona po cichej zamienia się na cichą. To się okazuje w literalnym wyrażeniu głošek, **cz, sz**. Głoska sycząca grubo i głośno **ż**, ma so[14]bie w języku odpowiednią grubo syczącą cichą. Polacy głośnemu brzmieniu **ż**, chcąc nadać ciche; przed tąż spółgłoską położyli syczącą cichą **s**; a z takowego położenia i głośna stała się cichą. Autorowie polscy z szesnastego Stulecia: Seklucki, i inni pisali **sż**; późniejsi znamionowanie zarzucili. W drugim brzmieniu cichém złożo-

⁵⁴ AK 12 „sławiańskiej“.

⁵⁵ AK 12 „puzgalwis“.

⁵⁶ AK 12 „proś, koś“.

⁵⁷ AK 12 „pusé“.

nem z cichego **c**, i głośnego **ż**, polacy podobnież chcąc brzmienie **ż**, zamienić na ciche, i połączyć z brzmieniem podniebienném odbitém **c**, wyraziliby przez **csz**; lecz już głoska **c**, zawiera w sobie brzmienie **s**, więc tę literę wyrzucili, pisząc dawniej **cz**, a teraz bez znamienia **cz**. Widzieć to można w Dziele drukowaném w Krakowie z wieku XVI. pod tytułem: Figury i Modlitwy, o vmęczeniu Paná naszego Jezusa Kristá, które wszelki człowiek chrześcijański przed oczyma má mieć ku rozpamiętywaniu dobrodziejstwa⁵⁸ iego najswiętszego, które nam wszystkim⁵⁹ raczył vczynić... W drugiem podobnież dziełku tegoż wieku i miejsca druku pod tytułem: Pieśń o Plagách czasów teraznieyszych na Polskę przypuszczonych... i wiele innych dowodzą, że pisarze zastanawiając się nad naturą tych dwójek, postrzegli ich tworzenie się przez połączenie wyżej wymienionych pojedynczych głosek. Uważać tu należy, że polska ortografia używająca liter łacińskich, najwłaściwiej te głoski wyraziła. Ani francuskie **ch**, (**recherches**), ani niemieckie **sch**, **tsch**, (**Mensch**, **Deutsch**), ani angielskie **sh**, (**Schac-spear**)⁶⁰, ani włoskie **sc** przed **e**, **i**, (**scelerato**, **Scipione**), nie odpowiadają właściwemu brzmieniu głosek w polskiej ortografii etymologicznie przez **cz**, **sz**, wyrażonych.

[14v] § V. O miękczeniu Spółgłosek

1. Język żmudzki nie słusznie nazywają twardym i surowym z przyczyny zbiegu wielu razem spółgłosek twardo brzmiących. Twardość ta pozorna i surowość, mianowicie w zachodniej części Żmudzi, za rozszerzeniem się większej oświaty i przy mniejszém uciemieniu ludu, znacznemu uległa złagodzeniu; a przeto i język w tej stronie jest nierównie okrzesańszym, i wyższy okazuje stopień wydoskonalenia⁶¹. Gdy tymczasem język wschodniej strony albo mały stopień wykształcenia przedstawia, albo zostaje dotąd w⁶² równym stopniu pierwiastkowej grubości z narzeczem litewskiém.

2. Jakkolwiek zaś język żmudzki i litewski jeszcze są twarde i surowe, jako języki bitnego niegdyś Narodu, w zimniejszym klimacie

⁵⁸ AK 12v „dobrodziejstwa“.

⁵⁹ AK 12v „wszystkim“.

⁶⁰ AK 12v „(Schacspear)“.

⁶¹ AK 13 „udoskonalenia“.

⁶² AK 13 „na“.

zamieszkałego; jednak ma swoje spółgłoski miękko brzmiące, i⁶³ rozmaite stopnie złagodzenia; a w malowaniu pieskliwości przez wyrazy nazwane **zdrobniałemi**, obfitszy jest od polskiego. Ma nawet jeszcze tę własność, że niektóre spółgłoski albo z natury miękkie, albo raz już złagodzone, jeszcze bardziej miękczą się. Niektóre nawet spółgłoski przed samogłoską y, miękko się wymawiają; a spółgłoska l, z natury miękka, przed tą samogłoską y, w jednej zgłosce położona brzmi miękko, i nie przechodzi na ł.

3. Spółgłoski tedy ze względu na swe brzmienie są dwojakie, **twarde** i **miękkie**, czyli łagodne. Spółgłoski, albo są miękkimi z natury swojej, czyli sposobu⁶⁴ tworzenia się; albo takimi się stają przez układ organów mównych pomagający do ich złagodzenia. Spółgłoski z natury miękkie są dwie j, l; [15] i⁶⁵ żadnych przeto znamion i odmian w swojej postaci nie potrzebują; i przed samogłoskami nawet grubemi w jednej zgłosce położone miękko się wymawiają, *jautis wól*, *pajkas głupi*, *jojù jadę konna*, *milausis najmilszy*, *blowiau beczałem*, *lunas trzęsawica*, *lyzdas gniazdo*. Spółgłoska l, przed e, położona, ma w żmudzkiem języku nieco odmienne brzmienie; pospolicie wymawia się jak w polskich: **wiele**, **cele**⁶⁶, francuskich: **les**, **leçon**, **lettre**, niemieckich **lesen**, **lehren**; łacińskich: **legendus**, **electus**; np. *lekù* lecę, *ledas* lód, *lejsty* puścić, *eglelé* jodełka, *arklelis* konik (zwierz). Czasem zaś z większém jeszcze pochyleniem się wymawia, jak w wyrazach polskich: **lepszy**, **lepiej**, **leżyć**⁶⁷. Wtenczas takowe zmiękczenie wyraża się znakiem samogłoski i, położonym po l; *liekiau* leciałem, *plieszty* drzeć, *galiejau* mogłem, *klietys* świronek. W pismach pruskich i niektórych terazniejszych żmudzkich widzieć można *miliausis* najmilszy, *miliù*⁶⁸ kocham, *wiliojù*⁶⁹ wabię; zamiast *milausis*, *milù*⁷⁰, *wylojù*⁷¹. Takie zmiękczenie byłoby wprawdzie pieskliwsze⁷² dla ucha, lecz w mowie

⁶³ AK 13 ž. „i“ nėra.

⁶⁴ AK 13 „od sposobu“.

⁶⁵ AK 13 ž. „i“ nėra.

⁶⁶ MV „w polskich: **wiele**, **cele**“ pakeista iš AK 13v „w wyrazach: polskim **wiele**“.

⁶⁷ AK 13v „leżeć“.

⁶⁸ AK 13v „miliu“.

⁶⁹ AK 13v „wilioju“.

⁷⁰ AK 13v „milu“.

⁷¹ AK 13v „wyloju“.

⁷² AK 13v „pieskliwszém“.

nie można postrzedz różnicy między *miliausis* a *milausis*. Chyba, że u Prusaków spółgłoska **l**, jak w języku niemieckim, zbliża się nieco do brzmienia **ł**, przez co stając się twardszą potrzebuje powyższego zmiękczenia⁷³. Żmudzini Powiatu Telszewskiego podobnie spółgłoskę miękką **j**, z większym pochyleniem czasem wymawiają; *lakiojem*⁷⁴ latamy, *lakiojem* lataliśmy, *kapojem* rąbimy, *kapojem* rąbaliśmy; gdzie *je* wymawia się jak w polskich wyrazach **jeść**, **zjedziony**; zaś *je* wymawia się jak **jego**, **jeśli**. Będzie jeszcze o tém w Uwagach nad czasowaniem.

[15v] 4. Dawniejsza ortografia polska zmiękczone spółgłoski, po większej części, oznaczała znamieniem prawém, jak dowodzi Zaborski piętnastego Stulecia pisarz, (Ob. Lelewela, Bibliograficznych ksiąg dwoje, T. I, § XXVI. n. k.). Terazniejsza zaś zmiękczenie to oznacza albo témże znamieniem, albo literą **i**, która w takim razie przestaje oznaczać samogłoskę, a sprawuje funkcją znaku zmiękczenia poprzedzającej spółgłoski. Czyli, układ organów mównych zwyczajny na utworzenie spółgłoski twardej, ulega takiej odmianie, jaka zachodzi w wydaniu brzmienia spółgłoski czyniącej zgłoskę z samogłoską **i**, po sobie będącą. W tych wyrazach: **bicz**⁷⁵, **ciskać**, **dzida**, **kraina**, **dziwowisko**, głoska **i**, jest prawdziwą samogłoską. W wyrazach zaś **miasto**, **ciało**, **pieniacz**, **dziad**, **niewiasta**, **siano**, **siebie**, **wiadro**, litera **i**, służy tylko poprzedzającej spółgłosce za znak zmiękczenia. Obszernie o tém rozprawiają: Kazimierz Brodziński **O łagodzeniu języka** (polskiego), Ludwik Osiński **O używaniu liter i, y, j**. (Obacz Dzieło **O pisowni polskiej**).

5. Dawniejsza ortografia żmudzka była naśladowaniem polskiej. Podług niej więc Autorowie oznaczali zmiękczenie spółgłosek nie tylko literą **i**; lecz **i** znamieniem prawém. W tym jednak ostatnim sposobie zmiękczenia najczęstsze były⁷⁶ błędy. Znamionowali bowiem te nawet spółgłoski, które opierając się bezpośrednio na samogłosce **i**, już tym samym stawały się miękkimi, i nie potrzebowaly żadnego ostrzegającego o tém znamienia. Owszem znamionowaniem takowém nadawali spółgłoskom brzmienia wcale różne od tych, jakie były w mowie głosowej, **np.** *szeszy* sześć, *pra*[16]*szity* procić, *sziksztas* skąpy, *lyczina*

⁷³ AK 13v „sposobu zmiękczenia“.

⁷⁴ AK 13v „**np.** *lakiojem*“.

⁷⁵ AK 14 „**np.** *bicz*“.

⁷⁶ MV „zmiękczenia najczęstsze były“ pakeista iś AK 14 „wyrażenia najczęstsze popełniali“.

maska, *zidiety* kwitnąć. Że spółgłoski *cz, sz, ż*, przed *e, i, y*, w jednej zgłosce położone zawsze się wymawiają miękko; więc pisali *śeśy, praśity, śiksztas*⁷⁷, *lićina, zidiety*. Tymczasem w języku żmudzkiem niema brzmienia *ć, ś, ż*. Wprawdzie spółgłoski *c, s, z*, na końcu wyrazów przed *e, é, es, és*, mają brzmienia zbliżone do *ć, ś, ż*; lecz się nie kreskują. Dla oswojenia chyba Polaków z ortografią żmudzką, lub spolszczonych żmudzinów, możnaby zostawić kreskowaną literę *z*, w dwójkach *cz, sz*, gdy po nich następuje *e*, lub *y*; *sześy, peczelùs, czyrskù*.

6. W miękczeniu spółgłosek to ogólne правило daje się postrze- gać: że spółgłoski twarde miękczą swe brzmienia za pomocą brzmienia najcieńszej samogłoski *i*, chociaż nie zawsze ta ostatnia przy nich się kładnie. Jeśli bowiem jaką twardą spółgłoskę chcemy przed samogłoskami *a, o, u*, miękko wymawiać, umieszczamy w pisaniu literę *i*, między spółgłoską a samogłoską, np. polskie: *biały, ciasto, zginiony, w ogniu*, żmudzkie: *kiauszis*⁷⁸ jaje, *lakiojù* latam, *ziùpsnis* szczypta. Zmiękczenie zaś spółgłoski przed samogłoskami *e, y*, (w żmudzkiem) nie zawsze się wyraża literą *i*, nigdy jednak bez pomocy jej brzmienia obejść się nie może. Opierając bowiem spółgłoskę twardą na samogłosce *i*, nadajemy tejże spółgłosce odmienny, to jest ściśniony układ organów mównych. Ułożywszy więc tym sposobem organa mównie, nie odmieniając tego układu, jeśli zamiast samogłoski *i*, podstawimy *e*, pozostanie nam brzmienie miękkie spółgłoski; np. *szl*⁷⁹, *sze, ti, te, gi*, [16v] *ge, ki, ke, mi, me; szeszkas* tchórz, *katé* kotka, *genis* dzieciół, *kepùré* czapka, *lajmé* szczęście. W takim sposobie zmiękczenia samogłoska *e*, ma brzmienie czyste, dobitniejsze, niżeli w wyrazach polskich: *pieniądz, bielić, kiedy, miedza*; w żmudzkich: *tiewas* ojciec, *gieda* wstyd, *kieksztas* sojka, *sziepas* szafa. W wyrazach złożonych z przyimka *pri* i wyrazu zaczynającego się od samogłoski lub dwugłoski, litera *i*, nie jest znakiem zmiękczenia poprzedzającej spółgłoski *r*, lecz jest samogłoską, i przyimek *pri*, zawsze stanowi osobną zgłoskę; dal- sza zaś po nim idąca samogłoska należy do następnej zgłoski, *priauga* przyrost, *priejty* dojść, *priarty* przyorać, *priekiety* przybronować. Przeto nie mówi się jakby *priar-ty, prie-kiety, priej-ty, priau-ga*, lecz *pri-arty, pri-ekiety, pri-ejty, pri-auga*.

⁷⁷ AK 14 „śikstas“.

⁷⁸ AK 14v „kiauszis“.

⁷⁹ AK 14v „szl“.

7. Wszystkie spółgłoski twarde, na końcu wyrazów przed *e*, *es*, w jednej zgłosce, wymawiają się miękko, bez wyrażenia literą *i*, *grazi**b**é*⁸⁰ piękność, *grazi**b**es*, *mace* siła, *maces*, *ù**b**ladé* piekarnia, *ù**b**ladés*⁸¹, *wogé* kradł, *zwaké* świeca, *zémé* ziemia, *szùlyné* studnia, *ùpé* rzeka, *joré* gryszpan, *pùsé* połowa, *peszé* skubał, *katé* kotka, *karwé* krowa, *pa-wizé* wzoru, *ezé* miedza. Spółgłoski *g*, *k*, przed *e*, *ę*, *y*, zawsze się miękko wymawiają. Prawidło to ogólne łatwe do spamiętania. Nie potrzeba więc żadnych znamion nad spółgłoskami tym sposobem zmiękczone. W narzeczu litewskim po większej części zamiast końcowej *e*, wymawiają *a*, lub *o*, i zmiękczenie poprzedzającej spółgłoski wyrażają przez literę *i*, *szulinia*, *upia*, *pintinis* kosz *pintinio* kosza; po żmudzku zaś mówi się *szùlyné*, *ùpé*, *pintyné*. Nawet w pośrodku wyrazów litwini za[17]miast *e*, wymawiają *a*, z poprzedzającą spółgłoską zmiękczoną, *kumiale* klacz, *mergiale* dziewczyna, *skariale* chusteczka, *bernalis* chłopiec, *tiewialis* tatulek, *motiniale* matulka, *nianoriu* niechęć, *niaszti* nieść; mówią nawet *biarnialis*, *miargiale*. Żmudzini zaś mówią *kùmelé*, *mergelé*, *skarelé*, *bernelis*, *tiewelis*, *motinelé*, *nenoriù*, *neszty*. Przyczyną takiego wymawiania i pisania u litwinów jest zwyczaj mówienia z większym otwarciem, jakiego samogłoska *e*, nie potrzebuje, tudzież częstsze nad potrzebę zmiękczenie spółgłosek. Pomimo to jednak narzecze litewskie nie ma tej łagodności i przyjemności dla ucha, co żmudzkie. Przeciwnie zaś, gdzie spółgłoska twarda, lub z natury miękka, przed *e*, ma się wymawiać z większym jeszcze pochylem swojego zmiękczenia, tam należałoby wymawiać i pisać po spółgłosce literę *i*; tymczasem litwini wymawiają twardo, i spółgłoskę *l*, z natury miękką zamieniają na twardą *l*; *begti* biec, *mineti* pamiętać, *pradeti* zacząć, *galejau* mogłem, *gulejau* leżałem, *plieszti* drzeć, *slegt* naciskać. Po żmudzku się mówi: *biegty*, *myniety*, *pradiety*, *galiejau*, *gùlijau*, *plieszty*, *slięty*. Jeśli przeto narzecze litewskie skłonniejsze jest do samogłosek grubych *a*, *o*, *u*; miękcząc spółgłoskę poprzedzającą; narzecze żmudzkie skłonniejszym się okazuje do samogłoski cieńkiej *e*; przeciwnie zaś narzecze litewskie ma skłonność do cieńkiej samogłoski *i*, żmudzkie często się skłania do grubej *y*.

8. Po tych ogólnych uwagach zastanowić się jeszcze wypada⁸²:

⁸⁰ AK 15 „np. *grazi**b**é*“.

⁸¹ AK 15 „*ù**b**ladés*“.

⁸² AK 15v ż. „wypada“ yra prieš „zastanowić się jeszcze“, bet MV nukeltas po.

nad sposobem zmiękczenia⁸³ niektórych spółgłosek w szczególności. Spółgłoski twarde **cz, dź, k, g, sz, ź**, położone przed **e, ę, y**, w jednej zgłosce, czy to na końcu, czy w środku wyrazu, zawsze i bez wyjątku wymawiają się miękko, [17v] *czekoczka siekacz, bażniczelé kościołek*⁸⁴, *czyrskù skwiérczë, Dżekonas Dziekan, dżyda dzida, genis dzieciół, gerty pić, gętis krewni, gębé kruk w ścianie, gyré puszcza, gymynie rodzeństwo, eketis przereb (w łodzie) keké grono, kętiety cierpieć, skęsty tonąc, skyrpsta kruszyna (drzewo) kymynaj mech, szykszno-sparnis nietopierz, szepetis szczotka, szędiena dziś, eżeras jezioro, żęgty kroczyć, żynoty wiedzieć, żyrnis groch. Jeśli zaś też same spółgłoski, miękkie swoje brzmienie przed **e, z** w większym jeszcze pochylem wydają, wtenczas używa się litera **i**, *chiepronas macierzanka (ziele), gierymas napój, ekiety bronować, siekas trawa świeżo skoszona*⁸⁵, *sùziedotas zaręczony*.*

9. Spółgłoski złożone, czyli dwójki **cz, dź**, w wyrazach pojedynczych nigdy się twardo nie wymawiają (w żmudzki); przed samogłoskami grubymi **a, o, u**, przybierają literę **i**, *cziauidety kichać, wilicziojé w strzale, cziükùra szczyt w*⁸⁶ *dachu, džiaugsmas radość, dżiowinty suszyć, dżiuty schnąć. W wyrazach zaś złożonych z dwóch, z których pierwszy miał w ostatniej zgłosce, przed końcówką, spółgłoskę cz;* po odrzuceniu końcówki ta spółgłoska zostawszy końcową wyrazu, po przyłączeniu jego do następnego, nie przestaje być twardą; *pecziùs*⁸⁷ *piec, po odrzuceniu końcówki ùs, zostanie pecz; aga drzwi do pieca, pieczura, wyraz z nich złożony peczágé. Toż samo powiedzieć można o dwójce dź; jeśli pierwszy wyraz kończył się na das, albo dùs, a następny się zaczynał od ź; wtenczas po odrzuceniu z pierwszego wyrazu końcówski as, ùs, spółgłoska d, jak równie i początkowa drugiego wyrazu ź, pozostają twardemi, a każda z nich należąć do dwóch pierwotnych wyrazów nie stanowią dwójki, joudas czarny, żolie trawa, Joudżolie Czarnokwit [18] (ziele, Circaea Lin.) wyraz złożony, jakby Joud-żolie*⁸⁸.

⁸³ AK 15v „zmiękczenia“.

⁸⁴ AK 15v „kościółek“.

⁸⁵ AK 16 „koszona“.

⁸⁶ AK 16 ż. „w“ nęra.

⁸⁷ AK 16 „np.“ *pecziùs*.

⁸⁸ AK 16 tekste „np. *dydis* wielki *żuwys* ryba; wyraz złożony *dydżuwé* wieloryb, jakby *dyd-żuwé*“ MV pakeistas: „*joudas* czarny, *żolie* trawa, *Joudżolie* Czarnokwit (ziele, *Circaea*: Lin.) wyraz złożony, jakby *Joud-żolie*“.

10. Spółgłoska **l**, z samogłoskami grubymi tylko się zgłoskuje, *łakioty*⁸⁹ latać, *lajpioty* łązić, *lągas* okno, *ląkas* obręcz, *kłanas* kałuża, *kłonie* dolina, *łowa* łóżko, *kłupoty* kłęczyć, *alkanas* głodny, *atołs* otawa, *sztùlpas* słup. Przed samogłoskami zaś cieniemi **e**, **ę**, **i**, **y**; w narzęczu właściwie żmudzkiem nigdy się nie wymawia, lecz przechodzi na **l**; *krieslas* krzesło, *krieslelis* krzeselko, *sala* wyspa, *salele* wysepka, *dajlūs*⁹⁰ gładki, *dajlesnis* gładszy, *ląkstity* chylać, *lęky* chylić, matać, *lyzdas* gniazdo, *lajpioty* łązić, *lypty* leżać, *lypynė* schody⁹¹. Jeśli spółgłoska **l**, znajduje się przed samogłoską cienką, choćby między niemi inna spółgłoska twarda się znajdowała, a tym sposobem **l**, należała już do poprzedzającej zgłoski, zawsze jednak przechodzi na **l**, *baltaš*⁹² biały, *baltesnis* bielszy, *kaltas* winien, *kaltėnis* winniejszy, *kaltibė* wina, *kalbù* mówię, *kalbiejau* mówiłem, *szalstù* ziębnę, *szalty* ziębnać, *malù* miele, *malty* mleć. Toż samo można powiedzieć o spółgłosce **ž**, jednak w wyrazach złożonych z przyimka *ùž*, za **i** wyrazu zaczynającego się od samogłoski cienkiej, brzmienia swego nie zmiękcza; bo należy do zgłoski poprzedzającej, *ùžejty*⁹³ zająć, zgłoskuje się *ùž-ejty*.

11. Wielka nieforemność i niejednostajność w języku i ortografii żmudzkiej się okazuje w zmiękczeniu spółgłoski **d**. Kiedy bowiem głoska **d**, przed grubymi samogłoskami ma się miękko wymawiać; wtenczas nie tylko piszą i wymawiają zmiękczenie za pomocą brzmienia **i**; lecz jeszcze po **d**, przydają **ž**: *saldūs*⁹⁴ słodki, *saldžiausis* najśłodszy, *dydis* wielki, *dydziausis* największy. Nie byłoby lepiej⁹⁵ zachować jednostajność w zmiękczeniu spółgłosek, [18v] (wyżej n. 6.)? przez co by się uprościły prawidła co do przypadkowania, stopniowania, czasowania i pochodzenia słów; a wiele wyjątków dotąd koniecznie potrzebnych tymby sposobem zniknęło. Przymiotnik *grazūs* piękny, jest podobny zakończeniem jak *saldūs* słodki⁹⁶; tamten ma w czwartym przypadku liczby mnogiej przed końcówką **ūs**, spółgłoskę zmiękczoną

⁸⁹ AK 16v „np. łakioty“.

⁹⁰ AK 16v „dajlūs“.

⁹¹ AK 16v yra „lypynė schodki“, bet MV tekstas papilydtytas, redaguotas: „lypty ležć, lypynė schody“.

⁹² AK 16v „np. baltaš“.

⁹³ AK 16v „np. ùžejty“.

⁹⁴ AK 16v „np. saldūs“.

⁹⁵ AK 16v yra „lepiejze byloby“, bet MV pakeista „bylobyzej lepiej“.

⁹⁶ AK 17 ž. „słodki“ nėra.

grazius pięknych; więc podobnież *saldūs* powinno być *saldius* nie *saldzius*. Prócz tego głoska *ž*, wtém zdarzeniu jest zbywającą⁹⁷; bo przez nią poprzedzająca głoska *d*, się nie miękczca. Gdyby zaś tę przysługę czyniła, wtenczas litera *i*, jako jedyny znak miękczenia, byłaby niepotrzebną; i dla tej jednej głoski wypadałoby osobne stanowić prawidło nowe⁹⁸, że się miękczy przez dodanie twardej spółgłoski *ž*. Nie byłoby to śmiesznością wmawiać: że twarda spółgłoska staje się miękką przez połączenie z drugą równie twardą? Pozwolmy tu miejsca przesądowi. Lecz na cóż po spółgłosce *d*, przez *ž*, miękczzonej potrzebują jeszcze zwyczajnego jeszcze⁹⁹ znaku miękczenia *i*,?

12. Większa jeszcze dzieje się niedorzeczność w miękczeniu spółgłoski *t*, przed grubemi samogłoskami, gdyż traci nawet swą bytność, bez względu na to, że mianowicie w przypadkowaniu, stopniowaniu i czasowaniu będąc głoską przybierającą, powinna być stałą i nienaruszoną. W takowém bowiem dziwaczném miękczaniu, zamiast *t*, podstawują równie z natury twardą i podwójną głoskę *cz*; przez co nie tylko żadnej przysługi nie czynią w łagodzeniu języka; lecz jeszcze nowém i niepotrzebném obarczają prawidłem: że głoska *t*, przed samogłoskami grubemi mająca się miękko wymawiać, ginie; a na jej miejsce podstawuje się *cz*, i potem ta ostatnia [19] się miękczy przez *i*; *skajstūs*¹⁰⁰ jasny, *skajscziauis* najjaśniejszy, *platūs* szeroki, *placziauis* najszerszy¹⁰¹. Lepiej przeto i właściwiej mówią na Żmudzi często *skajstiauis*, *platiauis*, *matiau* widziałem, *baltiauis* najbielszy. Nowa jeszcze niedorzeczność się wydaje w mowie pruskiej i w niektórych stronach Litwy, gdzie te dwie głoski *t*, *d*¹⁰², nawet przed samogłoską *e*, w niepotrzebne ozdoby przystrajają mówiąc *np.* *jaucej* woły, *erszkecej* ciernie, *saldzej* słodko, albo jeszcze gorzej: *jaucziej*, *erszkiecej*¹⁰³, *saldziej*, zamiast *jautej* (*jautis* wół), *erszketej* (*erszketis* ciern), *saldej* (*saldūs*).

13. Naostatek język żmudzki tę jeszcze ma własność, że na końcu

⁹⁷ AK 17 „zbyteczną“.

⁹⁸ MV „osobne stanowić prawidło nowe“ pakeista iš AK 17 „stanowić osobne nowe prawidło“.

⁹⁹ AK 17 *ž*. „jeszcze“ *čia nėra*.

¹⁰⁰ AK 17v „*np.* *skajstūs*“.

¹⁰¹ AK 17v „najobszerniejszy“.

¹⁰² AK 17v yra „*d*, *t*“, bet MV *raidės sukeistos vietomis*.

¹⁰³ AK 17v „*erszkecej*“.

wyrazów spółgłoski zawsze są twarde. Jednak w trzeciej osobie terażniejszego czasu słów mających w ostatniej zgłosce osoby pierwszej głośk¹⁰⁴, miękką, właściwiej może byłoby zostawić ją miękką bez żadnego znamienia, albo też dać zakonczenie na *e*, przed którą naturalnie byłoby ich brzmienie miękkie, np. *tùriù* mam, *galù* mogę, *ziuriù* patrzę; w trzeciej osobie: *tùr'*, *gal*, *ziur'*, albo *tùré*, *galé*, *ziuré*. O tém jeszcze w Uwagach o Czasowaniu.¹⁰⁵

§ VI. O Samogłoskach.

1. Powiedzieliśmy wyżej (§ I. n. 2), że samogłoski wyrabiają się samym czystym i nie zmieszonym głosem wydanym przez mniejsze lub większe otwarcie ust, gdzie same wargi się układają, a język albo zgoła nie, albo bardzo mało bywa poruszony dla wydania cieńszego głosu, lub brzmienia, a zatym w mowie głosnej niemają brzmienia cichego; Tenże głos może być podług upodobania i potrzeby przeciągany, lub skracany, podniesiony, lub [19v] niżony; ztąd ich brzmienie polega na tonie i czasie, jakiego niemają spółgłoski. Chociaż bowiem spółgłoski syczące ciche i głośne, pojedyncze i złożone mogą swoje brzmienie, przy osobném każdej wymawianiu, przedłużyć; to jednak przedłużenie w mowie ciągłej miejsce¹⁰⁶ mieć nie może. O takowych modyfikacjach brzmienia samogłosek najlepiej przekonywa **Spiewanie**. Przez to jednak samogłoski nie nabywają gatunkowej różnicy, jak chce dowodzić P. Kraszewski, nadając (nie wiadomo, jak) samogłoskom **a**, **u**, pięciorakie brzmienie, samogłoskom **e**, **i**, sześciorakie, zaś **o**, trojakie. Niektóre wprawdzie ulegają odmianom, jak się to niżej pokaże.

2. Samogłosek pierwotnych w języku polskim używanych, równie i w żmudzki, jest pięć: **a**, **e**, **i**, **o**, **u**, które stosownie do tonu od najniższego do najwyższego następnym idą porządkiem: **u**, **o**, **a**, **e**, **i**. Oprócz tych pryncypalnych, język żmudzki ma jeszcze pośrednie tony i półtony, podobnie jak polski. Nadto ma jeszcze półsamogłoski, czyli samogłoski nosowe, które stanowią niejakię przejście z samogłoski w spółgłoskę, czyli pośrednie trzymają miejsce między samogłoską a

¹⁰⁴ AK 17v „głoskę“.

¹⁰⁵ Sakinio „O tem jeszcze w Uwagach o Czasowaniu“ AK 17v n.era.

¹⁰⁶ AK 18 „miejsca“.

spółgłoską. Jedne z nich osobną literą, drugie tylko znamieniem nad, lub pod pryncypalną położonóm się wyrażają.

3. Samogłoską najcieńsza *i*, ma ton najwyższy; niższy zaś nieco ton od *i*, lecz daleki jeszcze od tonu *e*, polska ortografia wyraża grecką literą *y*. W narzeczu litewskim takowe brzmienie rzadko dawało się postrzegać; dla tego też *i* w pismach dawniejszych, w dwugłoskach tylko litera *y*, się używała. W narzeczu zaś żmudzkiém cieńsze *i* grubsze brzmie[20]nie samogłoski *i*, wyraźnie daje się słyszeć.

4. W ortografii pruskiej cieńkie brzmienie tej samogłoski wyraża się literą *y*, *mylu* kocham, *iszganytas* zbawiony, *lygus* równy. Grubsze zaś brzmienie literą *i*, *tikiu* wierzę, *wissas* wszystek. Przeciwnie zaś Autorowie czystém narzeczem żmudzkiém piszący, na wzór polskich, cieńsze brzmienie wyrażają literą *i*, grubsze zaś literą *y*, *milù*, *yszganitas*, *ligùs*, *tykiù*, *wysas*. Pisownia jednak żmudzka w tém okazuje niejednostajność, pochodzącą raczej z niebaczości piszącego. Jedni bowiem przesadzają w pisaniu grubszej, drudzy ledwo jej miejsce pozwalają, albo nawet zupełnie odrzucają; inni zaś też same brzmienia raz jedną, drugi raz drugą literą wyrażają. Jeden z Autorów tym dwóm literom (*i*, *y*) jedno brzmienie zdaje się naznaczać. O samogłosce *i*, mówi: „Samogłoskę *i*, wymawiają żmudzini nie wiele cienie od brzmienia *y*.“ i dalej powiada: „Greckie *y*, naksztalt łacińskiego *i*, wymawia się, to jest mało różniącą się twardością od zwyczajnego *i*,“ Nie wiemy, czy Rzymianie mieli dwojakie tej samogłoski brzmienie, cieńsze i grubsze; bo litera *y*, w greckich tylko, lub z greckiego przyswojonych wyrazach się używa, **papyrus** (παπύρος), o której właściwém brzmieniu nie zgadzają się późniejsi pisarze. Teraz nawet nie każdy Naród łacińskie *i*, wymawia, gdzieniegdzie, grubiej; i to po pewnych tylko spółgłoskach. W żmudzkiém zaś narzeczu wyraźnie się odznaczają dwa brzmienia tej samogłoski. Inaczej ona¹⁰⁷ brzmi w wyrazach *bitis*¹⁰⁸ pszczoła, *szikszna* rzemień, *girnás* żarna, *zinau* wiem, *kibau* chwyciłem; inaczej w wyrazach: *skabity* szczypać (ob [20v]rywać liście, kwiaty), *sziksztas* skąpy, *gidity* leczyć, *kibau* wiszę, *prazido* zakwitło. W tamtych się mówi: *bytys*, *szykszna*, *gyrnas*, *zynau*, *kybau*. Chociaż więc obie te samogłoski się używają, jednak nie mogą być jedna za drugą brane.

¹⁰⁷ AK 18v ż. „ona“ nėra.

¹⁰⁸ AK 18v „np. bitis“.

5. Brzmienie grubsze tej samogłoski, podług zdania Ludwika Osińskiego, od twardszego, lub miększego wymawiania spółgłosek z niąłączonych zawisło. Takie jednak rozumowanie o polskim języku czynione, do żmudzkiego stosować się nie może. W tym bowiem równie po twardych jak i miękkich spółgłoskach wydaje się grubsze tej samogłoski brzmienie; czyli że przed grubszym jej brzmieniem równie twarde, jak i miękkie brzmienie spółgłosek może się wydawać. Owszem spółgłoski *g*, *k*, z natury twarde, przed grubszym jej brzmieniem przybierają miękkie brzmienie, *gyré* puszcza, *kyrwis* siekiera.

§ VII. O Samogłoskach ściśnionych.

1. W języku żmudzkim nie wszędzie samogłoski jednakowym wymawiają się tonem. Jedni czyściej i otwarcej, drudzy niektóre przywarciemi usty wymawiają. Nie wiemy zaś, jaki ton miał język starożytnych żmudzinów, czyli też litwinów dziś pod nazwiskiem Prusaków, Żmudzinów i Litwinów znajomego Narodu; a przeto które mianowicie narzecze we względzie starożytności ma mieć pierwszeństwo. To tylko można powiedzieć¹⁰⁹, że w narzeczu mianowicie zachodnio i południowo żmudzkiem znajduje się dwubrzmienność niektórych samogłosek.

[21] 2. Niektórzy uczeni nasi nie znajdując w dawnych pismach żmudzkich, znamion nad samogłoskami, nie wahali się ztąd wnosić, i w pisowni swojej okazywać, że wszelkie znaki nad którąkolwiek samogłoską są niepotrzebne. Nowsi zaś Autorowie przeciwnie, chcąc każdy dźwięk mowy żmudzkiej uczynić w piśmie widocznym, nadali niepotrzebnych znamion, i przez to większy nieład i zagmatwanie do ortografii wprowadzili. Co można widzieć w Dziełach pruskolitewskich.

3. Wyżej (§ VI. n. 3) się rzekło, że między samogłoską najcieńszą *i*, a samogłoską *e*, jest ton pośredni *y*; który w żmudzkim języku bardziej zdaje się zbliżać do *i*, jak do *e*; rozbierając z uwagą wszystkie odcienia dźwięku tego języka znajdujemy jeszcze ton pośredni między *y*, i *e*, bliższy jednak tonu *e*, jak *y*; (polska ortografia wyraża to literą *é*); w tych np. wyrazach żmudzkich: *stoge* w dachu, *rąkoje* w ręce, *úpjeje* w rzece, *akieje* w oku, *rąkose* w rękach, *tiewe* ojce, *geresne*

¹⁰⁹ AK 19 „postrzedz“.

lepsza, *geriause* najlepsza, *arkle* konia, *tare* rzekł, *pasake* powiedział, *kiele* podnosił, *tùrieje* miał; żmudzini końcową głoskę *e*, nie wymawiają czysto i otwarcie, lecz jej brzmienie nachylają do *y*. W pisaniu takowe brzmienie wyda się literą *é*; *stogé*, *rąkojé*, *ùpiejé*, *akiejé*, *rąkosé*, *tiewé*, *geresné*, *geriausé*, *arklé*, i t. d. Rzecz nie zaprzeczona, że w wymawianiu tych i tym podobnych wyrazów nie wszędzie się zachowała jednostajność. Są bowiem, co w zdarzeniach wspomnionych, samogłoskę końcową *e*, wymawiają otwarcie; są inni, którzy niekiedy bardziej zbliżają do brzmienia *i*; są na koniec, co nadają brzmienie samogłoski *y*. Większa jednak część żmudzinów wymawia *é* ściśnione. Między litwinami nawet mało się znajduje takich, którzy to brzmienie zbliżają do *i*, lub też zamiast *é*, wymawiają *i*. Życzyć[21v]by należało, ażeby *é*, ściśnione do ortografii żmudzkiej zostało wprowadzone. O używaniu tej samogłoski, mianowicie na końcu wyrazów, wyjaśnią jeszcze uwagi nad przypadkowaniem i czasowaniem; gdzie zaś ma się pisać w środku wyrazów, pilne postrzeżenie dobrze mówiącego przekona.

4. W języku żmudzkiem równie jak w polskim między brzmieniem samogłoski *u*, a brzmieniem *o*, daje się słyszeć brzmienie pośrednie; w tych np. wyrazach¹¹⁰: **Bóg, który, żółty, mróz, góra, grób, ból, nóż, wrzód, róg, stróż, wóz, dół**; w żmudzkich *suku* kręcę, *putu* dmę, *żmogus* człowiek, *krutu* trzęsę się, *rugej* żyto, *buwau* byłem, *budutis* dudek (ptak). W ortografii polskiej takowe brzmienie właści¹¹¹ się wyraża przez *ó*, ściśnione, ponieważ w dalszych odmianach wyrazów przechodzi na *o*, nie zaś na *u*; **Bóg, Boga, mróz, mrozu, grób, grobu, nóż, noża, róg, rogu, wrzód, wrzodu**. W języku zaś żmudzkiem toż brzmienie zawsze przechodzi na *u*, otwarte, nigdy na *o*; *putu*, *pusty*, *buwau*, *buty*, *gruwau*, *gruty*, *siuwau*¹¹², *siuty*. W pierwszych wyrazach *putu*, *buwau*, *gruwau*, *siuwu*, brzmi jak polskie *ó*, w drugich ma brzmienie zwyczajne. Ponieważ w języku polskim brzmienie *o*, pochyla się ku brzmieniu *u* więc się kreskuje o (*ó*); w żmudzkiem zaś przeciwnie, brzmienie *u*, pochyla się ku brzmieniu *o*, więc wypadaloby kreskować znamieniem lewém *ù*; *sùkù* kręcę, *pùtù* dmę, *bùwau*, *grùwau*, *siùwù* szyję. W takim razie nie wielkaby nowość się wprowadziła, i mniejby popełniano po-

¹¹⁰ AK 20 „wyrazach polskich“.

¹¹¹ AK 20 „właściwie“.

¹¹² AK 20 „siuwu“.

myłek, niżeli w nowém wprowadzeniu ó. Już w Grammatyce P. Myle takie brzmienie samogłoski **u**, oznaczone znamieniem lewém (**ù**). Jeśli w ortografii francuskiej mamy **è, ê, a, â**, których brzmienia różnicę nie łatwo ucho do[22]strzeże; czemużby żmudzkie **u**, wyraźnie dwojakie mające brzmienie, nie mogło być odznaczone znamieniem, gdzie takowa zachodzi różnica.

§ VIII. O Samogłoskach nosowych.

1. W wymawianiu samogłosek, albo głos wypuszczamy przez otwor ustny, albo część jego większą wydajemy nosem. Ztąd jedne samogłoski są czyste, czyli ustne, drugie nosowe.

2. Brzmienia nosowe samogłosek nie tylko polskiemu, lecz i francuskiemu językowi właściwe, nie jednakową mają w obu tych językach pisownię. Język francuski wyraża brzmienie samogłoski nosowej za pomocą czystej, czyli otwartej, i spółgłoski nosowej; przez co ta ostatnia ginie prawie zupełnie, a jej brzmienie udziela się samogłosce. Polska zaś ortografia, lubo dawniej podobnie wyrażała brzmienie nosowe (śwyanty, miendzy), jak za czasów Zaborowskiego, Seklucyana i innych pisarzów piętnastego i szesnastego stulecia, dziś jednak ma dwie nosowe samogłoski, i dwie na to litery: **ą, ę**.

3. Są niektóre spółgłoski, które jeśli po samogłosce nosowej następują, przybierają po sobie¹¹³ brzmienie **m**, lub **n**; lecz to, że jest złudzeniem ucha tylko¹¹⁴, następne uwagi okażą.

4. Samogłoska nosowo brzmiąca położona przed spółgłoskami **c, cz, dz, t**¹¹⁵, wydaje po sobie brzmienie **n**; lecz takowe tworzenie się pozorne spółgłoski wynika ze składu organów mównych. Powiedzieliśmy wyżej (§. II.), że dopiero wyliczone spółgłoski wyrabiają się przyłożeniem końca języka do [22v] podniebienia blisko zębów, i nagłym oderwaniem onego dla przepuszczenia z momentalnym impetem powietrza lub głosu, albo czystego i pojedynczego, albo połączonego z inném brzmieniem; przez co te spółgłoski stają się odbitemi. Utworzenie zaś głoski **n**, zaczynamy otwartemi usty od nosowego brzmienia, i uderzamy końcem języka o podniebienie właśnie w témże miejscu,

¹¹³ AK 20v „przed sobą“ MV pakeista „po sobie“.

¹¹⁴ AK 20v yra „tylko ucha“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

¹¹⁵ AK 21 yra penki ženklai: „c, cz, d, dz, t“, o MV palikti keturi: „c, cz, dz, t“.

gdzie się wyrabiały tamte. Gdy więc wymawiając samogłoskę nosowo, uderzamy językiem o podniebienie dla utworzenia którejkolwiek z wyżej wyliczonych spółgłosek odbitych; takowém poruszeniem organów mównych mimowolnie uformuje się brzmienie **n**, mniej więcej dobitne, np. **mogący, książęcy, rączy, ręczyć, swąd, będę, bądź, ksiądz, krawędź, świat, święty**; wymawia się prawie jak **mogący, książęcy, rączy, ręczyć, swąd, będę, bądź, ksiądz**¹¹⁶, **krawędź, świat, święty**.

5. Podobnymże sposobem, na wyrobienie spółgłosek wargowych **p, b**, zamykamy usta, stulamy wargi, i nagle one otwieramy na wypuszczenie powietrza cicho¹¹⁷, lub głosu. Brzmienie zaś **m**, zaczynamy przez nos, a kończymy na zamknięciu warg, jak na wyrobienie **p, b**. Gdy więc wydając brzmienie samogłoski nosowej zamknijemy usta dla wydania której z tych **p, b**; utworzy się mimowolnie między niemi brzmienie **m**; **dąb, dębu, gąbka, gołębia, odstąpić, skąpy, tępy, kępa**; wyraźnie tu się wydaje **dąmb, dęmbu, gąmbka, gołęmbia, odstąpić, skąmpy, tęmpy, kępma**. Takie złudzenie ucha było też przyczyną w ortografii łacińskiej w wyrazach złożonych z przyimka **cum**, rozmaicie przekształconego. Albowiem przed spółgłoskami wargowemi **p, b**, i wargowo nosową **m**, piszą **com, combinatio, compositio, commutatio**; przed innymi zaś spółgłoskami piszą **con, contractus, con[23]nexio, condono, concussio, concedo, consecro**. Nie mówię o większém tego przyimka przekształceniu na **col: collatio, cor: correctio, cog: cognoscere, co: coagulare, cohabitare, coemere, couti**.

6. Spółgłoski gardłowe **k, g**, także syczące ciche **s, sz**, i głośnie **z, ż**, jeśli następują po samogłosce nosowej, nie tworzą spółgłosek¹¹⁸ nosowych **m, n**; bo żadnego **z**¹¹⁹ niemają w tworzeniu się powinowactwa.

7. Że brzmienia nosowe samogłosek **ą, ę**, znajdują się w języku żmudzkiem, niema wątpliwości; lecz oznaczenie onych dotąd nie jest ustalone. W ortografii pruskiej, — w tłumaczeniu Nowego Testamentu 1816 r. — w katechizmie Ks. Gojlewicza i wielu innych, często się znajdują **tes**¹²⁰ samogłoski, lecz nie wszędzie, gdzieby właściwie nale-

¹¹⁶ AK 21 ż. „ksiądz“ nėra.

¹¹⁷ MV „powietrza cicho“ keista iš AK 21 „tchu“.

¹¹⁸ AK 21v „brzmienia spółgłosek“.

¹¹⁹ AK 21v „z niemi“.

¹²⁰ AK 21v „te“.

żało. W dawniejszych i terazniejszych nie poprawnych drukach żmudz-
kich rozmaicie te brzmienia się wyrażają; czasem właściwymi znakami,
niekiedy zaś zamiast **ą**, piszą **am, an, om, on, um, un**; zamiast **ę**, piszą
przez **em, en, im, in, yn, ym**; *żambis*¹²¹, *żombis*, *żumbis* socha¹²², wła-
ściwie *żąbis*; *kandis, kondis, kundis* mole¹²³, właściwie *kądis, stembras,*
stimbras, stymbras sitowina (*scirpus lacustris*), właściwie *stębras*¹²⁴;
szwentas, szwintas, szwyntas święty¹²⁵, właściwie *szwętas*. Słowem,
wszędzie przed spółgłoskami wargowymi **p, b**¹²⁶, piszą **m**; przed spół-
głoskami zaś podniebiennymi odbitemi (**t, d, c, cz, dz**) piszą **n**; nie
uwzględniając na pochodzenie wyrazów; *np. esąs* będący, *plaukąs* płynący;
piszą *esantem* będącemu, *plaukantius* płynących, albo jeszcze gorzej
*plaukanczius*¹²⁷; zamiast *esątem, plaukątius*. Przyczyną takowej nie-
jednostajności bywa nie zawodnie wyżej rzeczzone złudzenie. Jest do
prawdy podobne, że samogłoska **ą**, jest nosowem brzmieniem samo-
głoski **a**, która [23v] w dawnym języku polskim miała brzmienie po-
średnie między **a**, i **o**; samogłoska zaś **ę**, jest brzmieniem nosowem
samogłoski **é**; mającej brzmienie pośrednie między **e**, i **y**. O tym stop-
niowaniu brzmienia **e, é, y**, obszernie pisze Kaz. Brodziński. Z póź-
niejszych pisarzy żmudzkich niektórzy takową niejednostajność
chcą¹²⁸ uchylić, wpadli w nową ostateczność, że chcieli samogłoski
nosowe zupełnie z ortografii żmudzkiej wykreślić; stanowiąc takie niby
prawidło: **Jeżeli samogłoska którakolwiek (a, e, i, o, u, y) ma po sobie**
głoskę m, lub n; i z nią czyni jedną zgłoskę, wtedy przechodzi w nosową,
od wymawiania przez nos tak nazwaną. Lecz tym sposobem sami się¹²⁹
nie postrzegając wpadli w zamęt; z którego nie można się wydo-
stać inaczej, tylko przyjmując ortografią polską co do samogłosek

¹²¹ AK 21v „*np. żambis*“.

¹²² AK 21v ż. „socha“ yra tarp ż. „*żambis*“ ir „*żombis*“, bet MV nukeltas po ż. „*żumbis*“.

¹²³ AK 22 ż. „móle“ yra po ż. „*kądis*“, bet MV atkeltas po „*kundis*“.

¹²⁴ AK 22 ž-iai „właściwie *stębras*“ yra po ż. „*stymbras*“, bet MV nukelti po „(*scirpus lacustris*)“.

¹²⁵ AK 22 ż. „święty“ yra po ż. „*szwętas*“, bet MV atkeltas po „*szwyntas*“.

¹²⁶ AK 22 yra „*b, p*“, bet MV raidės sukeistos vietomis.

¹²⁷ MV „płynących, albo jeszcze gorzej *plaukanczius*“ pakeista iš AK 22 „albo gorzej *plaukanczius* płynących“.

¹²⁸ AK 22 ż. „chcąć“ yra prieš „takową niejednostajność“, bet MV nukelta po jo.

¹²⁹ AK 22 ż. „się“ yra po „nie postrzegając“, bet MV atkeltas prieš.

nosowych. A правило ich wyżej położone że nie może być przyjęte, następne uwagi objaśnia.

a). Nie wszystkie samogłoski wydają brzmienie nosowe¹³⁰. Samogłoski **o**, **y**, nie tylko w polskim, lecz i w żmudzkiem nigdy nie są nosowemi. Któryby albowiem żmudzin nie wystawił siebie na pośmiech, mówiąc przez nos te i tym podobne wyrazy: *Pons* Pan, *kroms* kram, *bałtoms* białym (rod. żeń.), *tetyrwyns* cietrzew, *awyns* baran, *krowyns* składanie, *putyns* dmuchanie?

b). Samogłoski pozostałe (**a**, **e**, **i**, **u**.) zbiegające się nawet ze spółgłoską nosową **m**, lub **n**, nie zawsze wydają brzmienie nosowe, np. *tiewams* ojcom, *wajkams* dzieciom, *klans* kałuża, *twans* powódź, *temty* zmierzchać, *arklems* koniom, *sens* stary, *giwens* będzie mieszkał, *kùrims* którym, *awims* owcom, [24] *trinty* trzec, *tinty* klepać, *kumstys* pięść, *krums* krzak, *kuns* ciało, *luns* trzęsawica. W tych i tym podobnych wyrazach, pomimo zbiegu samogłosek z nosowemi spółgłoskami w jednej zgłosce, niemasz brzmienia nosowego.

c). Dwie głoski z sobą zbliżone i w jedną zgłoskę połączone, nie mogą wydać tak czystego i naturalnego tonu nosowego, jak polskie nosowe **ą**, **ę**. Wprowadzenie¹³¹ przeto niewłaściwej ortografii czyni krzywdę¹³² językowi żmudzkiemu, który od dawna te dwie litery¹³³ do swojej ortografii.

d). Samo powyższe ich правило nie powiedziało wyraznie, czy samogłoska otwarta położona przed **m**, lub **n**, w jednej zgłosce, sama tylko staje się nosową, nie tracąc po sobie brzmienia **m**, lub **n**; czyli też spółgłoska nosowa jest wtenczas znamięm tylko, ostrzegającym, że samogłoska poprzedzająca przez nos ma się wymawiać bez wydania brzmienia spółgłoski. Lecz ani jedno, ani drugie za правило uchodzić tu nie może. W pierwszym bowiem zdarzeniu byłyby dwa brzmienia nosowe obok siebie, samogłoski nosowej, i spółgłoski takiejże; co byłoby rzeczą zbyteczną. Jeszcze większy zbytek okazuje się, gdy po nosowych samogłoskach piszą **m**, lub **n**, np. *łankidams* nawidzając¹³⁴, *szwëntas* święty, *prigùłentej* należycie, *pratęnsty* przeciagnąć itd¹³⁵.

¹³⁰ AK 22 yra „nosowe brzmienie“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

¹³¹ AK 22v „Wprowadzeniem“.

¹³² AK 22v „się krzywda“.

¹³³ AK 22v „litery przyjął“.

¹³⁴ AK 23 „odwiedzając“.

¹³⁵ MV „itd.“ pakeista iš AK 23 „i t. p.“.

Czasem przed syczącymi spółgłoskami rzeczywiście po samogłosce nosowej wymawia się **m**, lub **n**; tamże też i pisać należy; *wąmzdis* piszczałka, *kąmsza* błoto wyfaszynowane, *łąmstitis* czworonit, *ąmziūs* wiek, *ąmżynas* wieczny. Czasem i przed odbitemi spółgłoskami wymawia się **m**, lub **n**; *sąmtis* czerpaczka, pochodzi od *semū* czerpię, *sąmdity* najmować, *sąmdynikas* najemnik. W drugim zdarzeniu spółgłoska na próżno zajmowałaby miejsce w wyrazie, gdzie je[24v]dna samogłoska nosowa, i pojedyncza jej litera wystarcza. Użycie zaś litery zamiast znamienia, ma tylko miejsce w zmiękczeniu spółgłosek (§ V. n. 6.).

8. Jeżeli zaś otwarte wymawianie samogłosek nosowych w niektórych stronach litewskich i żmudzkich im przyległych było przyczyną, że pisano **am**, **an**, za **ą**; zaiste i pojedynczą literę samogłoskową **ą**, można podług upodobania, otwartymi lub przymkniętymi ustami wymawiać (jak francuskie **en**, lub **on**). Że czasem i żmudzini zamiast nosowego brzmienia **ą**, **ę**, wymawiają przez otwarte czyli czyste samogłoski **a**, **e**, pojaśni się w Uwagach o przypadkowaniu.

9. Ogólna zasada pisma alfabetycznego jest następująca: **Każde pojedyncze brzmienie w języku powinno¹³⁶ mieć odpowiadający znak w alfabecie**. Jeżeli zaś litery przyjętego alfabetu nie starczą na wyrażenie wszystkich brzmień pojedynczych; należy temu zaradzić przez inne środki. Polacy nie znajdując w przyjętym od łacinników alfabecie liter na oznaczenie dwójakiego brzmienia niektórych głosek, zapelnili ten niedostatek albo przez znaki przydane do liter, albo łącząc po dwie, jakie uznali za najstosowniejsze do wyrażenia brzmień swemu językowi właściwych. Mają Polacy samogłoski nosowe **ą** **ę**, mają spółgłoski sobie właściwe, pojedyncze, twarde **ł**, **ż**, i składane **cz**, **dz**, **dź**, **sz**, jakich nie ma język łaciński. Żmudzini przyjęli alfabet łaciński, nie bezpośrednio od łacinników, lecz już przerobiony od Polaków. Jeśli przeto bez wahania się przyjęto **ł**, **cz**, **dź**, **sz**, jako mające odpowiednie brzmienia w tym języku; czemużby podobnie, mając nosowe brzmienia, nie przyjąć od nich i liter na takowe?

10. Ściśle się zastanawiając nad dźwiękiem języka żmudzkiego, postrzegamy, [25] że oprócz samogłosek nosowych **ą**, **ę**, jeszcze samogłoski **i**, **u**, przez nos się wymawiają niekiedy. O bytności takowego brzmienia przekonani pruscy Autorowie wprowadzili do swojej ortografii dwie litery nosowe **į**, **ų**. Ktokolwiek rozbiera brzmienie samogłos-

¹³⁶ AK 23 „powino“.

ki **i**, w następnych **np.** wyrazach *ji* ona, *jì* jego, *kùri* która, *kùrì* którego, *gìsla* żyła, *mùjtyņikas* celnik, *daržynikas* ogrodnik, *awynikas* owczarnik; brzmienie zaś **u**, w wyrazach: *siùsty* wścieć się, *siųsty* posyłać, *skùsty* golić, *skųsty* skarżyć, *sùkty* kręcić, *sųkty* cedzić; łatwo postrzeże różnicę brzmienia nosowego tych dwóch samogłosek od otwartego, gdzie brzmienia **n**, i śladu dostrzedz nie można. Toż samo złudzenie ucha i tu się daje¹³⁷ postrzegać, że nosowe samogłoski **i**, **u**, jeśli się znajdują przed **p**, **b**¹³⁸, tworzą po sobie brzmienie **m**, przed podniebiennymi zaś odbitemi **n**, **np.** *trupas* krótki, *gųbas* guz, *gítaras* bursztyn, i. td. Jeśli więc każde brzmienie nosowe w naszym języku znajdujące się nie miało sobie odpowiedniego znaku w alfabecie od Polaków przyjętym, powinniśmy korzystać z wynalazku pruskiego, i tych ostatnich samogłosek nosowych litery przyjąwszy, do swojej ortografii włączyć¹³⁹. Dotąd te dwie samogłoski wyrażano przez **im**, **in**, **um**, **un**, **np.** *jin* jego, *kùrin* którego, *galins* mogący, *stimpù* tężeję, *limpù* Ignę, *trupas* krótki, *kumpas* krzywy (pochyły), *siunsty* posyłać, *wajkun* dzieci, *jaunun* młodych. Nawet Prusacy nie zachowują w tém jednostajności. Często zamiast **in**, piszą **i**, i przeciwnie, **np.** *augítas* hodowany, powinno być *augintas* od słowa *augynù* hoduje. W ortografii przeto pruskiej znajdujące się cztery samogłoski nosowe **a**, **e**, **i**, **u**, nie zostały pewnie przyjęte razem z oświatą od Niemców, bo ci nosowych nie mają; ani też od [25v] Polaków; bo ci równie **i**, **u**, nie mają. Musiały więc być dla ortografii pruskiej wyłącznie potrzebne. Mowa zaś litewsko-pruska jest właściwie litewsko-żmudzka. Odrzuciwszy przeto wszelką wątpliwość, obojętność i bojaźń nowości, z wdzięcznością należy przyjąć i przyswoić tak dogodny wynalazek. Wreszcie i P. Myle powiada, że samogłoska **u**, ma trojakię w żmudzkiem języku brzmienie: — zwyczajne, jak w polskim, — zbliżone do **o**, — i nosowe. To ostatnie znamieniem daszkowém, jak w pruskiej ortografii oznacza. Właściwiej jednak będzie, nakształt **a**, **e**, ogonkiem pod samogłoską wyrazić **u**.

11. Samogłoska **u**, na końcu wyrazu czasem się wymawia jak **u**, otwarte, czasem zaś podobnie jak **ù**, przez nos; mianowicie w czwartym przypadku licz. poj. imion zakończonych na **us**,¹⁴⁰ *sunùs* *grazùs*

¹³⁷ AK 23v yra „daje się“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

¹³⁸ AK 23v yra „b, p“, bet MV raidės sukeistos vietomis.

¹³⁹ AK 24 „wcielić“.

¹⁴⁰ AK 24 „ùs, np.“

syn piękny, *sunų gražų*¹⁴¹ syna pięknego. Więc w takim razie czy nie wypadaloby takowe ą znamionować ū? Wprowadzenie jednak nie zwyczajnej takowej nowości, należy do późniejszego czasu.

§ IX. O używaniu Samogłosek.

1. Gdzie mechanizm języka zależy na spółgłoskach, tam samogłoski służą pierwszym za podstawę tylko, na której się tamte opierają; jeśli przed niemi położone formują sylabę; albo też do samogłoski się przyczepiają dla wydania swego brzmienia i utworzenia wyrazu, jeśli po samogłosce następują, i z nią połączone formują sylabę. Mechanizm języka żmudzkiego (jak się rzekło § 1. n. 4) zależy na Spółgłoskach. Samogłoski zaś, chociaż niezbędnie potrzebne, mogą [26] jednak być niektóre wyrzuconemi. W formowaniu wyrazów, albo każda spółgłoska na osobnej samogłosce się opiera, *mo-ti-na* matka, *me-le-ta* żółna (ptak), *pe-lù-dé* plewnik, *sa-la* wyspa, *pa-sa-ka* powieść, *se-dù-la* świdwa (drzewo); albo kilka razem, *stra-zdas* drozd, *bra-stwa* bród, *kli-stù* błędzę; albo się przyczepiają do poprzedzającej samogłoski, *pats* sam, *alk-snis* olcha. Jeżeli zaś wyrzucają się samogłoski dla skrócenia wyrazu, lub uczynienia go przyjemniejszym dla ucha; wtenczas wszystkie spółgłoski, które się przedtym¹⁴² opierały na następnej samogłosce, po jej wyrzuceniu, przyczepiają się do samogłoski poprzedzającej, *rugsztas* kwaśny, *karsztas* gorący, *strazdas* drozd, *pyktas* zły; po wyrzuceniu przedostatniej *a*, mówi się *rugszts*, *karszts*, *strazds*, *pykts*. Język żmudzki obojętnym się okazuje względem samogłosek *a*, *e*, gdyż one najczęściej zwykł wyrzucać, gdziekolwiek bez nich wygodnie się obchodzi. Samogłoskę *y*, bardzo rzadko wyrzuca, a samogłoskę *u*, nigdy. Podobnie *i*, na końcu wyrazów zakończonych na *is*, czasem wyrzucają; *kùris*¹⁴³ który, *żalis* zielony, *kokis* jaki, *tokis* taki, *anokis* owaki, *dwejokis* dwojaki i t. d. mówią przez skrócenie *kùrs*, *żals*, *koks*, *toks*, *anoks*, *dwejoks*. W wyrazach zakończonych na *jis*, czasem w pospolitem mówieniu *ji*, wyrzucają: *kraujis* krew, *naujis* nowy, *geradiejis* dobrodziej; mówi się przez skrócenie *kraus*, *naus*, *geradies*. Chociaż język żmudzki zwykł często sã samogłoski niektóre

¹⁴¹ MV „*sunų gražų*“ pakeista iš AK 24 „*sunų gražų*“. Vietoj Čiuldos čia ir toliau pavartotos ą su graviu spausdinama ū.

¹⁴² AK 24v „przedtém“.

¹⁴³ AK 24v „np. *kùris*“.

wyrzucać, i przez to stać się dogodniejszym dla wierszopisów; lecz przez nagromadzenie wielu spółgłosek w jedną sylabę, staje się twardszym, np. *tyrsztas* gęsty (o płynach) *pùszkas* pryszcz, *auksztas* wysoki, *karsztas* gorący; *tyrszts*, *pùszks*, *aukszts*, *karszts*¹⁴⁴. [26v] Usuwa się ta niedogodność i twardość łagodniejszym wymawianiem spółgłosek. I polski język ma częsty zbieg wielu razem spółgłosek: **strzał, déždź, trzcina, chrząszcz, szturm, patrzyć, postrzegłszy**. Jednak takowy zarzut jemu nie służy, jak to¹⁴⁵ dowiódł K. Brodziński w rozprawie **O łagodzeniu języka** (polskiego). W polskim spółgłoski w pośrodku wyrazu będące pospolicie opierają się na samogłosce następnej: **prze-rznąć, wszy-stkich**; w żmudzkiem zaś rzadko się to zachowuje, *bał-sas* głos, *ar-klis* koń, *ersz-ketis* cierń, *dar-žas* ogród, *ber-žas* brzoza, *alk-snis*.

2. O używaniu samogłosek czystych, otwartych tylko to¹⁴⁶ w ogólności powiedzieć można; że samogłoski **a, o**, grube¹⁴⁷, zawsze się wymawiają otwarcie; żadnego przeto nad sobą znamienia nie przyjmują. Samogłoski **e, u**, jakośmy widzieli, dwójakie mają brzmienia, czyste, otwarte, i ściśnione, czyli pochyłone. Otwarte się piszą bez żadnego znamienia; ściśnione **e**, przyjmuje na siebie znamię prawe (é), ściśnione **u**, znamię lewe (ù).¹⁴⁸

3. Co do samogłosek nosowych częste mogą się wydarzyć w ortografii żmudzkiej pomyłki. Ogólnie więc powiedziećby można, że gdziekolwiek samogłoska wydaje brzmienie nosowe, choćby po niej dało się słyszeć brzmienie spółgłosek nosowych **m**, lub **n**; tam należy pisać przez samogłoskę nosową tylko, bez spółgłoski nosowej. Wyjęte są od tego prawidła rzeczowniki, w których między samogłoską nosową w poprzedzającej syllabie, a spółgłoską syczącą, od której następująca sylaba się zaczyna, daje się słyszeć **m**, np. *qmziùs* wiek, *tamsibé* ciemność, *wqmzdis* piszczałka. Lecz [27] nowa trudność tu jeszcze zachodzi z powodu, że nie wszędzie te same wyrazy, i te same ich zakończenia jednostajnie bywają wymawiane. Jedni więcej używają nosowych, drudzy radziby najmniej, nawet zgoła nie używać; np. *trobù* chat, *laukù* pól, *myszku* lasów, *awiuù* owiec, *daržù* ogrodów, *stogù* dachów, *audektù*

¹⁴⁴ MV „*aukszts, karszts*“ prirašyti vietoj AK 25 „i td“.

¹⁴⁵ AK 25 „togo“.

¹⁴⁶ AK 25 yra „to tylko“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

¹⁴⁷ AK 25 ž. „grube“ yra prieš balsius „a, o“, bet MV jis nukeltas po jų.

¹⁴⁸ MV čia praleistas AK 25 sakiny: „Samogłoski **i**, ton grubszy wyraża się literą **y**“.

tkanin, *lazdinu* leszczyn. W tych wyrazach i innych, najczęściej końcowa samogłoska jest nosową; w wielu innych wymawia się otwarcie, *motinu* matek, *karwiu* krów, *jautiu* wołów,. Jednostajność jednak wymaga, aby końcowa samogłoska, w drugim przypadku licz. mnog. była statecznie nosową.

4. Gdziekolwiek się wydaje brzmienie nosowe samogłoski, a wątpliwość zachodzi, czy pisać samogłoskę nosową, czy otwartą w towarzystwie **m**, lub **n**; następne prawidło do rozpoznania posłuży: Brzmienie nosowe w jakiej zgłosce pisać należy przez samą nosową samogłoskę wtenczas, jeśli, ani w wyrazie pierwotnym, ani w pochodnych też sylabę mających nie było spółgłoski **m**, lub **n**, z następną samogłoską zgłoskującej się, choćby przez złudzenie ucha, przed spółgłoskami odbitemi (**c**, **cz**, **d**, **dz**, **t**) i wargowemi **p**, **b**, dawało się słyszeć brzmienie **m**, lub **n**. Jeżeli zaś w którymkolwiek pierwotnym, lub pochodnym wyrazie, też sylabę mającym, znajdowało się **m**, lub **n**, z następną samogłoską połączone; w takim razie, choćby przed syczącemi spółgłoskami i nie wydawało się wyraźne pomienionych spółgłosek brzmienie¹⁴⁹, pisać jednak one należy, **np.** *pinty* pleść, *pinsi* będziesz plotł; od *pynù* plotę, *pinyimas* plectenie, *pina* plecionka; *tinty* klepać, *tinsiù* będę klepał, *tiniau* klepałem, *dumty* dąć (miechem), od *dùmù* dmę, *dumpsles* miech kowalski; *lìkstwù* chylę się, *lìkau* chyliłem się, [27v] *kamsza* błoto faszynowane, od *kemszù* napycham, *kuns* ciało, *krums* krzak, *dziowinty* suszyć, od *dziowynù* suszę, *najkinsiù* niszczyć będę, od *najkynù* niszczę.

5. Samogłoski nosowe na końcu wyrazów wtenczas się wymawiają właściwem brzmieniem, kiedy te wyrazy mają ostatnią zgłoskę długą. Przeciwnie zaś w wyrazach mających ostatnią krótką, chociaż podług prawideł jednostajności powinna się wymawiać nosowa samogłoska, jednak podobno przez nieuwagę wymawia się czysto. Dlatego to właśnie na końcu czwartego przypadku licz. poj. imion, i imiesłowów wymawia się samogłoska czysto, a należałoby wymawiać nosowo. W tymże przypadku zaimków osobistych, okazujących i względnych wymawia się nosowo; co znakiem jest, że rzeczowniki i przymiotniki musiały kiedyś tak się wymawiać.

¹⁴⁹ MV „pomienionych spółgłosek brzmienie“ pakeista iś AK 26 „brzmienie pomienionych nosowych spółgłosek“.

§ X. O Dwugłoskach.

1. Dwugłoską nazywa się połączenie w jedną sylabę dwóch samogłosek obok siebie będących; w których wymawianiu pierwsza się przeciąga, lub przyjmuje akcent mówny; druga zaś po niej idąca zawsze krótko się wymawia, np. łacińskie **raucus** chrapliwy, **autem** zaś; gdzie **u**, po **a**, krótko się wymawia.

2. W dawnej ortografii żmudzkiej siedm liczyło się dyftongów: **au**, **ay**, **ey**, **ou**, **oy**, **uy**, **yi**; lecz ich język żmudzki tyle nie potrzebuje. Wyżej się rzekło, że spółgłoski w zgłoskowaniu, po większej części, opierają się na samogłosce po nich następującej; a gdy ją można wyrzucić, wtenczas pozostałe spółgłoski łączą się, czyli przyczepiają do samogłoski poprzedzającej¹⁵⁰. Jeśli przeto spółgłoska [28]j, utraci następującą samogłoskę, na której się opierała; więc nie odmieniając się, przyłącza do samogłoski poprzedzającej, np. *ejau* szedłem, jeśli odrzucimy **au**, zakończenie czasu przeszłego, zostanie *ej*, do którego jeśli dodamy zakończenia innych czasów, będzie *ejsiù* pójdę, *ejk* idź, *ejty* iść, *ejtumi*¹⁵¹ szedłbyś. W słowach następnych *wąmzdyjù* gram na piszczałce, *dalyjù* dziele, *trubyjù* trąbię, *nowyjù* nękam; jeśli na trzecią osobę czasu terazn. (podług narzecza żmudzkiego) odrzucimy końcowe **ù**; zostanie *wąmzdyj*, *dalyj*, *trubyj*, *nowyj*. Podobnym sposobem w wyrazach zakończonych w siódmym przypadku¹⁵² licz. poj. na **ojé**, **ejé**, np. *trobójé* w chacie, *ùpiejé* w rzece, *lowójé* w łóżku, *klietiejé* w świronku; jeśli końcowe **é**, odrzucimy, zostanie *trobój*, *ùpiej*, *lowój*, *klietiej*. Ztąd się pokazuje, że co dawniej pisano **ey**, **oy**, **yi**, *eyty*, *trobój*, *rąkoy*, *trubyi*, *nowyi*, pisać teraz właściwiej należy *ejty*, *trobój* i t. d. Niektóre okręgi zachodniej Żmudzi zamiast **aj**, **ej**, **oj**, odrzucając końcową spółgłoskę **j**, wymawiają poprzedzającą samogłoskę długo *wākā* dzieci, *ēty*, iść, *trobō*¹⁵³ w chacie; co P. Myle w Grammatyce swojej pisze przez dwie obok siebie samogłoski **aa**, **ee**, *wardaa* imiona (*wardaj*)¹⁵⁴, *žodee* słowa (*žodej*)¹⁵⁵. Takie wymawianie nie tylko prawidłom języka przeciwne, lecz jako nie zgrabne i nie przyjemne dla ucha, za-

¹⁵⁰ AK 26v yra „poprzedzającej samogłoski“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

¹⁵¹ AK 26v „ejtumi“.

¹⁵² MV „w siódmym przypadku“ pakeista iš AK 26 v „w siód. przyp“.

¹⁵³ AK 26v „trōbō“.

¹⁵⁴ AK 26v yra „(wardaj) imiona“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

¹⁵⁵ AK 26v yra „(žodej) słowa“, bet MV jie sukeisti vietomis.

sługuje na odrzucenie. Ci sami żmudzini zachodni dobrze wymawiają **yj**, **uj**¹⁵⁶, *myjtas* kół, *mùjlas* mydło, *mùjtas* myto, cło, *kùjtis* jelniak, *pùjkùs* pyszny¹⁵⁷, *lyjsas* chudy, *dyjgas* rostek, *wyjta* miejsce, *lyjpsna* płomień, *Syjkis* Styczeń; zgodnie z dalszém narzeczem; czemużby **aj**, **ej**, nie mogli wymawiać na sposób litewski, ile że takie wymawianie i przyjemniejsze dla ucha, i zgodne z prawidłami grammatycznymi. Lepiej przeto mówić *wajkaj*, *pejky*, *pajkas*, *majszas*, *prakajtas*, *lejsty*, *arklej*. Z siedmiu [28v] więc dawniejszych dyftongów przestały być niemi **ay**, **ey**, **oy**, **uy**, **yi**.

3. Pozostały tylko¹⁵⁸ dwa dyftongi **au**, **ou**, (litewskie **uo**,) np. *pauksztis* ptak, *auszra* zorze, *świt*¹⁵⁹, *kiauszis* jaje, *pakauszis* tył głowy, *ousis* jesion, *ązouls* dąb, *douna* chléb, *sesou* siostra, *apouks* puhacz (ptak). Dwugłoski **au**, **ou**, rzeczywiście wydające¹⁶⁰ się w języku żmudzkiem, czasem jednak nie właściwie tak się wymawiają i piszą. Wyraz mający w sobie dwugłoskę **au**, jeśli w pochodzących od siebie nie zmienia jej brzmienia; wtenczas zostaje ona niewzruszoną, np. *auszra*¹⁶¹, *auksztas*, *auksas*, *audektas*, *auskaras* zausznicza, *augty*, *raugas*, *laukty*, *saujé*, *smaugty*; nie wykazują w żadnych od nich pochodzących zmiany¹⁶² głoski na głoskę. Nie można zatem pisać *awszra*, *awksztas*, *awdektas*¹⁶³, i t. d. Lecz są wyrazy, w których dwugłoska **au**, w pochodnych wyrazach rozdziela się i tworzy oddzielną samogłoskę **a**, na której się opierają spółgłoski przednią położone, a z samogłoski drugiej **u**, powstaje spółgłoska **w**; w takim zdarzeniu i w wyrazie pierwotnym nie dwugłoska, lecz zgłoska **aw**, lub **ow**¹⁶⁴, byćby mogła. W słowach np. *szauty* strzelić, *krauty* składać, *szlouty* zamiatać¹⁶⁵, należałoby, może, pisać przez **aw**, **ow**¹⁶⁶, ponieważ w dalszych odmianach samogłoski **a**, **u**, **o**,

¹⁵⁶ AK 26v yra „uj, yj“, bet MV sukeista vietomis.

¹⁵⁷ AK 26v teksto ž-iai „mùjtas myto, cło, mùjlas mydło, kùjtis jelniak, pùjkùs pyszny, myjtas koł“ MV sukeisti vietomis: „myjtas..., mùjlas..., mùjtas..., kùjtis..., pùjkùs...“

¹⁵⁸ AK 27 „więc tylko“.

¹⁵⁹ AK 27 ž. „świt“ nėra.

¹⁶⁰ AK 27 „znajdujące“.

¹⁶¹ AK 27 „auszra zorze świt“.

¹⁶² AK 27 „zamiany“.

¹⁶³ AK 27 „awksas, awdektas“.

¹⁶⁴ AK 27 „lub ow“ nėra.

¹⁶⁵ MV „szlouty zamiatać“ pakeista iš AK 27 „gauty dostać, i wielu innych“.

¹⁶⁶ AK 27 „ow“ nėra.

u¹⁶⁷, przechodzą na **a**, **w**, lub **o**, **w**; *szawau* strzeliłem, *krowiau* składałem, *szlawiau* zamiatałem¹⁶⁸. Podług mego jednak zdania, żeby uniknąć pomyłek, i w takich zdarzeniach lepiej pisać **au**, **ou**¹⁶⁹, nie zaś **aw**, **ow**¹⁷⁰. I łacińskie **cautus** ostrożny, pochodzi od **cavere**, **fautor**, od **favere**, **gaudere**, **gavisus**. Podobnież wyraz *kraujis* krew, chociaż ma pochodne wyrazy *krùwynas* krwawy, *krùwinty* krwawić; lecz w nich już wiele nastąpiło odmian w przejściu z źródłosłowu *kraujis*; więc ten ostatni wyraz pisze się sta[29]tecznie przez **au**.

4. Dwugłoska żmudzka **ou**, w litewskim języku mówi się **uo**; przez co ginie natura dwugłoski, w której zawsze samogłoska poprzedzająca dłużej brzmi od następującej; w tej zaś litewskiej dwugłosce **u**, brzmi krótko, **o**, dłużej¹⁷¹; nie może przeto się nazywać właściwą dwugłoską, lecz tylko samo **o**, niezgrabnie się wymawia, **np.** po żmudzku *douna*, *szou*, *sesou*, *mienou*, *riemou*, *akoutas*, *apoukas*, *glousnis*, *szlouty*, *wažiouty*, *ylsouty*; litwini mówią: *duona*, *wažiuoti*, *szluoti* i t. d. W niektórych wyrazach bardzo nawet nieprzyjemnie wymawiają: *sesuwa*, *szuwa*.

5. Dwugłoski **au**, **ou**, gdy się znajdują na końcu wyrazów, po których następny zaczyna się od samogłoski; wtenczas **au**, **ou**, wymawiają się w ciągłej mowie jak **aw**, **uw**, **np.** *paskou ejdams szou awyną draskié* pies idąc za baranem szarpał go. W mowie ciągłej brzmi tak: *paskùw ejdams szìw awyną draskié*. *Pardawiau awyną, nuszawau ożką* sprzedałem barana, zastrzeliłem skórę¹⁷²; mówi się: *pardawiau awyną, nuszawaw ożką*.

6. W wyrazach złożonych z przyimka *pa*, i wyrazu zaczynającego się od samogłoski lub dwugłoski, te dwie samogłoski osobne stanowią sylaby; *paakis*¹⁷³ miejsce pod okiem, *paausis* pod¹⁷⁴ uchem, *paezeris* nadjezierze¹⁷⁵, *paupis* nadrzecze, *paouksmé* cień pod drzewem.

¹⁶⁷ AK 27 „o, u“ nėra.

¹⁶⁸ MV „*krowiau* składałem, *szlawiau* zamiatałem“ pakeista iš AK 27 „*gawau* dostałem, *krowiau* składałem“.

¹⁶⁹ AK 27 „ou“ nėra.

¹⁷⁰ AK 27 „ow“ nėra.

¹⁷¹ AK 27v „zaś dłużej“.

¹⁷² AK 27v tekstas „przedałem barana, zastrzeliłem skórę“ iš sakinio pabaigos MV variante atkeltas kiek aukščiau.

¹⁷³ AK 27v „np. *paakis*“.

¹⁷⁴ AK 27v „miejsce pod“.

¹⁷⁵ AK 27v du liet. ž-iai „*paezeris* nadjezierze, *paausis* miejsce pod uchem“ MV variante sukeisti vietomis.

§ XI. Wyliczenie głosek pojedynczych, i dwójek; tudzież dwugłosek w żmudzkiim języku właściwie używanych.

Z powyższego rozbioru brzmień głoskowych języka żmudzkiego, i liter, albo już do jego ortografii od dawna wprowadzonych, albo nowego wprowadz[e^{29v}]nia potrzebujących, następnny szereg głosek wynika:

a, ą, b, c, cz, d, (dz), dź, e, é, ę, g, i, i, j, k, l, ł, m, n, o, p, r, s, sz, t, u, ù, ụ, w, y, z, ź.

Z tych jedne są samogłoski, drugie spółgłoski. Pierwsze albo są ustne, albo nosowe, grube, cieżkie¹⁷⁶, otwarte lub ściśnione. Spółgłoski zaś jedne są pojedyncze, których brzmienie jedną literą się wyraża, drugie złożone, mające brzmienie albo pojedyncze, lecz dwiema literami wyrażone, albo mające i brzmienie z dwóch spółgłoskowych brzmień¹⁷⁷, i wyrażenie z dwóch liter złożone. Spółgłoski znowu jedne są ciche¹⁷⁸, drugie im odpowiednie głośne, które tenże mechanizm z cichymi mają, i głośnem tylko brzmieniem od pierwszych się różnią. Inne stałe, swego brzmienia nigdy nie odmieniające, inne wargowe, nosowe, gardłowe, podniebienne odbite i nie odbite. Podług tego podziału w następnne szeregi głoski się układają:

Spółgłoski pojedyncze...	b, c, d, g, j, k, l, ł, m, n, p, r, s, t, w, z, ź.
Złożone, czyli dwójki...	cz, (dz), dź, sz.
Ciche	c, cz, k, p, s, sz, t, (f).
Głośne	(dz), dź, g, b, z, ź, d, w.
Stałe	j, l, ł, m, n, r.
Wargowe	p, b, w.
Nosowe	m, n.
Gardłowe	k, g, (przed samogłoskami grubemi).
Podniebienne nie odbite	j, l, ł, (k, g, przed samogłoskami cieżkimi).
Podniebienne odbite .	c, cz, d, (dz), dź, n, t.
Syczące ciche.	c, cz, s, sz.

¹⁷⁶ AK 28 „albo cieżkie“.

¹⁷⁷ AK 28 yra „brzmień spółgłoskowych“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

¹⁷⁸ AK 28 „ciche, nie wydające żadnego głosu“.

[30] Syczące głośnie . . .	(dz), dż, z, ż.
Samogłoski wszystkie . . .	a, ą, e, é, ę, i, i, o, ù, u, ą, y.
	Z tych
Grube	a, ą, o, ù, u, ą.
Cieńkie	e, é, ę, i, i, y.
Sciśnione	é, ù.
Ustne	a, e, é, i, o, ù, u, y.
Nosowe	ą, ę, i, ą.

Dwugłoski właściwe żmudzkie au, ou.

Niby dwugłoska litewska uo, w żmudzkiej mowie nie używana.

Takie rozgatunkowanie głosek konieczne jest potrzebne dla układu prawideł grammatycznych języka.

§ XII. O znamionach ortograficznych.

Znamiona kładące się po wyrazach, w ortografii polskiej używane, są wspólne i żmudzkiej. O niektórych tylko nadgłoskowych nadmienić tu wypada, jakich ortografia żmudzka potrzebuje.

Znamię prawe (') kładnie się nad samogłoską e, (é) wtenczas, gdy jej brzmienie nieco się pochyla ku brzmieniu y.

Znamię lewe (˘) kładnie się nad samogłoską u, (ù) kiedykolwiek jej brzmienie zbliża się do brzmienia o.

Rozdzielnik (˙) potrzebny byłby wtenczas, kiedy w wyrazie złożonym z przyimka *pri*, i drugiego zaczynającego się od samogłoski, zbieg dwóch samogłosek dałby wątpliwość, czy litera *i*, w przyimku *pri*, jest samogłoską, czy też [30v] staje się znakiem zmiękczenia spółgłoski *r*, np. *priarty*, *priekiety*, *priauga*, *priejga*. Z tej przyczyny w pismach pruskich daje się widzieć wyrzutnia. Wypadałoby więc nad samogłoską *i*, kłaść rozdzielnik dla usunięcia powyższej wątpliwości; *priarty*, *priekiety*, *priauga*, *priejga*¹⁷⁹. Toż samo powiedzieć można i o wyrazach złożonych z przyimka *ap*, po którym, dla ułatwienia mowy w zbiegu samogłosek dodaje się *i*; np. *apiuszris* brzask ranny, *apiuszris*.

Odcinek (ˆ) w ortografii pruskiej często używany, dla ostrzeżenia czytelnika, że tam wyrzucona samogłoska. Że zaś nie jedna zawsze samogłoska taż sama, lecz podług potrzeby, *a*, *e*, lub *i*, się wyrzucają;

¹⁷⁹ AK 28v „itd“.

więc jako żadnej pewnej nie czyniący postługi, dla ortografii żmudzkiej nie jest użyteczny.

W dawniejszém wyliczaniu znamion nadgłoskowych był jeszcze przycisk (')¹⁸⁰, albo kropka, i kładziony był nad *z*, (*ž*), dla oznaczenia brzmienia *ž*, lecz nie właściwie nazwany przyciskiem. Żadna bowiem pojedyncza spółgłoska w polskim i litewskim języku z przyciskiem się nie wymawia. Spółgłoska zaś *ž*, nie jest to *z*, z przyciskiem wymawiane, lecz jest spółgłoską zupełnie od tamtej różną. Jest to spółgłoską syczącą grubo i głośno, której odpowiada także sycząca cicha *sz*. W litewsko-pruskiem narzeczu niektóre spółgłoski właściwie z przyciskiem się wymawiają, i w takim razie podwójne się kładną; *dabbar*¹⁸¹ teraz, *weddu* wiodę¹⁸², *reggeti* widzieć, *tikkiu* wierzę, *nammai* dom, *gerras* dobry, *žinnoti* wiedzieć¹⁸³. W litwie i na żmudzi mówi się bez przycisku: *dabar*, *wedù*, *regiety*, *tykiù*, *nùmaj*¹⁸⁴, *geras*, *žynoty*¹⁸⁵.

[31] Rozdział drugi

O Częściach mowy.

§ I. Wyliczenie i nazwanie części mowy.

1. Wszystkie wyrazy mowę żmudzką składające odnoszą się podobnie jak polskie i łacińskie języki¹, do ośmiu szeregów; jakeimi są:

Imiona	<i>Wardaj.</i>
Zaimki	<i>Ūžwardej.</i>
Słowa	<i>Žodej.</i>
Imiesłowy	<i>Wardažodej.</i>

¹⁸⁰ AK 29 „(‘)“.

¹⁸¹ AK 29 „np. *dabbar*“.

¹⁸² AK 29 „prowadzę“.

¹⁸³ AK 29 du liet. *ž-iai* „*žinnoti* wiedzieć, *gerras* dobry“ MV variante *sukeisti vietomis*.

¹⁸⁴ AK 29 *ž. „nùmaj“ nëra*.

¹⁸⁵ AK 29 *yra „žynoty, geras, itd“*, bet MV *ž-iai sukeisti vietomis, praleista „itd“*.

¹ MV „polskie i łacińskie języki“ pakeista iš AK 29 „w polskim i łacińskim językach“.

Przysłówki	<i>Prizodej.</i>
Przymyki	<i>Priwardej.</i>
Wykrzykniki	<i>Sûszukej.</i>
Spójniki	<i>Sûjugej.</i>

Znajdują się jeszcze w mowie jednozgłoskowe wyrazy, które pospolicie nie będąc osobno używane, należą do składu wyrazów złożonych. O czym na swoim miejscu będzie mowa.

2. W takowym rozgatunkowaniu części mowy, i ich nazwaniu poszedłem za zdaniem dawniejszych Grammatyków. Terazniejszych bowiem podział nie zdawał mi się właściwym. Co dawniej **np.** zwano² **Słowem** (verbum), terazniejsi nazwali **Czasownikiem**, że³ się odmienia przez czasy. Z tej samej przyczyny możnaby nazwać też **trybownikiem**, lub **osobownikiem**, bo się odmienia podo[31v]bnież przez tryby i osoby. Imiona także i zaimki możnaby nazwać **przypadkownikami**, lub tym podobnie. Przymiotników też łącznie z imiesłowu osobną część mowy utworzyli. W języku żmudzkiem takowy podział przyjętym być nie może; albowiem wyrazy tak rzeczowne jak i przymiotne są nazwiskami; te więc mogłyby w prawdzie do jednego rzędu należeć: lecz imiesłowu, chociaż niektóre mają zakończenia przymiotników, nie przymiot jednak, lecz stan rzeczy wyrażają, oznaczony słowem, od którego pochodzą.

3. Części te mowy na dwa zwykle szeregi się dzielą; na nieodmienne i odmienne. Do pierwszego należą wyrazy nieodmienne, czyli takie, których żadna część nie ulega odmianie lub przemianie w mowie, jakimi są Spójniki, Wykrzykniki, Przymyki, i Przysłówki. Do drugiego należą wyrazy (Imiona, Zaimki, Słowa, Imiesłowu), które nie całe wprawdzie, lecz końce tylko, czyli ostatnia jedna lub dwie głoski pierwotnego wyrazu, rozmaitym, podług ich natury, i okoliczności, ulegają odmianom. Głoski takowe nazywają się **zakończeniem** wyrazu, lub krócej, **końcówką**. Niektórzy nazwali to cechą. Podział części mowy na dwa główne szeregi od Grammatyków przyjęty, jest wielce dogodnym. Szczegółowe ich opisanie należałoby zaczynać od szeregu **odmiennych**; ponieważ to się zgadza z porządkiem tworzenia się mowy ludzkiej, i okazuje miejsce i użyteczność wyrazów **nieod-**

² AK 29v „nazwano“.

³ AK 29v „z powodu, że“.

miennych w mowie. Lecz że poznanie natury i potrzeby tych ostatnich krótkiego tylko wymaga objaśnienia; i opisywanie wyrazów odmiennych bez nichby się nie obeszło; od nich więc zaczynamy.

[32] § II. O Spójnikach.

Spójniki są to pospolicie krótkie wyrazy, same z siebie żadnego wyobrażenia nie dające, służą tylko w ciągu mowy dla połączenia jednego zdania z drugim; połączenia wielu wyrazów dla objaśnienia myśli, np. **lecz, gdyż, i, też, także, albo, albowiem, że, jednak, atoli; bet, nes, yr, tejpog, arba, jog, wyjnok, i w. i**⁴.

§ III. O Wykrzyknikach.

Wykrzykniki są to wyrazy zwyczajnie jednozgłoskowe, wyrażające wewnętrzne uczucia: radości, smutku, zadziwienia, wstrętu, bólu, groźby, zemsty, przekonania, przestachu, i t. p.⁵ *aa! ak! ej! o! uj, ! ij, ! aj! oj! nu! ne! ee! uų! et!* i t. d. Są jeszcze wykrzykniki używane do przywabienia i odpędzania zwierząt i ptastwa: *pùt! tpruś! trpruksz*⁶! *se! ùkszte! ùksź! ùjs! sztyjsz*⁷! *czuu! tyk! na! tpru! kùsz*⁸! *czuuk! ziuziu!* i t. d. Są wykrzykniki naśladowujące głos zwierząt lub ptastwa, albo też różne odgłosy dające się słyszeć w naturze, trzasku, stuku, brzęku, łoskotu, skrzypienia, szmeru, szumu, szelestu; lub też dający się słyszeć odgłos działaniem jednej rzeczy na drugą sprawiony. Wykrzykniki pod względem grammatycznym małego są znaczenia; niema więc potrzeby obszerniej o nich się rozwódzić. Oprócz tych krótkich wyrazów są jeszcze w mowie podobnie krótkie, po większej części z innych także krótkich nieodmiennych przekształcone, a osobno nawet⁹ wzięte żadnego znaczenia nie mające, czyli, że się nigdy osobno nie używają, a wchodząc w skład innych wyrazów, pierwotne ich znaczenie zmieniają w części, lub zupełnie; takie urywki zwykli Grammatycy nazywać

⁴ AK 30 „wiele innych“.

⁵ AK 30 „tym podobne“.

⁶ AK 30 „trpruksz“.

⁷ AK 30 „sztyjsz“.

⁸ AK 30 „kùsz“.

⁹ AK 30v ż. „nawet“ nêra.

przyrostkami. Przyrostki te [32v] w wielu językach powstały z przyimków przez zamianę głosek. Obszerniej się o tém powie w § O wyrazach złożonych.

§ IV. O Przyimkach.

Przyimki, wyrazy podobnież krótkie, same nie ulegając końcowym odmianom ani rodzajowym, ani liczbowym, ani przypadkowym, przydają się do imion rzeczownych lub przymiotnych dla wyrażenia stosunku, lub położenia jednej rzeczy względem drugiej. Przyimki także albo całe, albo w części oderwanej wchodzą do składu wyrazów złożonych. Zwyczajne przyimki są: *apej* o (o czém), *pas* u (u kogo), *pri* do (do kogo), *ing* albo *ĩ¹⁰* do (wewnątrz, np. *ing Daqą* do Nieba), *po* pod, *uż¹¹* za, *at* od, *nug* od (od kogo), *ik* do, *iki* aż do, *par* przez, *ysz* z (z kąd), *sù* z (z czém), *be* bez, *aplik* około, *tyjs* wprost, *pro* mimo, *pagal* podług, według, poza, *szalyp* obok, *pyrm* przed, *paskou* za (za kim), *lig*, *sùlig* równo z (z kim) *pris*z naprzeciw, *diel* dla, *skersaj* wpoprzek, *yszylgaj* wzdłuż, *gret* obok i t. d. Jaki zaś przyimki mają wpływ na imiona lub zaimki, i jakie w mowie jest użycie, obszerniej się powie w **Uwagach O przypadkowniu, i używaniu przypadków.** Czasem przysłówki położone przy imionach i sprawujące przypadkowe ich odmiany, stają się przyimkami, np. *artyj* (*artej*) blisko, od *artus¹²* bliski, *skersaj* od *skersas* poprzeczny, *yszylgaj* wzdłuż, od *yszylgas* podłużny, *iskypaj* naukos, od *iskypas* ukośny. Grammatycy polscy siódmy przypadek nazwali przyimkowym, dlatego, że w tym języku nigdy się bez przyimka nie używa. W języku zaś żmudzkiem przeciwnie, siódmy tak, jak pierwszy i piąty nigdy się nie kładnie z przyimkiem. Wszystkie przeto przyimki do czterech pozostałych przy[33]padków, podług swojego znaczenia, należą.

§ V. O Przysłówkach.

Słowo, jak się niżej powie, oznacza ruch rzeczy, stan, lub działanie jednej rzeczy na drugą. Wyrazy okazujące rozmaite odmiany¹³ tego ruchu, lub działania, w stosunku do miejsca odbywającej się czynności,

¹⁰ AK 30v „albo *ĩ*“ nęra.

¹¹ AK 30v „*uż*“.

¹² AK 30v „*artus*“.

¹³ AK 31 „zmiany“.

sposobu i czasu działania, i tym podobnych okoliczności, nazwane są **przysłówkami**. Z pomiędzy wielu innych, tu się niektóre wyliczają: *ar* czy? *jau* już, *jùk* wszakże, *dar* jeszcze, *dabar* teraz, *kùr* gdzie, dokąd? *niekùr* nigdzie, *ne* nie, *tebe* jeszcze, *nebe* już nie, *tyñ* tam, *pakoł* póki, *wieł* znowu, *dielko* czemu, *gretù*¹⁴ obok, *tolej* daleko, *gylej* głęboko, *sze* tu, *cze* oto tu, *daug* wiele, *ątaj* oto tam, *potam* później, *pardiem* ogólnie, *paejlou* porządnie, *pakartiou* raz wraz, *parejziou* kolejno, *tąkąg* wnet, *ikądyn* tuż za kim, *pasalù* potajemnie, *slaptù*¹⁵ pokryjomu, *aj-szkej* wyraźnie, *pawyjniou* w jednym kierunku, i wiele innych. Są jeszcze przysłówki od przymiotników pochodzące, jedne **bezwzględne**, czyli nie mające stosunku do jakiej rzeczy; drugie **względne**. Jedne i drugie mają tę własność, że odmieniają się nakształt swoich przymiotników, przez stopnie. O czém będzie mowa na swoim miejscu. Przyimki od przysłówek tém się różnią jeszcze, że pierwsze zawsze się kładną z pewnemi przypadkami, żadnej nie ulegając odmianie, chyba tylko rozzerwaniu na części dla wejścia w skład wyrazów złożonych. Drugie zaś nie wywierając żadnego działania ani na przypadkowanie, ani na czasowanie, ulegają tylko stopniowaniu, i to tylko przymiotne, czyli pochodzące od przymiotników mogących się stopniować.

[33v] § V¹⁶. O Imieniu.

Mowa jest obrazem myśli. Ta składa się z wyobrażeń tak od zmysłów początek biorących, jako też w umyśle utworzonych. Wyobrażenia się odnoszą, do rzeczy istnących i urojonych, lub ich własności, albo też same ich własności uważają się sposobem oderwanym, bez względu na same rzeczy, którym one służą. Wyrazy więc czyli nazwania rzeczy lub przymiotów, w języku grammatycznym nazywają się **imionami rzeczownikami, imionami przymiotnemi**, czyli krócej **reczownikami i przymiotnikami**.

§ VII. O Rzeczownikach.

1. Przedmioty czyli **Rzeczy** rozmaitym sposobem bytność swoją rzeczywistą, lub imaginaryjną objawiające, rozmaitej są także natury.

¹⁴ AK 31 „gretu“.

¹⁵ AK 31 „slaptu“.

¹⁶ AK 31v „VI“.

Są a) **Żywotne** czyli życiem i czuciem obdarzone, rozróżniające w sobie czucie bólu i rozkoszy; **Człowiek, Żwierz, Ptaz**. b) **Prawie żywotne**, czyli mające jakieś życie, lecz wyraźnego uczucia pozbawione; nie mogące rozróżnić rozkoszy i boleści¹⁷; **Drzewo, Ziele, Grzyb, Mech, Pleśń**. c) **Żadnego życia niemające**, czyli **nieżywotne**, **Głazy, Metale, Ziemia**. d) **Przymiotowe**, to jest z przymiotów czyli własności rzeczy utworzone; kiedy sam przymiot w znaczeniu oderwanym się uważa, i przez to staje się przedmiotem: **Piękność, Twardość, Światłość, Głębokość**. e) **Słowne**, oznaczające czynność, ruch, działanie: **Widzenie, Liczenie, Rozumowanie, Chodzenie**. f) **Umysłowe**, to jest bytu zmysłom przystępnego niemające: **Duch, Myśl, Rozum, Pamięć**; albo też [34] będące władzami duszy, lub utworem umysłu: **Wyobrażenia, Pojętność, Duchowność, Grzeczność**. g) **Uczuciowe**, okazujące wewnętrzne uczucie jakiegoś odmiany: **Radość, Smutek, Zazdrość, Boleść, Miłość, Nienawiść**. Do tych należą **zgrubiałe** czyli wzgardliwe, i¹⁸ **zdrobniałe**, czyli pieśzcotliwe. O tych w § następnym osobno. Jedne znowu z tych rzeczy są pojedyncze, inne złożone, inne zbiorowe. Podobnymże sposobem i nazwania tych rzeczy, czyli raczej¹⁹ rzeczowniki im odpowiednie zowią się żywotne, nieżywotne, przymiotowe, słowne, umysłowe, uczuciowe, proste, złożone i t. d.

2. W rzeczach żywotnych, mniej więcej wyraźnie się odróżnia płeć męska i żeńska, czyli samcza i samicza. Chociaż w rzeczach zupełnie życia niemających, nie masz też i płci; zwykliśmy jednak, na wzór żywotnych, wyrażać w nich podobnie, zapewne w nazwiskach tylko, płeć czyli rodzaj. Przeto rzeczowniki wszystkie w ogólności mają swe rodzajowe oddzielne zakończenia, czyli, jak mówimy, odmieniają się przez **rodzaje**. Rzecz każda, albo się uważa sama jedna, albo w zbiorze podobnych sobie jednot, w którym jednak nie sam ogół się uważa; więc rzeczowniki odmieniają się przez **liczby**. Taż sama rzecz może się uważać w rozmaitym stosunku i położeniu względem innych; i z tego powodu jego nazwanie rozmaitym ulegać odmianom: więc rzeczowniki odmieniają się przez **przypadki**. Że zaś niektóre rzeczy i ich nazwania nie mogą być brane pod wszystkimi względami; takie więc zowią się w porządku grammatycznym **ułomne**.

¹⁷ AK 31v „bolu“.

¹⁸ AK 31v ž. „i“ nėra.

¹⁹ AK 32 „krócej“.

3. Przedmiotem Grammatyki jest właściwie zewnętrzny kształt i porządek mowy; uwagi więc nad wyrazami będą miały za cel zewnętrzne odmiany onych, jakim tylko ulegać mogą wchodząc w skład tejże mowy. Pomysły zaś, [34v] i uczucia wewnętrzne, i ztąd wynikające rozmaite wyrażenia i szykowania wyrazów odsyłamy do Logiki i Retoryki. Mówiąc przeto o odmianach imion przez rodzaje, liczby, przypadki, stopnie i t. d. wyrażamy, że imiona przybierają pospolicie w zakończeniu swoim odmienne głoski podług tychże rodzajów, liczb, przypadków²⁰.

§ VIII. O imionach zgrubiałych i zdrobniałych.

1. Imiona **zgrubiałe**, są to nazwania obyczajów, ułomności fizycznych, w ludziach, a niekiedy i w zwierzętach, brane w rozumieniu wzgardliwém i szyderczém, częściej u prostego gminu w użyciu będące; np. *kùpris* garbuś, *aklis* ślepuch, *spytris* niedowidzący, *žlybis* bolących lub ciekących²¹ oczu, *kùrtiùs* głuszak, *klyszis* koszlak²², *rùjszis* chromot, *krùpis* ospowaty, pryszczowaty, *szaszkis* parchuć, *sùskis* parszywiec, *plykis* łysak, hołysz, *krywis* krzywiec, *pasiùtielis* szaleniec, *nenaudielis* nikczemnik, *apjekielis* ślepiec, *ysztyžielis* gań, flak, *sùpùwielis* zgnilak, *nukarta* szelma, *yszgama* wyrodek, *szawałka* włoczęga, i niektóre inne.

2. Lecz co rzetelną jest zaletą i ozdobą języka żmudzkiego, owa mnogość sposobów wyrażenia łagodności, delikatności, przymilenia się, pieszczoty; co się wyraża przez imiona **zdrobniałe**. Jeden bowiem wyraz może przybrać cztery, pięć i więcej aż do kilkunastu różnych zakończeń, oznaczających jego śpieszczenie. Tych sposobów pod ogólne prawidło zebrać prawie niepodobno. O używanych przynajmniej²³ powiedzieć nie będzie bezskutecznie.

Brolis brat, *brolelis*, *brolitis*, *brolitelis*, *brolùžis*, *brolùželis*, *brotis*, *brotajtis*, *brotérajtis*, *brotérelis*, *brotelis*, *brolùkas*, *brolùtis*, *brolùtelis*, *brolùkelis*.

[35] *Sesou* siostra, *seselė*, *seserelė*, *sesité*, *sesitelė*, *sesùté*, *sesùtelė*, *seserajté*, *sesykė*, *seserykė*.

²⁰ AK 32 „przypadkow i td“.

²¹ AK 32 „łzawych“.

²² AK 32 prie ž. „koszlak“ galbūt kita ranka pateikiama tokia išnaša: „nogi wywroczone do środka“.

²³ AK 32v „tu przynajmniej“.

Motina matka, *motinelé*, *matùlé*, *matùlelé*, *matùlité*, *matùszé*, *matùszelé*, *matùszité*, *mocziùté*, *mocziùtelé*.

Senis starzec, *senùtis*, *senùtelis*, *senelis*, *seniùkas*.

Mažas mały, *maželis*, *mažytelis*, *mažùtis*, *mažùtelis*.

Karwé krowa, *karwyké*, *karwelé*, *karwité*, *karwelité*, *karwajté*, *karwelajté*, i t. d.

W ogólności wszystkie prawie imiona, nawet przysłówki od przymiotników pochodzące, mogą przybrać kształty zdrobniałości czyli śpieszczenie wyrażające.

3. Nadmienić tu jeszcze wypada o jednym sposobie wyrażenia zdrobniałości u pospólstwa żmudzkiego używanym, gdy imiona chrzestne zdrabniają dla wyrażenia małoletności, lub wczesnej młodości. W takowém zdrabnianiu²⁴ często imiona męskie mają zakończenia żeńskich, np. *Agné* Agnusia (Agnieszka), *Domé* Domus (Dominik), *Até* Antos, *Barbé* Basia, *Brùžis* Ambros (Ambroży), *Bùgé* Bogusia, *Cylé* Cesia (Cecylia), *Elzé* Elzusia, *Gedwé* Jadwisia, *Gùsté* Gucio (Augustyn), *Kasté* Kostusia, *Leksé* Oleś, *Leré* Laś (Hilary), *Lewé* Leus (Leon), *Magré* Małgosia, *Jùzis*²⁵ Juzio, *Nasté* Anastazyja, *Paloné* Polusia, *Wycé* Wincus, *Pylé* Filiś (Filip), *Stąslé* Staś, *Prącé* Franus, *Tamé* Tomus²⁶, *Spausté* Faustus, *Myké* Michaś, *Maczké* Matus, *Prùzé* Fruzia, *Mocké* Macius, *Jùré* Juraś, i wiele innych. Takowe imiona pomimo swoje skrócenie i przekształcenie, ulegają jeszcze zdrobnieniu, czyli większemu śpieszczeniu; np. *Kotré* Kasia, *Kotryké*, *Kotrùszé*, *Katùka*, *Katriùka*, i t. d.

[35v] § IX. O Rodzajach imion.

1. W wielu językach europejskich trzy rodzaje się odznaczają: męski, żeński i nijaki, do którego też należą przedmioty niemające odznaczonego rodzaju. W języku zaś żmudzkiem, podobnie jak w rzeczach żywotnych, dwa tylko są rodzaje: męski czyli samczy, i żeński czyli samiczy. Rzeczy żyjące, niemające odróżnionej płci, i rzeczy nieżywotne, mają rodzajowe swe zakończenia, albo się poznają z do-

²⁴ AK 32v „zdrabnieniu“.

²⁵ AK 33 „Juzis“.

²⁶ AK 33 „Tamé Tomus“ yra tarp „Prùzé Fruzia“ ir „Mocké Macius“, bet MV atkelta aukščiau.

danego zaimka *tas* ten, *ta*²⁷ ta. Wszystkie więc imiona do dwóch rzędów rodzajowych należą. Do którego z nich jakie imię należy, poznać można, jak się rzekło, z zakończenia. Od tego jednak prawidła są wyjątki. I tak, rzeczowniki li w języku żmudzkiem zakończone na *as*, *is*, *ùs*, *ou*, należą do rodzaju męskiego; wyjąwszy *sesou*²⁸ siostra, który jest rodzaju żeńskiego z oznaczenia płci. Zakończone na *a*, *e*, *i*, *ys*, należą do rodzaju żeńskiego. Są jednak imiona mające jedno z tych zakończeń, a należące do rzędu rzeczowników rodzaju męskiego.

a) Zakończone na *a*, *wyłkrasa* wilkołak (bajeczna przemiana człowieka w wilka), *ergła* człowiek rubaszny, i niektóre z rzędu zgrubiałych (§ poprzedz.); także cudzoziemskie nazwania niektórych urzędów, *Storesta* Starosta, *Wajwada* Wojewoda; nazwiska familij mające w polskim języku zakończenie na *o*, *Jagiela* Jagiełło, *Mynejka* Minejko, *Łaska* Hłasko i t. d. b) Zakończone na *e*, nazwiska osob pokrewieństwa *Diedé* Stryj, wuj (Дядя); nazwania niektórych rzemieślników, *Dajlyde* cieśla; nazwiska familijne, zakończone w polskim na *cz*, *Wajtkewiczé* Wojtkiewicz, *Juzùpawiczé*²⁹ Józefowicz, *Brùzewiczé*³⁰ Ambrozewicz; imiona zdrobniałe [36] sposobem u pospólstwa używaném³¹ (ob. § poprzedz. n. 3). c) Zakończone na *ys*, *debesys* chmura, obłok, *dątyś* ząb, *gelżys* żelazo, *wagys* złodziej, *djwerys* dziewierz.

2. Rzeczy żywotne, w których wyraźnie i widocznie się płeć odróżnia, mają też osobne rodzajowe nazwania, a mianowicie imiona zwierząt domowych, i niektóre z ptastwa domowego, *jautis* wół, *karwé* krowa, *arklis* koń, *kùmelé* klacz, *bùlùs* byk, *bergzdé* jałowka, *szou* pies, *kalé* suka, *kùjlis* knur. *kiaulé* świnia, *gajgals* kaczor, *ątyś* kaczka, *gajdis* kogut, *wyszta* kura. Inne mają tylko zakończenia rodzajowe, *żąsynas* gęsior, *żąsys* gęś, *tetyrwynas* cietrzew, *tetyrwa* cieciora, *esyłas* osieł, *esyliczé* oślica. Inne nakoniec pod jednym bez żadnej rozniczy³² wyrazem obie płci zawierają. To się szczególnie daje widzieć w imionach zwierząt dzikich, ptaków i dalszych tworów żywotnych, *meszka* niedzwiedź, *zùjkis* zając, *łapé* lis, *warna* wrona, *gùlbis* łabędź, *gerwé* żóraw, *gegùzie* kukawka, *warlé* żaba, *żaltis* wąż, i t. d. Płód czyli potomst-

²⁷ AK 33 „i ta“.

²⁸ AK 33 „jeden wyraz *sesou*“.

²⁹ AK 33v „Juzupawiczé“.

³⁰ AK 33v „Bruzewiczé“.

³¹ AK 33v „używany“.

³² AK 33v „odmiany“.

wo zwierząt czworonożnych, jako też ptastwa, ryb, płazów, bez wyjątku i uwagi na płeć, należy do rzędu imion rodzaju męskiego, *werszis* cielę, *kūmelis* żrebię, *parszelis* prosię, *žąsitis* gąsię, *wysztitis* kurczę, *meszkutis*, *žūwītis*, *giwatutis*, *warlūtis*³³, i t. d. Dalszych zaś związków uważać należy zakończenie.

3. Taki jednak sposób poznawania rodzajów, we względzie grammatycznym, jako bardzo zawiły, i mnogim wyjątkom uległy³⁴, a tym samym mniej wygodny, przez inny prostszy i pewniejszy zastąpionym być może, to jest, jak się już rzekło, rodzaj jakiegokolwiek rzeczownika poznaje się z zaimka okazującego *tas* ten, *ta* ta; albo też z przymiotnika dodanego. Zaimek zaś ten od niektórych artykułem niewła[36v]ściwie nazwany, rzadko się używa, i to wtenczas chyba, gdy się wskazuje bytność jakiej rzeczy. Dla poznania zaś rodzaju rzeczownika, może być tylko domyślnym.

§ X. O Liczbie.

1. W językach znajomszych dwie pospolicie liczby wzajemnie się odróżniają zakończeniem: pojedyncza, oznaczająca jedność, i mnoga, oznaczająca więcej jak jedną jedność. Język żmudzki ma tę własność wspólną z greckim, że posiada oddzielne, właściwe zakończenie liczby pojedynczej (numerus singularis), dwójnej (numerus³⁵ dualis), i mnogiej (pluralis). Liczbie pojedynczej odpowiada jeden tylko liczbownik *wyjnās* jeden; liczbie dwójnej podobnie jeden *dū* dwaj, *dwy* dwie; liczbie zaś mnogiej nie ograniczona liczba wyrazów. Liczba dwójna w polskim języku była dawniej używaną, mówiono: **dwie nodze**, **bylichwa**; dotąd się mówi: **dwie oczy**³⁶, **dwie uszy**. W litewskim narzeczu przez ślepe naśladowanie polszczyzny, z krzywdą krajowego języka, ta liczba wychodzi z użycia³⁷; w narzeczu litewsko-pruskiem, już nieco ziemczalem częściej się jednak daje postrzedz; w narzeczu zaś czysto żmudzkiem w całym swoim użyciu dotąd zostaje, i oznacza chwalebłą narodowość tego ludu we względzie zachowania naturalności swego języka.

³³ AK 33v ż. „*warlūtis*“ nėra.

³⁴ AK 33v „*podległy*“.

³⁵ AK 34 ż. „numerus“ nėra.

³⁶ Prieš „*dwie oczy*“ AK 34 yra dar „*dwie ręce*“, bet MV tai praleista.

³⁷ AK 34 „*używania*“.

2. Imiona liczbowe są dwojaki, pierwotne, i porządkowe. *Wyjnas* jeden, *dù* dwaj, *trīs* trzej, *ketūry* czterech, *pėky* pięć, aż do dziewięciu, są przymiotne, i mają oddzielne rodzajowe zakończenia (oprócz *trīs* na oba rodzaje); dalsze zaś *deszimtyś* dziesięć, *szimtas* sto, *tukstātys* tysiąc, są rzeczownikami. Liczby porządkowe: *pyrmas* pierwszy, *ątraras* drugi, *tretis* trzeci, [37] i dalsze wszystkie są przymiotnikami. Są jeszcze liczbowniki rzeczowne oznaczające mniej lub więcej pewną ilość rzeczy, *dwejtās* dwoje, *trejtās* troje, aż do dziewięciu tylko. Albo też nieliczoną ilość *keletas* kilkoro. Są liczbowniki przymiotne, wyrażające ilość rzeczowników nie mających liczby pojedynczej: *wyjnery* jedno, *dwejy* dwoje, *trejy* troje, *ketwery* czworo, aż do dziewięciu, nie dalej.

§ XI. O przymiotnikach.

Biorąc pod rozwagę przedmioty, których bytność rzeczywistą, lub przypuszczoną jakim bądź sposobem pojmujemy; postrzegamy jakieś w nich cechy, znaki, własności, położenie miejsca, przez które jeden przedmiot różni się od drugiego. Takowe własności nazywają się przymiotami, jakby przydatkami, a wyrazy do ich nazwania przybrane **przymiotnikami**. Jako zaś są różne własności rzeczom służące, tak też różne są przymiotniki, które co do swego znaczenia, w żmudzkiem języku są siedmiorakie.

1. Okazujące przedmiot lub odmianę jakowej rzeczy, mogącej być porównaną z innymi; *karsztas*³⁸ gorący, *gyliš* głęboki, *ylgas* długi, *tolūs* daleki, *ertas* przestronny, *ąksztas* ciasny.

2. Oznaczające własność, do drugiej rzeczy należącą, *żmogyszkas* człowieczy, *dągyszkas* niebieski, *żemyszkas* ziemski, *wiryszkas* męski, *motryszkas* niewieści³⁹, *żidyszkas* żydowski, *prusyszkas* pruski, *wokyszkas* niemiecki⁴⁰.

3. Oznaczające dostatek, obfitość jakiej rzeczy, czyli że rzecz jaka obfituje w przedmioty od niej różne; i nazwania też ich powstają z tych rzeczy; [37v] których obfitość wyrażają; *akmeningas* kamienisty,

³⁸ AK 34v „np. *karsztas*“.

³⁹ AK 34v yra „*motryszkas* niewieści, *wiryszkas* męski“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁴⁰ AK 34v ž. „*wokyszkas* niemiecki“ nėra.

žūwingas rybny, *skolingas* wiele⁴¹ długów mający, *tūrtingas* majątny; jak polskie **święty** i **świętobliwy**, **žadza** i **požadliwość**, **gniewny** i **gniewliwy**. Piszą się zaś przez **in**; gdyż niektóre przynajmniej wyraźnie od słów pochodzą, *garbingas* od *garbynù*, *mejlingas* od *mejlynù*, *graudingas* od *graudynù*.

4. Okazujące istotę rzeczy, czyli materyał, z którego rzecz powstała; *sydabrynys* srebrny, *warynis* miedziany, *molynys* gliniany, *medynys* drewniany.

5. Okazujące odmianę powierzchowności jednej rzeczy przez powleczenie czyli pokrycie drugą, *molynas* w glinie uwalany, *pūrwynas* zbłocony, *taukynas* otłuszczony, *krūwynas* krwawy.

6. Przymiotni⁴² liczbowe porządkowe, czyli liczbowniki, o których w § poprzedzającym się mówiło.

7. Nakoniec wyłączone, okazujące przymioty niektórym tylko rzeczom służące z wyłączeniem innych przy nich będących, ale niemających tychże przymiotów; *baltasis* biały (z pomiędzy rzeczy innego koloru), *gylėsis* głęboki (z pomiędzy nie głębokich), *auksztasis* wysoki (z pomiędzy niskich), *gražėsis* piękny (z pomiędzy nie pięknych). Z powodu szczególniejszej odmiany tego oddziału przymiotników, językowi żmudzkiemu i litewskiemu tylko właściwych, nazwałem takowe przymiotnikami **wyłącznemi**. Dla różnicy więc tylko wszystkie inne przymiotniki zowią się zwyczajnemi, lub włącznemi. Żeby zaś uniknąć powtarzania, w ogólności powiedzieć można, że wszystkie przymiotniki (wyjąwszy czwartego rzędu), oraz imiesłowyy czynne i bierne odmienne, także wymagający, mogą się brać w znaczeniu wyłączném. Formują się od zwy[38]czajnych porządkiem następnym: Przymiotniki i imiesłowyy zakończone na **as**, przybierają **is**, *baltas*, *baltasis*, *dyrbtas*, *dyrbtasis*, *matomas*, *matomasis*, *raszitynas*, *raszitynasis*. Zakończony zas przymiotniki na **is**, **ūs**, te końcówki zamieniają na **e**, z przydaniem **is**, *dydis*, *dydesis*, *gylūs*, *gylėsis*. Imiesłowyy zaś czynne do zakończenia drugiego przypadku przybierają **is**, *dyrbąs*, *dyrbąté*, *dyrbątesis*, *raszūs*, *raszųté*, *raszųtesis*, *tūris*, *tūrėté*, *tūrėtesis*, *matys*, *matiūsė*, *matiūsesis*, *raszisis*, *raszisėté*, *raszisėtesis*.

⁴¹ AK 34v „dłużny, wiele“.

⁴² AK 35 „Przymiotniki“.

§ XII O stopniowaniu przymiotników.

Zastanawiając się nad rzeczami jednakowe własności mającemi, dostrzegamy, że takowe własności albo są istotnemi i nieoddzielnemi od swojego rzeczowego przedmiotu, albo są tylko przypadkowemi, mogącemi należeć, albo nie należeć do nich; że też same przymioty w jednych rzeczach wyrazniejszą, w drugich mniej wyraźną swą bytność objawiają. Takową stosunkową różność nazwano **stopniowaniem**; w jakowej czynności końcówki przymiotników odmieniają się podług różnicy stopniów, których zwyczajnie trzy się liczy: **Równy**, czyli stan tego przymiotu, który się pierwszy bierze do porównania z drugimi; **Wyższy**, wyrażający większy zbiór czyli natężenie przymiotu; i **Najwyższy**, czyli stan największego natężenia uważanego przymiotu. Gdy się zaś bierze do porównania rzecz najwyższy stopień przymiotnika mająca; wtenczas ona będzie uważana⁴³ stopniem równym przymiotu; inne rzeczy wzięte do porównania z pierwszą, mniej natężenia przymiotu mające, będą miały stopień niższy, lub najniższy; **np.** *auksztas* wysoki, *auksztesnis* wyższy, [38v] *auksztiausis* najwyższy; *žemas* niski, *žemesnis* niższy, *žemiausis* najniższy. Jeśli się bierze pod rozagę przymiot więcej, niżeli w trzech rzeczach, z których w każdej coraz różny stopień natężenia przymiotu się znajduje; wtenczas stopień wyższy tyle wyraża odmiennych gradacyj, ile się znajduje różnic przymiotu w rzeczach; **np.** *gražus* piękny, *gražesnis* piękniejszy, *dar gražesnis* jeszcze piękniejszy, *byszki gražesnis* trochę piękniejszy, *jou gražesnis* jeszcze bardziej piękniejszy; aż nim się natrafi na stopień już najwyższy, lub też przestanie dobierać więcej rzeczy dla porównania uważanego przymiotu. Czasem się oznacza jeszcze przechód odbywający od stopnia równego do wyższego; i wtedy używa się słowo ten przechód oznaczające, i przysłówek okazujący cel, do którego to dążenie się odbywa; **np.** *gerin ejna* polepsza się, *szaltin ejna* coraz się więcej oziębia, *szyltin ejna* coraż się więcej⁴⁴ pociępla. Stopnie przymiotników formują się porządkiem następnym. Stopień wyższy formuje się od równego przez odrzucenie końcówki i przyjęcie natomiast⁴⁵ **e**, i zgłoski **snis**; *karsztas* gorący, *kasztesnis*⁴⁶, *túrtingas* majętny, *túr-*

⁴³ AK 35v „nazwana“.

⁴⁴ AK 35v yra „więcej się“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁴⁵ AK 35v „natomiast samogłoski“.

⁴⁶ AK 36 „karsztesnis“.

tingesnis, molynas, molynesnis. Stopień najwyższy formuje się także⁴⁷ od równego, po odrzuceniu końcówki dodając zgłoski **ausis**, gdzie głoska przybierająca się zmiękcza, jeśli nie jest z natury miękką⁴⁸; *bal̃tas*⁴⁹, *bal̃tauisis, gyl̃ùs, gylauisis, gražùs, gražiauisis, dydelis, dydelausis*⁵⁰. Nie wszystkie jednak przymiotniki mogą się odmieniać przez stopnie. Przymiotniki z powyższego podziału należące tylko do rzędów: pierwszego, trzeciego, piątego i siódmego mogą się stopniować; zaś rzędów: drugiego, czwartego i szóstego nigdy się nie stopniają, wyjąwszy *pyrmas, pyrmesnis, pyrmiausis*. Przysłówki od przymiotników [39] pochodzące mogą się stopniować, i mają zakończenie na **ej**, *auksztaj, auksztesnej, auksztiausej*. Przysłówki zaś takowe, jeśli się biorą w znaczeniu oderwanym, mają sobie właściwe zakończenia, i stopień tylko wyższy; *gražù* pięknie, *gražiaus, pùjkù* pysznie, *pùjkiaus, karszt* gorąco, *karsztiaus, pykt* zle, *pyktiaus, ger* dobrze, *geriaus* i t. d.

§ XIII. O zaimkach.

Częste powtarzanie nazwisk rzeczy w mowie uczyniłoby ją nieprzyjemną. Dla usunięcia tej niedogodności, miejsce nazwisk zastępują wyrazy odmienne, **zaimkami** zwane. A te są:

1. **Osobowe**: *asz* ja, *tù ty, jis* on, albo *ans* on. Zaimek *jis* odpowiada polskiemu **on**, którego dalsze przypadki są: **jego, jemu** i t. d. zaimek zaś *ans* odpowiada polskiemu **on**, którego dalsze przypadki są: **onego, onemu**.

2. **Okazujące** *tas* ten, okazuje tylko rzecz samym wyrazem, *szis* oto ten, znaczy okazanie palcem jakiej obecnej widocznej rzeczy.

3. **Pytające** a) rzeczowe *kas* kto, co? temu zaimkowi odpowiada zawsze rzeczownik. b) Przymiotowe, *kokis* jaki, *kùris* który; tym zaimkom odpowiada przymiotnik, lub też zaimek przymiotowy, *sziokis* oto taki, *anokis* owaki, *tokis* taki, *pats* sam. Nie zawsze jednak zaimki *kokis, kùris* mają znaczenie pytających, czasem się odnoszą do rzeczownika lub zaimka poprzedzającego.

⁴⁷ MV „formuje się także“ pakeista iš AK 36 „podobnie formuje się“.

⁴⁸ AK 36 „już miękką“.

⁴⁹ AK 36 „np. *bal̃tas*“.

⁵⁰ AK 36 ž-ių „*dydelis, dydelausis*“ nėra.

4. **Dzierzawcze**, *mùnas* mój, *tawas* twój, *sawas* swój. Te są prawdziwymi przymiotnikami, i podług nich się przypadkują; formują się także z nich wyłączne *mùnasis*, *tawasis*, *sawasis*; lecz nie odmieniają się przez stopnie. W pospolitem [39v] mówieniu zaimki te często się biorą jakoby za rzeczowników; i gdy wyrażają, że jakaś rzecz własnością jest czyją, tenże rzeczownik kładnie się w przypadku, jakiego wymaga słowo przy nim będące, zaimek zaś kładnie się w przypadku drugim, np. zamiast *mùnas myszkas* mój las, mówią *mùna myszkas*. Gdy się pyta: jak mu⁵¹ imię? mówi się *kou wardù*? nie *kajp jem wardas*?

Rozdział trzeci

O przypadkowaniu.

§ I. O przypadkach.

Imię lub zaimek rozmaicie w mowie odmienia pierwsze swe zakończenie podług liczby, rodzaju, do którego należy, oraz stosunków, w jakich zostaje względem drugich przedmiotów; czy się uważa w stanie prostym, czy zawisłym od innego, czy ma być czyją własnością, czy narzędziem, lub miejscem, stosownie do sześciu pryncypalniejszych pytań: *kas* kto? co? *kyjno* czyj, czego? *kam* komu, czemu? *ką* kogo, co? *kou* kim, czém? *kamé* gdzie, w czém? Siódme pytanie *kyjk* wiele? oznacza liczbę. Ile więc jest tych pytań, tyle imię lub zaimek ma osobnych zakończeń, gdy się odpowiada¹ na takowe; to się znaczy, że tyle jest przypadków grammatycznych. Jest jeszcze jedno zakończenie niektórych przynajmniej rzeczowników, gdy się do nich niby przemawia, lub wzywa (*casus vocativus*), a w porządku przyjętym od Grammatyków piąte miejsce między przypadkami zajmuje. W języku żmudzki na liczbę pojedynczą i mnogą liczy się siedm przypadków; na liczbę dwójną sześć tylko, z pe[40]wnym wyjątkiem. Są jeszcze rodzajowe imion zakończenia, a tych na rzeczowni² rodzaju męskiego są czte-

⁵¹ AK 36v „komu“.

¹ AK 36v „nim odpowiada“.

² AK 37 „rzeczowniki“.

ry, as, is, ùs, ou, (ts, którego zakończenia jeden tylko jest wyraz); rodzaju żeńskiego także cztery: a, e, i, ys. Że zaś tym rodzajowym zakończeniom i przypadkowe osobne odpowiadają, więc tyleż byłoby form osobnych³ przypadkowania. Lecz imiona zakończone, męskie na ou, ts, żeńskie na i, są w przypadkowaniu nieforemniemi; właściwych więc form przypadkowania na rzeczowniki jest sześć: trzy na rodzaj męski, i tyleż na żeński.

§ II. O głosce przybierającej.

Wyraz nazwany odmiennym nie cały się odmienia podług okoliczności, czyli porządku mowy, lecz tylko zakończenie, to jest ostatnie głoski czyli końcówka; przed nią więc znajdująca się głoska nazywa się **przybierającą** dlatego, że sama będąc nieuległą przemianie, przybiera po sobie wszystkie odmiany końcówki. Głoska przybierająca jest pospolicie spółgłoską twardą lub miękką z znakiem i, podług potrzeby; albo samogłoską lub dwugłoską. Niekiedy oprócz przybierającej przypadku pierwszego lub osoby pierwszej, znajduje się w dalszych przybierająca druga. Pomimo to pierwsza bytności swojej nie traci, przestaje tylko pełnić funkcją przybierającą.

§ III. Forma pierwsza.

Na rzeczowniki rodzaju męskiego zakończone na as. Dla lepszego odróżnienia zakończeń przypadkowych, końcówki są odznaczone.

[40v] Liczba pojedyncza.	Liczba dwójna	Liczba mnoga.
1. <i>Kas?</i> Stogas dach.	<i>Dù Stogù.</i>	<i>Stogaj</i> dachy.
2. <i>Kyjno?</i> Stoga dachu,	<i>dùms Stogùms,</i>	<i>Stogù</i> dachów.
3. <i>Kam?</i> Stogou dachowi,	<i>dùm Stogùm.</i>	<i>Stogams</i> dachom.
4. <i>Kq?</i> Stogà dach.	<i>dù Stogù,</i>	<i>Stogus</i> dachy.
5. — <i>Stogè</i> dachu!	<i>Stogùdù.</i>	<i>Stogaj</i> dachy!
6. <i>Kou?</i> Stogù dachem.	<i>dùm Stogùm.</i>	<i>Stogajs</i> dachami.
7. <i>Kamé?</i> Stogé w dachu.	—	<i>Stogùsè</i> w dachach.

³ AK 37 yra „osobnych form“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

Uwagi.

1. Podług tej formy przypadkują się także rzeczowniki zakończone na **as**, mające tylko liczbę pojedynczą, *keletas* kilkoro, *dwejtas* dwoje, *trejtas* troje, aż do dziewięciu; równie i te, które mają tylko liczbę mnogą, kończące się w pierwszym przypadku na **aj**; *rataj* kolasa, *jaukaj* przynęta, *sakaj* żywica.

2. Przypadkujące się podług tej formy, końcówkę pierwszego przypadku licz. poj. skracają często, wyrzucaniem samogłoski **a**; *darbas*, *darbs*, *badas*, *bads*, *lągas*, *lągs*, *łaukas*, *lauks*, *kunas*, *kuns* i t. d. Wyłączają się od tego a) rzeczowniki mające głoskę przybierającą jedną ze spółgłosek syczących, *kosas* hałun, *byzas* warkocz, *laszas* kropla, *dryjžas* jaszczurka. b) Rzeczowniki lub przymiotniki mające przybierającą jedną z tych: **l, m, n, r, w**, jeśli przed przybierającą bezpośrednio znajduje się która ze spółgłosek **d, g, k, m, n, p, t, w**, lub jedna z syczących *dubłtas* muł, błoto, *dūgnas* dno, *yrklas* płyt, prom⁴, *židras* błękitny, *tykras* prawdziwy, *sydabras* srebro, *sapnas* sen, *sekmas* siódmy, *katras* [41] który z dwóch, *drieknas* wilgotny, *slaptas* ukrycie, *derlas* dobrego wzrostu, *aklas* ślepy, *gądras* bocian, *mieszlas* nawóz, *rieswas* rzadkawy⁵, *gajsras* pożar, *liksmas* wesoly, *yjszmas* rozeń, *gležnas* wątyły, i w. i. W takowém jednak wyrzucaniu samogłoski **a**, jeśli brzmienie spółgłoski przybierającej było głośne, zamienia się na ciche. (O czém wyżej Roz. pierw. § IV.). Żeby więc nie zrobić w pisaniu pomyłki, uważać potrzeba, jaka się znajduje w przypadku drugim liczby pojedynczej, i dalszych.

3. Drugi przypadek licz. poj. w litewskim narzeczu kończy się na **o**, trzeci na **uy**, gdzie brzmienie grube **y**, mało znaczne; czwarty na **a**, długie; czwarty liczby mnog. na **uos**, siódmy na **uosé**. Gdziekolwiek w żmudzkiem narzeczu znajduje się brzmienie **a, ę**, w litwie się wymawia przez czyste samogłoski ze znacznym przeciagiem. Że zaś podług litewskiego narzecza czwarty przypadek licz. poj. w formie pierwszej, czwartej, i piątej, kończy się na samogłoskę długą; znakiem jest, że kiedyś kończył się na samogłoskę nosową, co daje się widzieć w ortografii pruskiej. Toż samo powiedzieć można o zakończeniu przypadku drugiego licz. mn. gdzie w narzeczu żmudzkiem wyraźne jest brzmienie

⁴ AK 37v ž. „prom“ nėra.

⁵ AK 37v „rzadkawy (płótno np.)“.

nosowe końcówki; *stogù* dachów, *trobù* chat⁶, *arklù* koni, *awiu* owiec; w narzeczu zaś litewskim, chociaż czyste, lecz znacznie jest przedłużone.

4. Podług terazniejszego sposobu mówienia (jak się rzekło Roz. pier. § IX⁷), niema dwójki *ùj*, gdyż przez poprawienie ortografii pisać się powinno *uj*; że zaś zakończenie przypadku trzeciego licz. poj. rzeczowników pierwszych trzech form, nie odpowiada brzmieniu *ùj*⁸ lecz podług żmudzkiego narzecza *ou*; przeto zdaje mi się niewłaściwie terazniejsi Autorowie ten przypadek kończą na *uj*; wypadaloby raczej kończyć po żmudzku: [41v] *tiewou*, *warpou*, *stogou*⁹, *wyrzou*. Imiona chrzestne zakończone na *as*¹⁰, mają piąty przypadek na *aj*, *Petras*, *Petraj!* *Jonas*, *Jonaj!* *Mykołas*, *Mykołaj!*¹¹

5. Rzeczowniki oznaczające narzędzie, w szóstym przypadku zwykle się kładną z przyimkiem *sù*, *sù pejlù* nożem, *sù szauksztù* łyżką, *sù dalgù* kosą. Jest to zwyczaj z niemieckiego języka wzięty kiedyś, i zupełnie przyswojony.

6. Pierwszy przypadek liczby dwójnej we wszystkich formach na rodzaj męski ma zakończenie przypadku szóstego licz. poj. Wyjątki od tego będą umieszczone w Uwagach nad formą trzecią i czwartą. Do zakończenia więc przypadku szóstego, na uformowanie przypadków: drugiego i trzeciego licz. dwój. dodają się spółgłoski stanowiące końcówki onych: *ms*, *m*, *stogù*¹² dachem, *dù stogù*, *dùms stogùms*, *dùm stogùm*¹³. Liczownik *dù*, nie zawsze się kładnie przy rzeczowniku; samo bowiem zakończenie dostateczne jest dla pokazania, w jakiej liczbie położony. Pierwszy i czwarty tej liczby są sobie zupełnie podobne, jak równie trzeci, i szósty. Piąty tym się różni od pierwszego, że liczownik *dù*, *dwy*, przyłącza się do końcówki jego; *żmogùdù* dwaj ludzie! *motinydwy* dwie matki! W formie tej i następnych wszystkie sześć przypadków licz. dwój. położyłem dla pokazania jednostajności jednych z drugimi, lub różnicy niektórych.

⁶ AK 37v—38 yra „*trobù* chat, *stogù* dachów“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁷ Galbūt J. Čiulda norėjo nurodyti § X: 2, kur ir kalbama apie tai (?)

⁸ AK 38 „*uj*“.

⁹ AK 38 „*kyrwiou*, *stogou*“.

¹⁰ AK 38 „zakończzone na *as*“ nėra.

¹¹ AK 38 „*Petraj*, *Jonaj*“, MV plėstas į „*Petras*, *Petraj!* *Jonas*, *Jonaj!* *Mykołas*, *Mykołaj!*“.

¹² AK 38 „*np. stogù*“.

¹³ AK 38 „*dù stogù*, dwa dachy, *dùms stogùms* dwóch dachów, *dùm stogùm* dwóm dachom“ MV pateikti be lenkiško vertimo.

7. Drugi przypadek licz. mn. we wszystkich formach kończy się na **ų**. W niektórych jednak brzmienie nosowe nie jest wyraźne.

8. Siódmy przypadek licz. poj. rzeczowników tej formy kończy się na **é**; niektórzy nie właściwie kończą na **i**, **y**, lub jeszcze gorzej na **i**. Tenże przy[42]padek licz. mn. we wszystkich formach na rodzaj męski formuje się od drugiego teje liczby przez dodanie zgłoski **sé**; *tiewųsé*, *baltųsé*, *anųsé*, *tųsé*¹⁴.

§ IV. Forma druga.

Na rzeczowniki rodzaju męskiego zakończone na **is**.

Liczba pojedyncza.	Liczba dwójna.	Liczba mnoga.
1. <i>Žinis</i> wieszcz.	<i>Žiniù</i> ¹⁵ .	<i>Žinej</i> wieszczowie ¹⁶ .
2. <i>Žiné</i> wieszcza.	<i>Žiniùms</i> .	<i>Žinių</i> wieszczów.
3. <i>Žiniou</i> wieszczowi.	<i>Žiniùm</i> ,	<i>Žinems</i> ,
4. <i>Žinj</i> wieszcza.	<i>Žiniù</i> .	<i>Žinius</i> .
5. <i>Žini!</i> wieszczu!	<i>Žiniùdù</i> .	<i>Žinej!</i>
6. <i>Žiniù</i> wieszczem.	<i>Žiniùm</i> .	<i>Žinejs</i> .
7. <i>Žinieje</i> w wieszczu.	„ „	<i>Žiniųsé</i> .

Uwagi.

1. Podług tej formują¹⁷ się przymiotniki zwyczajne do oddziału 4° należące, (§ XI)¹⁸. Podobnież rzeczowniki zakończone na **jis**, czyli zakończone na **is**, z przybierającą **j**, *kraujis* krew, *jaujis* gumno, *geradiejis* dobrodziej, *pyktadiejis* złoczyńca, *wiejis* wiatr i w. i. W starych książkach takowe rzeczowniki zakończone na **jes**, litwini kończą na **jas**, i przypadkują podług formy pierwszej. Niektórzy nawet w pierwszym przypadku spółgłoskę **j**, wyrzucają, niesprawiedliwie; gdyż ona jest głoską przybierającą. Żmudzini w pospolitem mówieniu, czasem w przypadku pierwszym licz. poj. tylko, obie głoski **ji**, a w siódmym teje liczby ostatnie **je**, odrzucają, *kraujis*, *kraus*, *dalgieje* w kosie¹⁹, *dalgie*;

¹⁴ AK 38v „w onych“.

¹⁵ AK 38v „Žiniù wieszczę“.

¹⁶ AK 38v „wieszczę“.

¹⁷ AK 38v „formy przypadkują“.

¹⁸ AK 38v „(ob. § XI.)“.

¹⁹ AK 39 „w kosie“ nėra.

lecz to niewłaściw[42v]wie. Nie wieleby się zboczyło od gładkiego mówienia, gdyby tylko ostatnie *é*, się odrzuciło, *pintyniei* w koszu, *trobesiej* w budynku; zamiast *pintynieié*, *trobesiejé*²⁰, i pospolicie ta samogłoska się odrzuca.

2. Pierwszy przypadek lic. mn. niektórzy (litwini zapewne) piszą *pintiniei* kosze, *kajliniei* kożuch²¹, *żirniei* grochy i t. d. niby dla tego, że ta samogłoska *i*, w końcówce przypadku²² się znajduje; lecz ta litera w zakończeniach dalszych przypadków jest znakiem zmiękczenia spółgłoski przybierającej; jakowego znaku nie potrzebuje w zakończeniu pierwszego przypadku lic. mn. z powodu samogłoski *e*.

3. Piąty przypadek liczby pojedynczej we wszystkich rzeczownikach tego zakończenia, ma końcówkę *i*.

4. Siódmy przypadek lic. poj. rzeczowników zakończonych na *jis*, przybierającą *j*, chociaż już z natury miękką, jeszcze z większym pochyleniem zmiękcza²³, *kraujis*, *kraujiejé*, *jaujis*, *jaujiejé*²⁴.

§ V. Forma trzecia.

Na rzeczowniki rodzaju męskiego zakończone na *ùs*.

Liczba pojedyncza.	Liczba dwójna.	Liczba mnoga.
1. <i>Wyrszùs</i> wierzch.	<i>Wyrszù,</i>	<i>Wyrszaj</i> wierzchy ²⁵
2. <i>Wyrszaus</i> wierzchu.	<i>Wyrszùms.</i>	<i>Wyrszų.</i>
3. <i>Wyrszou</i> ²⁶ ,	<i>Wyrszùm.</i>	<i>Wyrszams,</i>
4. <i>Wyrszą,</i>	<i>Wyrszù,</i>	<i>Wyrszus,</i>
5. <i>Wyrszau!</i>	<i>Wyrszùdù,</i>	<i>Wyrszaj!</i>
6. <i>Wyrszùmi,</i>	<i>Wyrszùm,</i>	<i>Wyrszùmis.</i>
[43] 7. <i>Wyrszoujé</i> w wierzchu	” ”	<i>Wyrszųsę</i> w wierzchach ²⁷ .

²⁰ AK 39 yra „trobesiejé, pintynieié“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

²¹ AK 39 „kożuchy“.

²² AK 39 „przypadku pierwszego“.

²³ AK 39 „zmiękczeją“.

²⁴ AK 39 ž. „jaujis, jaujiejé“ nėra.

²⁵ AK 39 ž. „wierzchy“ nėra.

²⁶ Nuo čia MV praleisti ž-io „Wyrszùs“ keturių vns. linksnių lenk. vertimai iš AK 39, atitinkamai: 3 — „wierzchowi“, 4 — „wierzch“, 5 — „wierzchu!“, 6 — „wierzchem“.

²⁷ AK 39 „w wierzchach“ nėra.

Uwagi.

1. Rzeczowniki tego zakończenia mające przybierającą mięką, w licz. mn. przypadkują się podług formy drugiej; *altoriùs* ołtarz, *altorej*, *karaliùs* król, *karalej*, *slaniùs* słoń, *slanej*, *klajùs* błąd, *klajej*, *bùlùs* byk, *bùlej*, *skiriùs* różnica, *skirej*, *wajsiùs* owoc, *wajsej*.

2. Czwarty przypadek licz. poj. podług narzecza pruskiego, kończy się na **u**, lecz w narzeczu żmudzkiém wspomniona końcówka odmienne ma brzmienie od końcówki przypadku drugiego licz. mn. Ta bowiem wyraźne ma brzmienie nosowe **u**; tamta zaś brzmi jak **a**, lub też **ù**. Jeśli więc utrzymać zachcemy²⁸ w zakończeniu tego przypadku samogłoskę **u**, wypadałoby dać²⁹ nad nią znamię lewe dla zrównania brzmieniem z samogłoską **a**; lecz żeby dla tego tylko przypadku nową literę nie wprowadzać do żmudzkiej ortografii, życzyłbym przyjąć końcówkę **a**.

3. Szósty licz. poj. czasem przez skrócenie mówią odrzucając zgłoszkę **mi**, *wyrszù*, zamiast *wyrszumi*³⁰, jak rzeczowniki formy pierwszej i drugiej; i z tej przyczyny liczba dwójna tamtym formom jest zupełnie podobna. Tenże przypadek licz. mn. nie właściwie też mówią *wyrszajs* zamiast *wyrszùmis*.

4. Pierwszy przypadek licz. mn. w narzeczu litewskiém jest podobny do tegoż liczby pojedynczej; na żmudzi zaś pospolicie kończy się na **aj**, jak w formie pierwszej. *Nes kelses netejsi Christaj* albowiem powstaną fałszywi Chrystusowie (Matt. roz. XXIV. wier. 24. Mar. roz. XIII wier. 22. Tłumaczenie litewskie Nowego Testamentu 1816 r).

[43v] 5. Rzeczownik *žmogùs* człowiek, ma w liczbie mnogiej *žmones* ludzie, i przypadkuje się³¹ w tej liczbie podług formy piątej następnej.

§ VI. Forma czwarta.

Na rzeczowniki rodzaju żeńskiego zakończone na **a**.

Liczba pojedyncza.	Liczba dwójna.	Liczba mnoga.
1. <i>Troba</i> chata,	<i>dwy Troby</i> .	<i>Trobas</i> chaty.
2. <i>Trobos</i> chaty.	<i>dwymys Troboms</i>	<i>Trobų</i> chat.

²⁸ AK 39v „chcemy“.

²⁹ AK 39v „dać jeszcze“.

³⁰ AK 39v „wyrszumi“.

³¹ AK 39v „przypadkuje się“ yra po „w tej liczbie“, bet MV atkelta prieš.

3. <i>Trobaj</i> ³² ,	<i>dwym Trobym.</i>	<i>Troboms.</i>
4. <i>Trobą</i>	<i>dwy Troby</i>	<i>Trobas.</i>
5. <i>Troba!</i>	<i>Trobydwy!</i>	<i>Trobas!</i>
6. <i>Trobù,</i>	<i>dwym Trobym,</i>	<i>Trobomis.</i>
7. <i>Trobojé</i> w chacie.	„ „	<i>Trobosé</i> w chatach.

Uwagi.

1. Podług tej formy przypadają się rzeczowniki rod. żeń. mające tylko liczbę mnogą, a zakończenia przypadków też same; *szùkas*³³ grzebień, *lajptas* schody, *pyrszlibas* swaćba, *įwedibas* wprowadziny, *kryksztinas* chrzciny, *kepynas* wątroba, *strienas* krzyż (w ciele), i w. i. Podług teje formy przypadają się rzeczowniki rod. męs. zakończone na **a**, *Wajwada* Wojewoda, *Storesta* Starosta; liczba zaś dwójna jak w formie pierwszej.

2. Drugi przypadek licz. poj. w mowie pospolitej czasem się kończy na **as**; lecz większa daleko część rzeczowników żeńskich ma na **os**; żeby więc zachować jednostajność, jedno też zakończenie dla wszystkich na **os**, przy[44]jąć wypada. W narzeczu litewskim ten przypadek statecznie się kończy na **os**.

3. Rzeczownik *Motina*, także niektóre imiona chrzestne trzygłoskowe mają piąty przypadek bez końcówki, *Motin* Matko! *Kotrin* Katarzyno! *Barbor* Barbaro! i t. d. Tak się mówi nawet w modlitwach, kiedy to imię kładnie się z przymiotnikiem, albo nawet bez niego. W śpiewach podobnie, gdzie dla zachowania potrzebnej liczby zgłossek, wypada jedną wyrzucić.

4. Liczba dwójna w tej formie i dalszych, mająca jednostajne zakończenia dla krótkości się opuszcza. Wyżej się mówiło, że się formuje od przypadku szóstego licz. poj. w tej zaś formie czyni wyjątek.

5. Pierwszy i czwarty przypadki licz. mn. imion rodz. żeń. w żmudzkiem narzeczu jednakie mają zakończenia; różnią się tylko akcentem. W narzeczu zaś litewskim pierwszy przypadek mają na **os**.

³² Nuo čia MV praleisti ž-io „Troba“ keturių vns. linksnių lenk. vertimai iš AK 40, atitinkamai: 3 — „chacie“, 4 — „chatę“, 5 — „chato!“, 6 — „chata“; taip pat praleisti keturių dgs. linksnių lenk. vertimai, atitinkamai: 3 — „chatom“, 4 — „chaty“, 5 — „chaty“, 6 — „chatami“.

³³ AK 40 „np. szùkas“.

6. Szósty przypadek tejże liczby w pospolitém i nieuważném mówieniu, jest podobny do trzeciego; ale³⁴ to niewłaściwie.

7. Niéma dotąd pewności, czy rzeczowniki mające przybierającą którą z tych: **cz, j, l**, powinny się kończyć na **a**, i przypadkować się podług formy czwartej; czyli też mają się kończyć na **é**, i należyć do formy piątej? np. *Bažnįcžia* kościół, *wiliczia* strzała, *griniczia* chata kurna, *sekliczia* izba światła, *warpnįczia* dzwonnica³⁵, *koja* noga, *gauja* mnogość, *sauja* garść, *gala* moc, siła, *negala* słabość, niemoc³⁶, *nediela* niedziela, i w. i.? W pospolitém bowiem mówieniu też same rzeczowniki, jedne przypadki kończą podług formy³⁷ czwartej, drugie podług piątej. W narzeczu zachodnio-żmudzkiem takowe rzeczowniki w lic. poj. przypadkują się zwy[44v]kle podług formy piątej, i pierwszy przypadek mają na **é**: *Bažnįcžé*, *wilicžé*, *saujé*³⁸, *negalé*³⁹; w liczbie zaś mnogiej przypadkują się podług formy⁴⁰ czwartej, co się pokazuje z zakończeń przypadków trzeciego, szóstego i siódmego. Takowa zaś niejednostajność zdaje się być jakiéms przesileniem się narzecza litewskiego na żmudzkie. Mojm zdaniem, lepiej byłoby przypadkować podług formy piątej następnej.

§ VII. Forma piąta.

Do tej formy należą rzeczowniki zakończone na **é**.

Liczba pojedyncza.	Liczba mnoga.
1. <i>Ta Drobé</i> płótno.	<i>Drobes</i> płótna.
2. <i>Tos Drobés</i> ⁴¹ .	<i>Drobių</i> ,

³⁴ AK 40v ž. „ale“ nėra.

³⁵ AK 40v „dzwonica“.

³⁶ AK 40v „bezsilność“.

³⁷ AK 40v ž. „formy“ yra sakinio gale, t. y. po ž. „piątej“, bet MV atkeltas prieš ž. „czwartej“.

³⁸ AK 40v „grinicžé; saujé“.

³⁹ AK 40v „galé“.

⁴⁰ AK 40v ž. „formy“ nėra.

⁴¹ Nuo čia MV praleisti ž-io „Drobé“ penkių vns. linksnių lenk. vertimai iš AK 40v—41, atitinkamai: 2 — „płótna“, 3 — „płótnu“, 4 — „płótno“, 6 — „płótném“, 7 — „w płótnie“; taip pat praleisti penkių dgs. linksnių vertimai, atitinkamai: 2 — „płócién“, 3 — „płótnom“, 4 — „płótna“, 6 — „płótnami“, 7 — „w płótnach“.

3. <i>Taj Drobej.</i>	<i>Drobiems.</i>
4. <i>Tą Drobę,</i>	<i>Drobes,</i>
6. <i>Tù Droby,</i>	<i>Drobiemis.</i>
7. <i>Tojé Drobiejé.</i>	<i>Drobiesé.</i>

Uwagi.

1. Podług tej formy przypadkują się rzeczowniki tak proste jak i zdrobniałe obojga rodzajów zakończone na e. Z tych jedne się kończą na e otwarte z przybierającą prawie twardą, i ledwo złagodzoną z powodu tej samogłoski; *Karaliste*⁴² Królestwo, *draugiste* współnictwo⁴³, *dajlyde* cieśla; drugie mają przybierającą bardzo zmiękczoną, *garbie*⁴⁴ chwała, *taurie* kielich, *gylie* żołądź, *pelie* mysz, *uźdarbie*⁴⁵ zarobek, *dermie* urodzaj, *dederwynie* liszaj, *gyjie* talka, *ka[45]mùnie* ćmiel⁴⁶ i w. i. te mają drugi przypadek licz. poj. *garbies*, *pelies*, *gyjies*, dalsze zaś jak w formie poprzedzającej, *garbej*, *pelej*, *gyjej*, *kamùnej*, *dermej*⁴⁷. Inne nakoniec, a takich najwięcej, kończą się na é ściśnione z przybierającą złagodzoną przez e⁴⁸; *diedé*⁴⁹ stryj, wuj, *tetùté* ciotka, *ùpé* rzeka, *karwé* krowa, *szùlyné* studnia; takóŜ zdrobniałe gminne (ob.⁵⁰ Roz. 2. § VIII.). O rzeczownikach *moté* kobiéta, *dùktie* córka, będzie w Uwagach do formy następnej.

2. Podług formy piątej przypadkują się rzeczowniki rod. żeń. mające tylko liczbę mnogą tegoŜ zakończenia; *ekietes* brona, *pieses* obłóŜyny, *dumples* miech, *rages* sanie, *kelnes* majtki, i w. i. TakŜe rzeczownik formy trzeciej (*žmogùs*) *žmones* ludzie.

3. Trzy sã tylko rzeczowniki rod. żeń. zakończone na i, *pati* samica (czasem znaczy Ŝona), *marti* synowa (w pruskiem oblubiennica⁵¹),

⁴² AK 41 „np. *Karaliste*“.

⁴³ AK 41 „towarzystwo, współnictwo“.

⁴⁴ AK 41 „np. *garbie*“.

⁴⁵ AK 41 „mùsie mucha, uźdarbie“.

⁴⁶ AK 41 „czmiel“.

⁴⁷ AK 41 „i td“.

⁴⁸ AK 41 „é“.

⁴⁹ AK 41 „np. *diedé*“.

⁵⁰ AK 41 „ob. wyżej“.

⁵¹ AK 41 „oblubiennica“.

apati spód. Mają one drugi przypadek licz. poj. na **os**, z przybierającą zmiękczoną, *patios*, *martios*, *apatios*⁵², i przypadkują się podług formy piątej zaimków (ob. niżej § XIX). O czym tamże będzie jeszcze wzmianka.

§ VIII. Forma szósta

Na przypadkowanie rzeczowników rodzaju żeńskiego zakończonych na **ys**.

Liczba pojedyncza.

Liczba mnoga.

1. <i>Wynys</i> gwoźdź.	<i>Wynis</i> gwoździe.
2. <i>Wynyjs</i> gwoździa.	<i>Wyniū</i> ,
3. <i>Wynyj</i> ⁵³ .	<i>Wynims</i> .
[45v] 4. <i>Wyni</i> ,	<i>Wynis</i> ,
6. <i>Wyny</i> ,	<i>Wynymis</i> .
7. <i>Wynieję</i> ,	<i>Wyniesé</i> .

Uwagi.

1. Podług tej formy przypadkują się a) rzeczowniki rodz. męs. tegoż zakończenia, *dyjwerys* dziewierz (szwagier), *debesys* chmura, *gelżys* żelazo, *wagys* złodziej, *dątyś* ząb, i niektóre inne; lecz szósty przypadek licz. poj. i liczba dwójna mają zakończenia jak w formach na rodzaj męski. Rzeczownik rodzaju żeńs. *bytys* pszczoła, w narzęczu żmudzkiem przypadkuje się podług formy szóstej; w litewkiem zaś, ponieważ ma *bite* albo *bitie*, przypadkuje się podług formy piątej. b) Rzeczowniki obojga rodzajów zakończone na **ou**; ich jednak przypadki dalsze formują się nie od pierwszego, lecz od drugiego przypadku⁵⁴. Przybierająca przeto inna jest w przypadku pierwszym, a

⁵² AK 41 ž. „*apatios*“ nėra.

⁵³ Nuo čia MV praleisti ž-io „*Wynys*“ keturių vns. linksnių lenk. vertimai iš AK 41v, atitinkamai: 3 — „gwoździowi“, 4 — „gwoźdź“, 6 — „gwoździem“, 7 — „w gwoździu“; taip pat praleisti penkių dgs. linksnių vertimai, atitinkamai: 2 — „gwoździ“, 3 — „gwoździom“, 4 — „gwoździe“, 6 — „gwoździami“, 7 — „w gwoździach“.

⁵⁴ AK 41v ž. „przypadku“ nėra.

inna w dalszych; *szou* pies, *szùnyjs*, *szùnyj*, *sesou* siostra, *seseryjs*, *seseryj*; *mienou* księżyc *mienesyjs*, *mienesy*, *raumou* muszkuł, *rauményjs*, *rauményj*, *mel mou* połędwica, *melményjs*, *melményj*⁵⁵, *žel mou* ruń, *želményjs*, *želményj*, *riemou* zgaga, *rieményjs*, *rieményj*⁵⁶, i w. i. Podobnie dwa rzeczowniki żeńskie *moté* kobiéta, *moteryjs*, *dùktie* córka, *dùkteryjs*. Rzeczowniki jednak rod. męs. mają szósty przypadek i liczbę dwójną jak w formach powyższych na ten rodzaj; wyjąwszy rzeczownik *wądou* woda, który czasem drugi i szósty licz. poj. oraz szósty licz. mn. ma przez skrócenie *wądens*, *wądemi*, *wądemis*, zamiast *wądenyjs*, *wądenymi*, *wądenymis*. Rzeczownik *mienou* miesiąc (czas), ma drugi przypadek licz. poj. *mienesé*, i przypadkuje się podług formy drugiej. c) Rzecz[46]owniki mające tylko liczbę mnogą tegoż zakończenia; *smagéńis*⁵⁷ mózg, szpik, dziaśła, i niektóre inne.

2. W drugim przypadku licz. mn. niektóre rzeczowniki tego zakończenia mają przybierającą zmiękczoną, *awys* owca *awiu*, *wynys*, *wyniu*, *bytys*, *bytiu*, *wagys*, *wagiu*; inne zaś mają twardą, *wowerys* wieiórka, *woweru*, *dátys* *dátu*⁵⁸, *debesu*, *moteru* i t. d. O rzeczowniku *Wieszpats* obacz niżej § XIX.

§ IX. O przypadkowaniu przymiotników.

Przymiotniki **zwyczajne** w języku żmudzkiem, **jedne** mają w rod. męs. zakończenie⁵⁹ na **as**, *bałtas* biały, *storas* gruby, *plonas* cieńki, *plykas* goły, *joudas* czarny; **drugie** na **is**, *żalis* zielony, *dydelis* wielki, *dydis* dumny, *tokis* taki, *anokis* owaki, **trzecie** na **ùs**, *dajłus* gładki, *sałdùs* słodki, *grazùs* piękny, *dùbùs* głęboki (naczynie), *gylùs* głęboki (rzeka), *kratùs* trząski, *apwałùs* okrągły. Też same przymiotniki w rod. żeń. pierwszego oddziału mają na **a**, *bałta*, *stora*, *plona*, *plyka*, *jouda*⁶⁰; drugiego na **e**, otwarte, *żale*, *dydele*, *dyde*⁶¹, *toke*, *anoke*; trzeciego na

⁵⁵ AK 41v „melmenyj“.

⁵⁶ AK 41v „riemenyj“.

⁵⁷ AK 42 „np. smagenis“.

⁵⁸ AK 42 yra „szou, szùnu“, bet MV pakeista „dátys dátu“.

⁵⁹ AK 42 ž. „zakonczenie“ yra tarp ž-ių „mają“ ir „w“, bet MV nukeltas po santrumpų „rod. męs.“.

⁶⁰ AK 42 ž. „plyka, jouda“ nėra.

⁶¹ AK 42 ž. „dyde“ nėra.

*i, dajli, saldi, graži, dūbi, gyli, krati, apwali*⁶². **Wyłączne** zaś przymiotniki z pierwszego oddziału, w rodz. męś. mają na **asis**; *bałtasis, storas*; w rodzaju zaś żeń. na **oji**, *bałtoji, plykoji*; z oddziału zaś drugiego i trzeciego mają rod. męś. na **esis**, *žalesis, dydesis, dydelesis, gražesis, dūbesis*, żeńs. zaś na **oji**, z przybierającą zmiękczoną; *žaloji, gražioji, saldioji*. Przymiotniki zwyczajne zakończone na **as**, i **ūs**, mają przypadkowanie sobie właściwe; zakończone zaś na **is**, [46v] jedne przypadkują się podług formy drugiej rzeczowników, drugie podług przymiotników zakończonych na **ūs**, oprócz przypadku pierwszego licz. poj. Do tego oddziału należą przymiotniki w stopniu wyższym i najwyższym. Na przymiotniki więc będą cztery formy; dwie na zwyczajne (włączne), i tyleż na wyłączne. Dla skrócenia, same tylko końcówki na rod. żeńs. tu się kładną.

§ X. Forma pierwsza przymiotników.

Na przymiotniki zwyczajne zakończone w rodz. męś. na **as**, żeńs. na **a**.

Liczba pojedyncza.		Liczba dwójna.		Liczba mnoga.	
Rod. męś.	żeńs.	Rod. ⁶³ męś.	żeńs.	Rod. ⁶⁴ męś.	żeńs.
1. <i>Bałtas</i> biały	-a,	<i>Bałtù</i> ,	-y.	<i>Bałty</i> ⁶⁵	-as.
2. <i>Bałta</i> ,	-os.	<i>Bałtùms</i>	-yms.	<i>Bałtų</i>	-ų.
3. <i>Bałtam</i> ,	-aj.	<i>Bałtùm.</i>	-ym.	<i>Bałtims</i> ,	-oms.
4. <i>Bałta</i> ,	-ą.	<i>Bałtù</i>	-y.	<i>Bałtus</i> ,	-as.
6. <i>Bałtù</i> ,	-ù.	<i>Bałtùm</i>	-ym.	<i>Bałtajs</i> ,	-omis.
7. <i>Bałtamé</i> ,	-ojé.	„	„	<i>Bałtųsé</i> ,	-osé.

Uwaga.

Przymiotniki zakończone na **is**, zwyczajne, okazujące istotę rzeczy, *warynis* miedny, *medynis* drewny i t. d.⁶⁶ (ob.⁶⁷ Roz. 2. § XI. n. 4.), w

⁶² AK 42 yra tik keturi pavyzdžiai: „*dajli, saldi, gyli, graži*“, bet MV jų pagausin-ta iki septynių.

⁶³ AK 42v santr. „Rod.“ nėra.

⁶⁴ AK 42v santr. „Rod.“ nėra.

⁶⁵ AK 42v „*bałty, biali*“.

⁶⁶ AK 42v santr. „i t. d.“ nėra.

⁶⁷ AK 42v „ob. wyż.“.

rodzaju męś. przypadkują się podług formy drugiej, w rod. zaś żeńś. podług formy⁶⁸ piątej rzeczowników. Inne zaś wszystkie tegoż zakończenia, także będące w stopniu wyższym i najwyższym, przypadkują się podług formy następnej. Różnica tylko w zakończeniu przypadku pierwszego licz. poj. obojga rodzajów.

[47] § XI Forma druga przymiotników.

Na przymiotniki zwyczajne zakończone na *ūs*.

Liczba pojedyncza.		Liczba dwójna ⁶⁹ .		Liczba mnoga.	
Rod. męś.	żeńś.	Rod. męś.	żeńś.	Rod. męś.	żeńś.
1. <i>Gražūs</i> piękny	-i.	<i>Gražiù</i> ,	-y,	<i>Graży</i> ⁷⁰ ,	-es ⁷¹ ,
2. <i>Gražė</i> ,	-ios.	<i>Gražiums</i> ,	-yms	<i>Gražių</i> ,	-ių.
3. <i>Gražem</i> ,	-ej.	<i>Gražium</i> ,	-ym.	<i>Gražims</i> ,	-ioms.
4. <i>Gražį</i> ,	-ę.	<i>Gražiù</i> ,	-y,	<i>Gražius</i> ,	-es.
6. <i>Gražiù</i> ,	-y.	<i>Gražiùm</i> .	-ym.	<i>Gražejs</i> ,	-iomis.
7. <i>Gražemė</i> ,	-iojė.	„	„	<i>Gražiųsė</i> ,	-iosė.

Uwagi.

1. Wszystkie przymiotniki podług tej formy przypadkujące się, w dalszych, od pierwszego, przypadkach, mają głoskę⁷² przybierającą, albo z natury miękką, albo zmiękczoną, mianowicie przed samogłoskami grubemi *o*, *u*, *ù*, *ų*.

2. W narzeczu litewskim drugi przypadek liczby pojedynczej kończy się na *aus*; *sałdūs* słodki, *sałdaus*, *brągūs* drogi, *brągaus*. A pierwszy liczby mnogiej ma zakończenie pierwszego liczby pojedynczej; różnica w akcencie tylko.

3. Przymiotniki w stopniu wyższym i najwyższym mają przypadek pierwszy liczby pojedynczej w rodzaju żeńś. na *ė*, drugi na *es*⁷³; *grąžesnė*, *grąžiausė*, *dydesnės*, *dydiausės*; dalsze zaś jak w formie powyższej.

⁶⁸ AK 42v ż. „formy“ *nėra*.

⁶⁹ AK 42v *iš viso nenurodoma dviskaita, jokia jos forma*.

⁷⁰ AK 42v „*grąży piękni*“.

⁷¹ AK 42v „*žes*“.

⁷² AK 43 ż. „głoskę“ *nėra*.

⁷³ AK 43 „*ės*“; *tolesnių keturių pavyzdžių ten nėra*.

[47v] § XII. Forma trzecia przymiotników.

Do tej formy należą przymiotniki **wyłączne** zakończone na **asis**.

Liczba pojedyncza.		Liczba dwójna.		Liczba mnoga.	
Rod. męś.	żeńś.	Rod. męś.	żeńś.	Rod. męś.	żeńś.
1. <i>Storasis</i> gruby, -oji.		<i>Storoujù</i>	-ejy.	<i>Storyjy</i> ,	-oses.
2. <i>Storójé</i> ,	-osés.	<i>Storoujùms</i> ,	-ejyms.	<i>Storųjų</i> ,	-ųjų.
3. <i>Storoujou</i> ,	-ajej.	<i>Storoujùm</i> ,	-ejym.	<i>Storįsims</i> ,	-osiemś.
4. <i>Storąjį</i>	-ąję.	<i>Storoujù</i> ,	-ejy.	<i>Storųsius</i> ,	-oses.
6. <i>Storoujù</i> ,	-ąjy.	<i>Storoujùm</i>	-ejym.	<i>Storąjsejs</i>	-osiemis.
7. <i>Storamųjé</i>	-ojiejé.	„	„	<i>Storųsiusé</i> ,	-osiesé.

§ XIII. Forma czwarta przymiotników.

Podług tej formy przypadkują się przymiotniki **wyłączne** zakończone na **esis**, we wszystkich trzech stopniach.

Liczba pojedyncza.		Liczba dwójna. jak w formie trzeciej ⁷⁵ .		Liczba mnoga.	
Rod. męś.	żeńś.			Rod. męś.	żeńś.
1. <i>Grażesis</i> piękny ⁷⁴ .	-ioji.			<i>Grażyjy</i> ,	-ioses.
2. <i>Grażiojé</i> ,	-iosés.			<i>Gražiųjų</i> ,	-ųjų.
3. <i>Grażioujou</i> ,	-ejej.			<i>Graįsims</i> ,	-iosiemś.
4. <i>Grażįjį</i> ,	-ęję.			<i>Gražiųsius</i> ,	-ioses.
6. <i>Grażioujù</i> ,	-ejy.			<i>Gražeįsejs</i> ,	-iosiemis.
7. <i>Grażemųjé</i> ,	-iojiejé.			<i>Gražiųsiusé</i> ,	-iosiesé.

[48] Uwagi.

1. Przypadkowanie podług tej formy podobne jest formie poprzedzającej. Cała między nimi zachodzi różnica w przypadkach: czwartym, szóstym i siódmym licz. poj. oraz szóstym licz. mn. na rodzaj męski.

2. Przymiotniki czyli liczbowniki nieforemne są dwa: *dù* dwaj, *dwy* dwie, i *trįs* trzy. Przypadkowanie pierwszego na oba rodzaje widzieć

⁷⁴ AK 43 ž. „piękny“ nėra.

⁷⁵ AK 43 yra „jak wyżej“, bet MV pakeista „jak w formie trzeciej“.

można w formie pierwszej i czwartej na rzeczowniki; liczbownik zaś *trīs* jest rodzaju wspólnego, i tak się przypadkuje: 1. *trīs*, 2. *tryjū*, 3. *trims*, 4. *tris*, 6. *trymis*, 7. na rod. męś. *tryjūsé*, na żeńś. *tryjosé*.

§ XIV. O przypadkowaniu zaimków.

Przypadkowanie zaimków z wielu względów się różni od przypadkowania rzeczowników i przymiotników; w tém jeszcze mianowicie, że w liczbie dwójnej liczbownik *dū*, *dwy* przyłącza się z końca zaimka, i jego tylko końcówka przez przypadki się odmienia. Pięć jest form przypadkowania zaimków: cztery na zaimki osobowe *asz* ja, *tū* ty, *jis* on, *ans* on; i jedna na zaimek nieforemny: *pats* sam.

§ XV. Forma pierwsza zaimków.

Na zaimek osoby pierwszej *asz*⁷⁶.

Liczba pojedyncza.	Liczba dwójna.	Liczba mnoga.
Rodzaj wspólny.	Rod. męś. żeńś.	Rodzaj wspólny.
1. <i>Asz</i> ja,	<i>mūdū</i> , <i>mūdwy</i> .	<i>Mes</i> , <i>my</i> .
[48v] 2. <i>Mūnys</i> ,	<i>mūdūms</i> , <i>mūdwymys</i> .	<i>mūsū</i> ⁷⁷ ,
3. <i>Mun</i> ⁷⁸ ,	<i>mūdūm</i> , <i>mūdwym</i> .	<i>mums</i> ,
4. <i>Mūnī</i>	<i>mūdū</i> , <i>mūdwy</i> .	<i>mus</i> ,
6. <i>Mūnym</i> ,	<i>mūdūm</i> , <i>mūdwym</i> .	<i>mūmis</i> ,
7. <i>Mūniejé</i> ,	„ „	<i>mūmisé</i> .

§ XVI. Forma druga zaimków.

Na zaimek osoby drugiej *tū*⁷⁹.

Liczba pojedyncza.	Liczba dwójna.	Liczba mnoga.
Rodzaj wspólny.	Rod. męś. żeńś.	Rodzaj wspólny.
1. <i>Tū</i> ty,	<i>jūdū</i> , <i>jūdwy</i> ,	<i>jūs</i> wy.
2. <i>Tawys</i> ,	<i>jūdūms</i> ⁸⁰ , <i>jūdwymys</i> ,	<i>jūsū</i> was.

⁷⁶ AK 43v „*asz* ja“.

⁷⁷ Nuo čia MV praleisti ž-io „*Mes*“ penkių dgs. linksnių lenk. vertimai iš AK 43v, atitinkamai: 2 — „nas“, 3 — „nam“, 4 — „nas“, 6 — „nami“, 7 — „w nas“.

⁷⁸ AK 43v „*Mūn*“.

⁷⁹ AK 44 „*tū* ty“.

⁸⁰ AK 44 „*judūms*“.

3. <i>Taw</i> ,	<i>jùdùm</i> ,	<i>jùdwym</i> ,	<i>jums</i> ⁸¹ ,
4. <i>Tawì</i> ,	<i>jùdù</i> ,	<i>jùdwy</i> ,	<i>jus</i> ,
6. <i>Tawym</i> ⁸² ,	<i>jùdùm</i> ,	<i>jùdwym</i> ,	<i>jùmìs</i>
7. <i>Tawiejé</i> ,	„	„	<i>jùmìsé</i> .

Niektórzy źle mówią przypadek trzeci⁸³ *tau*. Głoska *w*, jest przybierającą w przypadku drugim i dalszych lic. poj. Trzeci więc, tylko, że niema końcówki, lecz przybierająca sama zostaje na końcu.

§ XVII. Forma trzecia zaimków.

Na przypadkowanie zaimka osoby trzeciej *jis*. Ten zaimek w liczbie dwójnej się nie używa⁸⁴.

[49] Liczba pojedyncza.		Liczba mnoga.	
Rod. męś.	żeńś.	Rod. męś.	żeńś.
1. <i>Jis</i> on.	<i>ji</i> ona.	<i>Jyj</i> oni	<i>jos</i> one
2. <i>Jo</i> jego	<i>jos</i> jej.	<i>Jų</i> ich	<i>jų</i> ich.
3. <i>Jem</i> jemu	<i>jej</i> jej.	<i>Jims</i> im	<i>joms</i> im.
4. <i>Jì</i> jego	<i>ję</i> ją.	<i>Jus</i> ich	<i>jes</i> je.
6. <i>Jou</i> im,	<i>jy</i> ją	<i>Jejs</i> imi	<i>jomis</i> jemi ⁸⁵ .
7. <i>Jemé</i> w nim	<i>jojé</i> w niej.	<i>Jųsé</i> w nich	<i>josé</i> w nich.

§ XVIII. Forma czwarta zaimków.

Na zaimek drugi osoby trzeciej *ans* on (*anas*).

Liczba pojedyncza.		Liczba dwójna.	Liczba mnoga.
Rod. męś.	żeńś.	Rod. męś.	żeńś.
1. <i>Ans</i> on,	<i>ana</i> ona ⁸⁶ .	<i>anoudù</i> ,	<i>anyjdwy</i> .
		<i>anyj</i> oni ⁸⁷	<i>anos</i> one ⁸⁸

⁸¹ Nuo čia MV praleisti ž-io „jus“ keturių dgs. linksnių lenk. vertimai iš AK 44, atitinkamai: 3 — „wam“, 4 — „was“, 6 — „wami“, 7 — „w was“.

⁸² AK 44 „Tawymi“.

⁸³ AK 44 yra „trzeci przypadek“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁸⁴ AK 44 šito sakinio nėra, bet tarp vienaskaitos ir daugiskaitos, toje vietoje, kur paprastai nurodoma dviskaita, parašyta: „w liczbie dwójnej się nie używa“.

⁸⁵ AK 44 „niemi“.

⁸⁶ AK 44v yra „Anas on, ana, anoi“, bet MV yra „Ans on, ana ona“, be to, AK 44v „anoi“ prirašytas vėliau, prie jo nurodyta išnaša: „215 gal toi' wietoj ta (tojjs [?])“; visa tai turbūt prirašyta ne J. Čiuldos ranka.

⁸⁷ AK 44v ž. „oni“ nėra.

⁸⁸ AK 44v ž. „one“ nėra.

2. <i>Ano</i> , onego ⁸⁹ ,
<i>anos</i> , onej ⁹⁰ .	<i>anoudùms</i> , <i>anyjdwym</i> s, <i>anu</i> onych ⁹¹ . <i>anu</i>
onych ⁹² .
3. <i>Anam</i> , <i>anaj</i> ,	<i>anoudùm</i> , <i>anyjdwym</i> . <i>anims</i> , <i>anoms</i> .
4. <i>Ana</i> , <i>ana</i> ,	<i>anoudù</i> , <i>anyjdw</i> y. <i>anus</i> , <i>anas</i> .
6. <i>Anou</i> , <i>anu</i> ⁹³ ,	<i>anoudùm</i> , <i>anyjdwym</i> . <i>anajs</i> , <i>anomis</i> .
7. <i>Anamé</i> , <i>anojé</i> .	„ „ <i>anu</i> sé, <i>anosé</i> .

Zaimek pytający *kas* kto, co? ma tylko liczbę pojedynczą, i przypadkuje się jak *anas*. Podług tejsze formy przypadkują się zaimki, pytający *katras*, który z dwóch? i okazujący *tas* ten. Zaimek zaś okazujący *szis* oto ten, także zaimki przymiotowe *kùris* który, *kokis* jaki, *tokis* taki, *anokis* o[49v]waki, *sziokis* oto taki, przypadkują się jak *jis*; liczbę zaś dwójną mają jak w przypadkowaniu *ans*⁹⁴, i przybierająca się zmiękcza przed dwóglóską *ou*, *kùrioudù*, *kokioudù*.

§ XIX. Forma piąta zaimków.

Na przypadkowanie zaimka nieforemnego *pats* sam.

Liczba pojedyncza.

Liczba dwójna.

Liczba mnoga.

Rod. męs. żeńs.

Rod. męs. żeńs.

Rod. męs. żeńs.

1. <i>Pats</i> sam <i>pati</i> sama ⁹⁵ .	<i>patiùdù</i> ,	<i>patydw</i> y,	<i>patis</i> sami ⁹⁶ , <i>pates</i>
same ⁹⁷ .
2. <i>Patyjs</i> , <i>patios</i> .	<i>patiùdùms</i> ,	<i>patydw</i> ym	<i>patiù</i> , <i>patiù</i> ,
3. <i>Patem</i> , <i>patej</i> .	<i>patiùdùm</i> ,	<i>patydw</i> ym.	<i>patims</i> , <i>patioms</i> ,
4. <i>Patì</i> , <i>patę</i> .	<i>patiùdù</i> ,	<i>patydw</i> y.	<i>patius</i> , <i>pates</i> ,
6. <i>Patiù</i> , <i>paty</i> ,	<i>patiùdùm</i> ,	<i>patydw</i> ym.	<i>patejs</i> , <i>patiomis</i> ,
7. <i>Patemé</i> , <i>patiojé</i> ,	„	„	<i>patiùsé</i> , <i>patiosé</i> .

⁸⁹ AK 44v ž. „onego“ nêra.

⁹⁰ AK 44v ž. „onej“ nêra.

⁹¹ AK 44v ž. „onych“ nêra.

⁹² AK 44v ž. „onych“ nêra.

⁹³ AK 44v „anu“.

⁹⁴ AK 44v „anas“.

⁹⁵ AK 44v ž. „sama“ nêra.

⁹⁶ AK 44v ž. „sami“ nêra.

⁹⁷ AK 44v ž. „same“ nêra.

Podług tej formy przypadkuje się rzeczownik *Wieszpats* Pan, który w litwie i na żmudzi znaczy Chrystus Pan, w Prusiech zaś Król panujący. Podobnie rzeczowniki żeńskie *marti* synowa, *apati* spod; i z polskiego przyjęty *Poni* Pani. Wtenczas w liczbie dwójnej liczbownik do końca się nie przyłącza.

§ XX. O Imiesłowach i przypadkowaniu ich.

1. Samo nazwanie „Imiesłów“ pokazuje, że wyraz takowy składa się z imienia i słowa, czyli że znaczenie obydwóch tych części mowy w sobie zawiera. Właściwie mówiąc oznacza osobę odbywającą czynność w pewnym czasie; i dlatego jako [50] imię odmienia swe zakończenie podług rodzajów, liczb i przypadków, i jest mniej więcej właściwym przymiotnikiem; a jako słowo odmienia się przez czasy. Nie łatwo dać dokładne określenie imiesłowu bez znajomości części mowy nazwanej **Słowo** (verbum), czasownik, określnik; właściwiej więc byłoby o nim pomówić po słowie i czasowaniu: lecz mówiąc o przypadkowaniu imion i zaimków, nie należy przerywać porządku. Jak słowa do trzech, w ogólności przedziałów należą: czynnych, biernych i zaimkowych; tak też imiesłowy od takich słów pochodzące podobnie mają nazwania, i własne swoje zakończenia; a te są jeszcze: czasu teraźniejszego, przeszłego i przyszłego; imiesłowy także jednoczesne, rzeczowe, i wymagające.

2. Imiesłowy **czynne** czasu teraźniejszego jedne się kończą w rodzaju męs. na **ąs**, inne na **jis**, inne nakoniec na **ús**; *kasąs* kopiący, *kapojis* rąbiący (siekący), *raszús* piszący. Czasu przeszłego w tymże rodzaju na **ys**, *kasys*, *kapojys*, *raszys*. Czasu przyszłego na **is**, *kasis*, *kaposis*, *raszisis*. Imiesłów **jednoczesny**; *kasdamas*, *kapodamas*, *raszidamas*. Imiesłów **rzeczowy** jest właściwym rzeczownikiem słowa, *kasymas* kopanie, *kapojymas* siekanie⁹⁸, *raszimas* pisanie. Imiesłów konieczny czyli **wymagający**, *kastynas* którego należy kopać, *kapotynas* którego potrzeba rąbać, *raszitynas* którego wypada pisać.

3. Imiesłowy **biernie** czasu teraźniejszego jedne się kończą na **amas**, *kasamas*, drugie na **emas**, *kopojemas*⁹⁹, trzecie na **omas**, *raszomas*.

⁹⁸ AK 45 „rąbanie“.

⁹⁹ AK 45 „kapojemas“.

Czasu zaś przeszłego i przyszłego na *as*, *kastas*, *kasemas*, *kapotas*, *kaposemas*, *raszitas*, *raszisemas*¹⁰⁰. Po dalsze wyjaśnienie o imiesłowach, ich for[50v]mowaniu się i właściwe w mowie użycie, odsyłam Czytelnika do Rozd. piątego § V. i następnych. Tu się zastanowimy nad ich przypadkowaniem, jaka ich zgoda z przymiotnikami i w czym się różnią.

4. Imiesłowy bierne trzech czasów, oraz wymagający, przypadkują się podług formy pierwszej przymiotników (§ X.). Mogą być nawet brane w odmianie wyłącznej, i przypadkować się w tejże odmianie podług formy trzeciej (§ XII). Przez stopnie się nie odmieniają imiesłowy i nie ulegają zdrobnieniu. Imiesłów jednoczesny ma tylko zakończenia rodzajowe i liczbowe przypadku pierwszego; więc się nie przypadkuje. Imiesłów rzeczowy jest rodzaju męskiego i przypadkuje się podług formy pierwszej rzeczowników (§ III.).

5. Imiesłowy czynne trzech czasów przypadkują się podług formy drugiej przymiotników (§ XI), z tą różnicą, że przybierająca w dalszych przypadkach jest inną od tej, która była w przypadku pierwszym, to jest jedna z dodanych po niej głosek staje się przybierającą. Imiesłowy bowiem czasu terazniejszego zakończone na *as*, i *us*, zamiast tych końcówek przybierają *at*, i po nich właściwe przypadkowe końcówki; więc głoska *t*, staje się przybierającą *kasas*, *raszus* w przypadku drugim *kasaté*, *raszaté*. Dalsze przypadki jak w formie wskazanej. Imiesłowy czasu terazniejszego i przyszłego zakończone na *is*, zamiast tej końcówki przybierają *et*, i końcówki dalszych przypadków, *kapojis*, *kapojété*, *kaposis*, *kaposété*. Imiesłowy czasu przeszłego zwyczajną końcówkę *ys*, zamieniają na *us*, z dodaniem końcówek przypadków, *kasys*, *kasusé*. [51] Niektóre z nich w tej odmianie mają¹⁰¹ przybierającą zmiękczoną; *raszys*, *rasziusé*. Pierwszy tylko przypadek licz. mn. na rodzaj męs. imiesłowy czynne odmienne wszystkich czasów, oraz jednoczesny, mają na *is*. Rodzaj żeńs. we wszystkich imiesłowach ma już zakończenie z takim przemianieniem, *kasas*, *kasati*, *kapojis*, *kapojéti*, *raszus*, *raszati*.

¹⁰⁰ Šie šeši MV žodžiai AK 45 pateikti kita tvarka: „*kastas*, *kapotas*, *raszitas*, *kasemas*, *kaposemas*, *raszisemas*“.

¹⁰¹ AK 45v ž. „mają“ yra prieš „w tej odmianie“, bet MV nukelta po.

6. Imiesłowy zaimkowe od słów zaimkowych pochodzące, większą przedstawują trudność w wyszczególnieniu zakończeń przypadkowych, dla tego przypadkują się podług formy udzielnej następnjej.

§ XXI. Forma przypadkowania¹⁰².

Na imiesłowy zaimkowe czasu terażniejszego zakończone na **ąs**.

Liczba pojedyncza. Liczba dwójna Liczba mnoga.

Rod. męs. **żeńs.** **Rod¹⁰³. męs.** **żeńs.** **Rod¹⁰⁴. męs.** **żeńs.**

1. *Rasząs* piszący

się *-ątis.* *Raszątiūs,* *-ys.* *Raszątiš,* *-ios.*

2. *Raszątés,* *-ios.* *Raszątiūms,* *-yms.* *Raszątiūs,* *-iūs¹⁰⁵*

3. *Raszątems,* *-ejs.* *Raszątiūms,¹⁰⁶* *-yms.* *Raszątišs,* *-tioms¹⁰⁷.*

4. *Raszątiš,* *-ęs.* *Raszątiūs,* *-ys.* *Raszątiūs,* *-es.*

6. *Raszątiūs,* *-ys.* *Raszątiūms,* *-yms.* *Raszątejs,* *-iemis.*

7. *Raszątemes¹⁰⁸* *!iojes.* „ „ *Raszątiūsé* *-iosé.*

Podług teje formy przypadkują się imiesłowy zaimkowe czasu przeszłego i przyszłego, oraz terażniejszego zakończone na **is¹⁰⁹**. Odmiana tylko głosek zachodzi następnja: Imiesłowy czasu przeszłego kończące się na **na¹¹⁰ ęs**, mają drugi przypadek na **ūsés**; głoska więc **s**, po **ű**, jest przy[51v]bierającą. Imiesłowy zaś zakończone na **is**, mają drugi przypadek na **ętés**; i tu głoska **t**, jest przybierającą. Cała więc różnica zachodzi albo w głosce przybierającej drugiej, albo w samogłosce przed tą przybierającą będącej.

¹⁰² Vietoj MV paragrafo pavadinimo „Forma przypadkowania“ ir po to esančio paaiškinamojo sakinio AK 46 yra sakinys „Forma na imiesłowy zaimkowe czasu terażniejszego zakończone na **ąs**“.

¹⁰³ AK 46 santr. „Rod.“ nėra.

¹⁰⁴ AK 46 santr. „Rod.“ nėra.

¹⁰⁵ AK 46 „-ątiūs“.

¹⁰⁶ Nuo čia AK 46 trijų dvisk. vyr. g. linksnių pateikta tik linksniavimo paradigma, o ne visas ž., atitinkamai: 3 — „-ms“, 4 — „-ous“, 6 — „-ūms“, bet MV atstatytas jau ištisas žodis.

¹⁰⁷ AK 46 „-oms“.

¹⁰⁸ AK 46 „Raszątemés“.

¹⁰⁹ AK 46 „is“.

¹¹⁰ AK 46 yra tik vienas ž. „na“.

Rozdział czwarty

O Czasowaniu.

§ I. O Słowach w ogólności.

Każda pojedyncza część mowy pospolicie nazywa się słowo albo też wyraz, że jest wyrażeniem części albo¹ całej myśli. W znaczeniu zaś grammatycznym **Słowo** jest to wyraz oznaczający bytność, ruch, albo² czynność jakową, *gùlù* leżę, *wajksztiojù* chodzę, *muszù* biję³. Rzecz ta, której się wyraża bytność, czynność lub działanie, nazywa się **osobą**, a może być jedna, dwie, lub ich więcej; dla tego słowo odmienia się przez **osoby**, i **liczby**; jak się odmienia zakończenie słowa podług osob i ich liczby. Bytność, lub czynność albo się odbywa, albo już minęła, albo ma jeszcze nastąpić; dla tego więc słowo odmienia się przez **czasy**. Słowo, albo daje wiedzieć o bytności lub czynności jakowej, albo oznacza ich konieczność, albo pod pewnym warunkiem możność ich zakłada; albo też żadnej z tych okoliczności nie wyraża; ztąd słowo odmienia się przez **tryby**.

§ II. O gatunkach Słowa.

Słowa w języku żmudzkiem, co do swego znaczenia, do dziesięciu⁴ [52] oddziałów należą.

1. **Posiłkowe**. W tym języku jedno jest tylko słowo posiłkowe *buty* być. Jest ono w znaczeniu właściwém **nijakie**, a jako posiłkowe w czasowaniu tylko złożoném się używa.

2. **Nijakie**, samodzielne, wyrażające stan, odmianę, ruch lub spoczynek jakiego przedmiotu, bez żadnego działania na siebie lub inny przedmiot; *sergù* choruję, *ejnù* idę, *joukous* śmieję się, *wiepsau* gapię się.

3. **Czynne**, wyrażające działanie jednego przedmiotu na drugi, i wtenczas pierwszy z nich nazywa się osobą działającą, *skajtau* czy-

¹ AK 46 „lub“.

² AK 46 „lub“.

³ MV „*muszù* biję“ pakeistas iš AK 46 „*kasù* kopię“.

⁴ AK 46v „10“.

tam, *arù* orzę, *pjaunù* koszę; *skautau*⁵ *raszta* czytam pismo, *arù* *dyrwà* orzę niwę, *pjaunù* *zòlę* koszę trawę, *szùkoujù* *plàukus* czeszę włosy.

4. **Wyřeczajàce**, oznaczajàce działanie osoby z rozkazu, z woli drugiego, *raszidyùnù* pisze ktoś z mojego rozkazu, na moje żądanie. Słowa samodzielne (nijakie) nie mają odmiany wyřeczajàcej, i gdy mają przyjęte zakończenia zaimkowych, oznaczają poospolicie, że co czyni jedna osoba⁶, kto drugi dbać oto nie powinien; *kibaus* wiszę sobie, *rimaus* siedzę, lub stoję sobie ręką podparty i t. d. Takowe słowa niemają też znaczenia słów dokonanych czyli złożonych. Słowa samodzielne mające w kształcie swoim pierwotnym zakończenie zaimkowe, należą do rzędu wyżej pomienionych; *joukous* śmieję się, *sousous* troszczę się.

5. **Bierne**, oznaczajàce działanie przyjęte, doznane; i wyrażają właściwie, że to działanie pochodzi z woli, życzenia lub rozkazu osoby odbierajàcej działanie, *raszidyùnous* piszą mię. Słowa bierne jedne się formują od czynnych, drugie [52v] z natury swojej są takiemi; *szylđaus* grzeję się, *wiedynous* chłodzę się, *szalđaus* mrozę się; znaczy, że osoba wystawuje siebie na działanie jakiej rzeczy. Zawsze więc nie sama właściwie działa, ale działanie odbiera.

6. **Zaimkowe** wyrażajàce czynność na siebie zwróconà; *welkous* wlokę się, *kasaus* skrobię się, *turious* trzymam się, *stataus* stawię się⁷. Takie właściwiej byłoby nazwać **zwrótnemi**.

7. **Dzierzawcze**. a) czynne, wyrażajàce czynność dla siebie i przez siebie wykonywanà, *kasous* kopię sobie, *raszaus* piszę sobie, *wežous* wiozę sobie; zamiast *kasù saw*, *raszau saw*, *wežù saw*. b) Bierne, wyrażajàce czynność jednej osoby wykonywanà na pożytek lub szkodę osoby drugiej; *raszidyùnous* piszą dla mnie. Dzierzawcze czynne czasują się jak zaimkowe, bierne zaś dzierzawcze, jak bierne zwyczajne.

8. **Naturalne**, wyrażajàce głosy przyrodzenia, to jest rozmaite głosy, i dźwięki, odgłosy pochodzące od rzeczy żywotnych lub nieżywotnych; *szniokszty*, *oszty*, *barszkiety*, *tratiety*, *szaukty*, *klikty*, *riekty*, *baubty*, *krokty*, *żwęgty*, *żwyjgty*, *cipty*, *ugsty*, *knarkty*⁸, *karkty*, *krokty*, *gyrgźdiety*⁹ i t. d.

⁵ AK 46v „np. skajtau“.

⁶ AK 46v yra „osoba jedna“, bet MV sukeista vietomis.

⁷ AK 47 ž-ių „stataus stawie się“ nėra, bet MV jie atsirado.

⁸ AK 47 ž. „knarkty“ nėra.

⁹ AK 47 ž-ių „krokty, gyrgźdiety“ nėra.

9. **Częstotliwe**, wyrażające czynność wielokrotnie powtarzaną; *wajksztynieju* przechadzam się często.

10. **Małodzielne**, wyrażające czynność ledwo znaczną; *dürsteriety* ledwo uklóć, *żwylgteriety* ledwo spojrzeć; rzucić okiem.

Wszystkie tych dziewięciu oddziałów (słowo posiłkowe tu się wyłącza), albo są **niedokonane**, wyrażające czynność jeszcze niedokonaną, albo **dokonane** wyrażające czynność dokonywającą się, już dokończoną¹⁰, albo [53] pewnie dokonać się mającą. Te są zawsze złożone z przyimka wyrażającego kierunek, czyli sposób wykonywanej się czynności, i słowa. Dokonane zaś zaimkowe i biernie zaimek mieszczą między przyimkiem i słowem, to jest między wyrazami wchodzącymi do składu słowa dokonanego; *atsygũlty* położyć się; *apsydarity* odziać się, *ũžsyraszity* zapisać się, *ũžsyraszidyñũ* zapisują mię.

§ III. Ogólne prawidła na Czasowanie słów źmudzkich.

1. Czasowanie słów źmudzkich jest dwojakie: **proste**, czyli pojedyncze, i **składane**. W czasowaniu pojedynczém samo jedno słowo się czasuje. W czasowaniu zaś składaném słowo posiłkowe się czasuje, a imiesłów słowa czynny lub bierny dodaje się podług czasu, i ten się odmienia przez rodzaje i liczby; *raszũs* piszący, *raszomas* którego piszą, *raszys* pisawszy, *raszitas* pisany, *raszisis* mający pisać, *raszisemas* mający być pisany, *raszitynas* którego trzeba pisać.

2. W czasowaniu słowa uważać potrzeba tryby, czasy, liczby, i osoby. Tryby na czasowanie źmudzkie tak proste, jak składane, są cztery: **oznajmujący**, **rozkazujący**, **warunkowy**, i **bezokoliczny**. W czasowaniu prostém tryb oznajmujący ma trzy czasy: terazniejszy, przeszły i przyszły¹¹. W czasowaniu zaś składaném więcej jest czasów, o czém będzie niżej § X. w szczególności. Inne zaś tryby mają po jednym tylko.¹² **Liczby** w czasowaniu podobnie są trzy, pojedyncza, dwójna, i mnoga. **Osob** mających własne zakończenia w każdym cza-

¹⁰ AK 47v „dokonaną“.

¹¹AK 47v řis sakinys baigiasi pastaba „inne zaś tryby mają po jednym czasie tylko“, bet MV jos řia nęra; plg. tolesniąją iřnařą.

¹² Viso řito MV sakinio AK 47v nęra; plg. ankstesniąją iřnařą.

się jest [53v] siedm; trzy¹³ na liczbę pojedynczą, a¹⁴ na liczby dwójną i mnogą po dwie tylko, pierwszą i drugą, trzecia zaś osoba na te dwie liczby jest też sama, co w liczbie pojedynczej, bez żadnej¹⁵ odmiany i wyjątku. W trybie tylko rozkazującym zakończeń osobowych jemu tylko właściwych jest pięć; nie ma bowiem osoby pierwszej liczb. poj. a osoba trzecia tejże liczby¹⁶ jest też sama osoba z czasu terażniejszego, z właściwym tylko przydatkiem.

3. Jak w przypadkowaniu końcówki tylko przypadkowe, tak w czasowaniu końcówki tylko osobowe się odmieniają. Przed nimi będąca głoska nazywa się podobnie **przybierającą**¹⁷. Z powodu jednostajnych lub różnych odmian takowych końcówek, słowa w języku żmudzki, ze względu na czasowanie proste, do dwóch należą przedziałów. Do pierwszego należą słowa zakończone w czasie terażniejszym na **ù**, i **au**, *garbynù* chwałę, *sakau* powiadam. Do drugiego należą słowa mające zakończenie słów zaimkowych, to jest na **aus**, i **ous**; o czym będzie niżej § VIII.

§ IV. O czasowaniu słów pierwszego przedziału.

1. Słowa mające jedno z tych zakończeń **ù**, albo **au**, jedne są czynne, drugie nijakie, inne wyręczające, inne dokonane; czyli w ogólności wszystkie mające powyższe zakończenia. Nie we wszystkich tych słowach jest jednostajność w formowaniu się czasu terażniejszego i przeszłego; owszem na pierwsze wejrzenie zdałoby się, że niezliczone mnóstwo słów nieforemnych lub ułomnych (defectiva) się znajduje. Tymczasem śmiało można powiedzieć, że w języku żmudzki niema ani słów nieforemnych, ani właściwie ułomnych. [54] Jeśli bowiem czas terażniejszy i przeszły nie we wszystkich słowach, przed gło[s]ką przybierającą jednakowego są składu; zato mają pewne, jednostajne i stałe końcówki osobowe. Dwa są słowa niemające ustalonej pisowni w czasie terażniejszym, *ejnù* idę, *emù* biorę. Jedni mówią, i to właści-

¹³ AK 47v ż. „trzy“ yra po „na liczbę pojedynczą“, bet MV atkeltas prieš.

¹⁴ AK 47v ż. „a“ nėra.

¹⁵ AK 47v „żadnej zgoła“.

¹⁶ AK 47v yra „licz. poj.“, bet MV pakeista „teżę liczby“.

¹⁷ AK 48 „przybierająca“.

wiej *ejnù, ejni, ejna, ejnaw, ejnam* i t. d. drudzy zaś *ejtù, ejti, ejta, ejtaw*¹⁸. Tego drugiego sposobu mówienia niewłaściwość z następnej uwagi się pokazuje. Słowa w czasie terażniejszym zakończone na **tù**, jeśli przed **tù**, mają samogłoskę, albo zgłoskę **ej**, wtenczas głoska **t**, w czasie przeszłym nie ginie, *kretù* trzęsę, *krietiau, kętù* cierpień, *kętiejau, kejtù* zamieniam¹⁹ *kejtiau*. Żeby przeto było *ejtù*, czas przeszły byłby *ejtiau*. Słowa zaś zakończone na **nù**, w czasie przeszłym niektóre przybierającą czasu terażniejszego **n**, odrzucają, lub zamieniają na inną, *szaunù* strzelę, *szawau, punù* gniję, *pùwau*; właściwiej przeto będzie *ejnù, ejau*. Podobnież słowo *emù, emi, ema, emaw, emam* i t. d. jeśli tak ma się wymawiać i pisać; czas przeszły będzie *emiau*, bezokoliczny *imty*. Jeśli zaś będziemy mówili, *jemu*²⁰, *jemi, jema, jemaw*²¹, czas przeszły wypadnie *jiemiau*, z większém pochyleniem z natury już miękkiej spółgłoski **j**. Tryb bezokoliczny będzie *jimty*. W litwie mówią *imù*²², *imiau, imty*.

2. Słowa niektóre się zdają być niby nieosobiste, że w mowie codziennej, pospolitej używa się tylko najczęściej osoba trzecia przez wszystkie czasy. Niby **nieosobiste**, gdyż mają inne osoby domyślne, i w poezyi używane. Takowe słowa oznaczają zwyczajnie odmiany powietrza, *lina* deżdź²³ pada, od *linù, lini, lyjau, lisiù, lity*; *sniga* śnieg pada, od *snigù, snygau, snygsiù, [54v] snygty*. Słowo także *rejké* potrzeba (oportet)²⁴, najczęściej w trzeciej osobie się używa; czasem jednak mówi się *rejkiejau* byłem w potrzebie, *rejkietio* byłoby mi potrzeba; także ma imiesłowy, *rejkis* potrzebujący, *rejkemas* którego potrzebują, *rejkietas*²⁵, *rejkietynas*.

3. Ażeby więc usunąć wszelkie podejrzenie o nieforemności słów żmudzkich, znać koniecznie i nieodzownie potrzeba w każdym słowie czasy, **terażniejszy, przeszły, i tryb bezokoliczny**. Od nich się formują tryby i imiesłowy.

¹⁸ AK 48 lyties „*ejtaw*“ nėra.

¹⁹ AK 48 „*zmieniam*“.

²⁰ AK 48v „*jemu*“.

²¹ AK 48v „i td“.

²² AK 48v „*imu*“.

²³ AK 48v „*deszcz*“.

²⁴ AK 48v lotyniško ž. „(oportet)“ nėra.

²⁵ AK 48v „*rejkias, albo rejkietas*“.

4. Słowa zakończone na **ù**, do dwóch kształtów czasowania należą. Jedne przed tą końcówką mają spółgłoskę przybierającą twardą, *garbyñù* chwale, *dyrbù* robię, *drožù* strógam. Takowych osoba druga²⁶ licz. poj. kończy się na **i**, *garbyni*, *dyrbi*, *droži*, trzecia na **a**, *garbyna*, *dyrba*, *droža*. Drugie mają przybierającą miękką, *tùriù* mam, *galù* mogę, *ekiejù* bronuję. Tych druga osoba kończy się podobnie²⁷ na **i**, trzecia na **é**, *tùri*, *tùré*, *gali*, *galé*²⁸, *ekieji*, *ekiejé*. Czasem przez wyrzutnię mówi się *tùr*, *gał*, *ekiej*; wtenczas przybierająca powraca do brzmienia twardego, chyba z natury miękka nie miała sobie odpowiedniej twardej²⁹. Słowa zakończone na **au**, mają drugą osobę czas. teraz. licz. poj. na **aj**, trzecią na **o**, *raszau* piszę *raszaj*, *raszó*.

5. Końcówki osób liczby liczby³⁰ dwójnej i mnogiej też same są na wszystkie czasy i tryby; dodają³¹ się do zakończenia osoby trzeciej; to jest na liczbę dwójną osoby pierwszej **w**, *dyrbaw*, *raszow*³², *tùrew*, *dyrbow*, *rasziew*, *tùriejow*³³, *dyrbsew*, *raszisew*, *tùriesew*. Osoby drugiej **tau**, *dyrbatau*, [55] *tùretau*, *raszotau* i t. d. W liczbie mnogiej, osoby pierwszej **m**, *dyrbam*, *dyrbom*, *dybsem*³⁴, *rasziam*, *raszisem*, *raszom*. Osoby drugiej **t**, *dyrbat*, *raszot*, *tùret*, *dyrbot*, *rasziet*, *tùriejot*, *dyrbset*, *tùrieset*, *rasziset*³⁵. Ponieważ w słowach przybierająca najczęściej³⁶ jest spółgłoską, i końcówki osób licz. dwój. i mnogiej też³⁷ są spółgłoskami; ażeby³⁸ dla takowego zbiegu kilku³⁹ spółgłosek wymówienie nie stało się trudnym, mianowicie w czasie przyszłym i trybach rozkazującym i warunkowym; między przybierającą a końcówką osobową

²⁶ AK 48v yra „druga osoba“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

²⁷ AK 48v „podobniež“.

²⁸ MV pavyzdžiai „*tùri*, *tùré*, *gali*, *galé*“ pakeisti iš AK 48v „*gùli*, *gùlé*, *tùri*, *tùré*“.

²⁹ AK 49 sakinio pabaiga „z natury swojej była miękka“ MV pakeista „z natury miękka nie miała sobie odpowiedniej twardej“.

³⁰ AK 49 yra tik vienas ž. „liczby“.

³¹ AK 49 „i dodają“.

³² AK 49 „*raszó*“w“.

³³ AK 49 „*turiejow*“.

³⁴ AK 49 „*dyrbsem*“.

³⁵ AK 49 yra išvardyti tik 3 esamojo laiko pavyzdžiai: „*dyrbat*, *raszot*, *tùret* i td“, bet MV papildyta dar ir 3 būtojo bei 3 būsimojo laiko pavyzdžiais.

³⁶ AK 49 yra „najczęściej przybierająca“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

³⁷ AK 49 ž. „tež“ yra tarp ž. „końcówki“ ir „osób“, bet MV nukeltas toliau.

³⁸ AK 49 „žeby“.

³⁹ AK 49 „kilku razem“.

umieszcza się podręczna samogłoska *e*, *tùriesiù* będę miał, *tùriesi* będziesz miał, *tùries*, *tùriesew*, *tùriesem*⁴⁰, *tùriek* miej, *tùriekew*, *tùrieke-tau*, *tùriekem*, *tùrieket*, *tùrietumet*, i td.

6. Wszystkie słowa niemające zakończeń zaimkowych, bez wyjątku, czas przeszły mają na **au**; lecz jedne z nich mają przybierającą twardą *dyrbau*, *garbynau*, *sùkau*, *kyrtau*; tych trzecia osoba kończy się na **o**, *dyrbo*, *garbyno*, i ten czas zupełnie jest podobny do terażniejszego słów zakończonych na **au**. Drugie mają przybierającą miękka *rasziau*, *matiau*, *poulau*, *skielau*, i tych trzecia osoba kończy się na **é**, *matié*, *raszié*, *poulié*, *skielié*, albo też niewłaściwie *poulé*, *skielé*⁴¹. Słowa zaś mające przybierającą **j**; w litewskim narzeczu trzecią osobę kończą na **o**, *gulejo*, *łakiojo*. W żmudzkiem zaś dwojako się dzielą. Mające przed przybierającą **j**, samogłoskę *e*, lub⁴² *y*; trzecią osobę kończą na **o**, *ekiejo*, *wąmzdyjo*; mające zaś przed przybierającą **j**, samogłoskę *o*, trzecią osobę kończą na **é**, z większém jeszcze nachyleniem⁴³ brzmienia spółgłoski **j**, *kapojau*, *kapojié*⁴⁴, *kapojem*, *kapojiet*. Tu wyraźna daje się postrzegać różnica mię[55v]dzy czasem terażniejszym a przeszłym. W tamtym się mówi: *łakiojem* latamy, tu *łakiojem* lataliśmy; i dla tego do spółgłoski **j**, z natury miękkiej przydaje się znak większego jeszcze zmiękczenia. Słowa mające przybierającą **t**, lub **d**, w czasie przeszłym zmiękczają brzmienie przez dodanie znaku **i**; lecz nie zmieniają się, jak chcą niektórzy, na **cz**, lub **dż** (ob. Roz. pierw. § V. n. 11–12).

7. Tryb bezokoliczny słów niezaimkowych w narzeczu litewskim rozmaite ma zakończenia, albo nawet na spółgłoskę **t**, tylko; w żmudzkiem zaś statecznie się kończy na **ty**. Przed tą końcówką znajdują się czasem głoski mogące uczynić trudność i mnogie pomyłki w pisaniu. Słowa bowiem jedne mają przed końcówką **ty**, spółgłoskę syczącą grubą głośną⁴⁵, *drożty*, *weżty*, *grężty*; inne syczącą grubą cichą⁴⁶, *neszty*,

⁴⁰ MV tekstas „*tùriesi* będziesz miał, *tùries*, *tùriesew*, *tùriesem*“ pakeistas iš AK 49 „*tùries* będzie miał, *tùriesew*, *tùriesetau*“.

⁴¹ AK 49 yra „*poulé*, *skielé*“; albo też *poulié*, *skielié*“, bet MV pakeista „*poulié*, *skielié*“, albo też niewłaściwie *poulé*, *skielé*“.

⁴² AK 49 „albo“.

⁴³ AK 49v „pochyleniem“.

⁴⁴ AK 49v ž. „*kapojié*“ nėra.

⁴⁵ AK 49v „głośną ż“.

⁴⁶ AK 49v „cichą sz“.

kimszty, karszty starzeć (*senescere*)⁴⁷; inne znowu syczącą cieniłą *s*, *kasty, tęsty*; inne wargową cichą *p*, *werpty, kepty, kyrpty*; inne głośną *b*, *dyrbty, grobty*; inne nakoniec gardłową cichą *k*, *pikty, myrkty*; inne głośną *g*, *degty, dęgty*; które przy zbiegu jednotonnych, albo głośnych z cichymi, odmieniają swe brzmienia na ciche, i przez złudzenie ucha mogą nieuważnego w pomyłki wprowadzić. (Ob. Roz. pier. § IV. n. 5). Żeby przeto uniknąć tej niedogodności, zachować potrzeba co następuje. Gdy przed końcówką trybu bezokolicznego *ty*⁴⁸, daje się słyszeć niby brzmienie której z tych spółgłosek cichych *k, p, sz*; uważać wtedy należy, jaka jest spółgłoska przybierająca w czasie terazniejszym. Jeśli się znajduje która z tychże samych cichych, wtedy i w trybie bezokolicznym będzie cicha, *szokty, szokù, wer[56]pty, werpù, koszty, koszù*. Jeśli zaś w czasie terazniejszym znajduje się im odpowiadająca głośna; wtenczas i w trybie bezokolicznym też pisać się⁴⁹ powinna, *dęgty, degù, degty, degù, dyrbty, dyrbù, drożty, drożù*. Czasem słowa mające w trybie bezokolicznym jedną z powyższych cicho brzmiących, w czasie terazniejszym kończą się na *stù*, przed którym zakończeniu z powodu zbiegu owej spółgłoski z cichą *s*, w zakończeniu *stù*, takowa głoska jeszcze zostaje wątpliwą; w takowem zdarzeniu uważać należy, jaka jest przybierająca w czasie przeszłym, *pikty* gniewać się, *pikstù, pikau, ligty* targować, *ligstù, ligau*. Chociaż więc⁵⁰ w czasie terazniejszym z powodu następnych cichych *st*, poprzedzająca podobnie wydaje się cichą, czas przeszły wskazuje, że się pisać powinna głośna. Toż samo uważać należy i w drugich tym podobnych słowach, *wokty* czyścić, *wokù, wokiau, wogty* kraść, *wagù, wogiau*. W rzeczownikach nawet od słów pochodzących toż samo zachować należy, *np. žigsnis* krok (kroczenie, miara), chociaż brzmi *žįksnis*⁵¹, lecz że pochodzi od *žegù* kroczyć, pisać należy *žigsnis; dagtis* nakrywka, od *degù* kryje, *sagtis* sprzączka, od *segù* spinam. Tym więc sposobem wszelka wątpliwość nietylko w pisaniu właściwem trybu bezokolicznego, ale i czasu terazniejszego usuniętą bywa. Jeżeli zaś które słowo ma w trybie bezokolicznym jedną z powyższych cicho brzmiących głosek, w czasie zaś terazniejszym chociaż ma przybierającą głośną, lecz nie

⁴⁷ AK 49v lotyniško ž. „(senescere)“ nĕra.

⁴⁸ AK 49v „ty“ nĕra.

⁴⁹ AK 49v ž. „się“ yra prieš „pisać“, bet MV nukeltas po.

⁵⁰ AK 50 yra „Więc chociaż“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁵¹ AK 50 „žėksnis“.

jednotonną z powyższemi; wtedy w trybie bezokolicznym taka się pisze głoska, jakiej brzmienie się znajduje; *westy* prowadzić, pisze się przez *s*, chociaż pochodzi od *wedù* prowadzę, *wediau*.

8. Czas przyszły, oraz tryb rozkazujący i warunkowy, we wszystkich nie [56v] zaimkowych słowach jednostajnym bez wyjątku sposobem formują się od trybu bezokolicznego. Na uformowanie **czasu przyszłego** końcówka **ty**, zamienia się na głoskę **s**, i ta będzie przybierającą w tym czasie. Osoba pierwsza tego czasu kończy się na **ù**, i przed tą końcówką przybierająca **s**, ma brzmienie zmiękczone, *dyrbty*, *dyrbsiù*; druga osoba ma końcówkę **i**, *dyrbsi*, trzecia zaś żadnej w tym czasie nie ma⁵² końcówki, *dyrbs*. W słowach mających przed końcówką trybu bezokolicznego spółgłoskę syczącą cichą lub głośną, ciekłą lub grubą, przyjmując na czas przyszły jeszcze syczącą **s**, dla zbiegu podobnie kilku razem syczących, wymówienie stałoby się bardzo trudnym; w takim zdarzeniu nie przyjmuje się na czas przyszły głoska **s**, lecz tamta sycząca zastępuje jej miejsce, i jeśli jest głośną, przechodzi na cichą nie tylko w brzmieniu, ale i w literze, *drożty*⁵³, *drosziù*, *kasty*, *kasiù*, *koszty*, *kosziù*, nie zaś *drożsiù*, *kasssiù*, *koszsiù*, co byłoby przeciwne łagodności języka.

9. Tryb rozkazujący formuje się tym porządkiem. Kończąca trybu bezokolicznego **ty**, zamienia się na **k**, i ta spółgłoska będzie przybierającą w tym trybie, *dyrbty*, *dyrbk*, *dyrbkew*, *dyrbkem*. Osoby trzeciej właściwej, jak się wyżej rzekło, ten tryb niema, lecz bierze się z czasu terazniejszego, z dodaniem rozkazującego przysłówka *tegùl* niech; lub krócej *te*; *dyrbk* rób, *tegùl dyrba* albo *te dyrba* niech robi. Jeśli przed końcówką trybu bezokolicznego znajduje się jaka spółgłoska sycząca; ta się w trybie rozkazującym nie odrzuca, ani się zmienia, *drożty*, *drożk*, *neszty*, *neszk*, *westy wesk*. Nawet gardłowe **k**, **g**⁵⁴, w tym się trybie nie odrzucają, lecz lubo z trudnością, podwójnie się wymawiają *dęgty*, *dęgk*, *sùkty*, [57] *sùkk*, *pikty*, *pikk*, *rugty*, *rugk*⁵⁵.

10. Na uformowanie trybu warunkowego, po odrzuceniu końcowej trybu bezokolicznego samogłoski **y**, pozostała spółgłoska **t**, staje się przybierającą w osobie pierwszej tylko, zmiękcza się, i ma po sobie

⁵² AK 50 „nie ma“ *yra* prieš „żadnej w tym czasie“, bet MV nukelta po.

⁵³ AK 50 „np. *drożty*“.

⁵⁴ AK 50v *yra* „g, k“, bet MV *raidës sukeistos vietomis*.

⁵⁵ AK 50v *keturių paskutinių MV pavyzdžių* — „*pikty*, *pikk*, *rugty*, *rugk*“ — nėra.

końcówkę **o**, *szokty, szoktio, biegy, biegtio*. W dalszych zaś osobach nie ginie, ani się zmienia na inną, tylko powraca do brzmienia twardego, i po sobie przyjmuje inne dwie głoski, z których druga staje się przybierającą w dalszych osobach. Zle niektórzy w pierwszej osobie, na miejscu **t**, wymawiają i piszą **cz**, *rasziczio*, zamiast *raszitio*. Że takie mówienie i pisanie jest mylne, dalsze osoby wskazują, w których głoska **t**, nie zaś **cz**, się znajduje. Na drugą więc osobę po głosce **t**, dodaje się **um**; z nich ostatnia **m**, staje się przybierającą w osobie tej, i dalszych obojga liczb, *raszitumi, raszitumew, raszitumem*. Trzecia osoba tego trybu niema własnej końcówki, i kończy się na przybierającą *raszitum, dyrbtum, szoktum*. W litewskim narzeczu trzecią osobę mają na **u**, *dyrbtu*⁵⁶, *droztu*, a to przez niesprawiedliwe odrzucenie przybierającej **m**, która być powinna nieodmienną.

§ V. O słowie posiłkowym w szczególności.

Słowo posiłkowe *buty* być, jak w każdym prawie ze znajomszych⁵⁷ europejskich języków, tak i w żmudzkiem jest złożone z części osobnych, od innych słów oderwanych. Tryb bezokoliczny *buty*⁵⁸, czas przeszły *bùwau*, przyszły *busiù, buk, butio*, wzięte ze słowa *buty* trwać, być na miejscu (manere), *busiù, bùwau, butio*, jak *gruty* rujnować się, *grunù, grùwau, grusiù, grutio, puty* gnić, [57v] *pìwau, pusiù, punù, putio*. Czas terażniejszy *esù* jestem, i dalsze osoby wzięte ze słowa *esty* zaginionego z użycia, *esù* jestem, *esi* jesteś, osoba trzecia właściwiej byłaby *esa* jest. W litwie mówią *est*, nie właściwie, bo dalsze osoby tej głoski **t**, niemają. Żmudzini mówią na osobę trzecią *ira*, co byłoby podobnie odrywkem od jakiegoś zaginionego słowa *irù, iri, ira, iraw, iram* i t. d. Chociaż przeto osoba trzecia właściwiej byłaby *esa*; jednak słowa złożone z przyimków czyli przyrostków *nebe, tebe, ne, te*, które nie całe przydają się do słowa, lecz bez końcowej samogłoski **e**, która się umieszcza w środku słowa; takowe, mówię, słowa pokazują, że tę niby nieforemność odrzucić nie wypada; *tebiera* jeszcze jest, *nebiera* już niema, *tiera* jest tylko, *niera* niema; zamiast *tebe ira, nebe ira, te ira, ne ira*.

⁵⁶ AK 50v „raszitu“.

⁵⁷ AK 50v „znajomych“.

⁵⁸ AK 51 „buty być“.

Daje się czasem słyszeć, mówiących, nawet i w pismach dawniejszych się znajduje *esmù* zamiast *esù*; niewłaściwość takiego mówienia pokazują dalsze osoby *esi, esaw, esam, esat* nie *esmaw, esmam, esmat*. Gorzej jeszcze mówią *esmi* za *esù*; żadne bowiem słowo nie kończy się w osobie pierwszej na *i*. W litewskim narzeczu nie same spółgłoski są końcówkami osob liczby dwójnej i mnogiej, ale dodają samogłoskę *a*, lub *e*, *esawa, esame, esate*. Podobny dodatek czynią i w innych słowach, *raszom, tùrem, dyrbam*⁵⁹, mówią *raszome, dyrbame, tùrema*. W żmudzkiem zaś tych samogłosek nie dodają. Czasem mówią *eswa, estau, esma, este*, i to nie dobrze, gdyż czyniłoby to niepotrzebny wyjątek od ogólnego i jednostajnego prawidła zakończenia osób. Podobnie źle mówią *esau* za *esaw*; powyższa przekładnia pokazuje tę niewłaściwość, i raz na[58]zawsze pamiętać potrzeba, że końcówka osoby pierwszej lic. dwój. jest *w*, nie *u*. Że czas terazniejszy słowa posiłkowego z innego słowa jest wzięty, dowodzi jeszcze i to, że trzecia osoba trybu rozkazującego, będąc w każdym bez wyjątku słowie osobą trzecią czasu terazniejszego, nie jest *tegùl esa* lub⁶⁰ *tegùl ira*, lecz *tegùl buna*, jak *tegùl dyrba, tegùl raszo, tegùl gruna*⁶¹. W litewskim narzeczu nie właściwie osoba trzecia trybu rozkazującego wzięta jest z czasu przyszłego *tegùl bus, tegùl dyrbs, tegùl raszis*. W modlitwach chyba zostawić można takowe wyrażenie przez powagę dawności: *tegùl bus pagarbintas Jezus Kristus*. Słowo posiłkowe żmudzkie ma wszystkie imiesłowu odmienne i nieodmienne, nawet imiesłowu bierne, i rzeczownik słowny.

§ VI. Forma czasowania słowa posiłkowego.

Wyżej § III. n. 2. się powiedziało, że liczby dwójna i mnoga sobie właściwej osoby trzeciej niemają, ale trzecia osoba⁶² lic. poj. się bierze. W terazniejszym więc tylko czasie będzie to pokazaném, w dalszém zaś czasowaniu się opuści.

⁵⁹ AK 51 yra „dyrbam, tùrem“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁶⁰ AK 51v ž. „lub“ nėra.

⁶¹ AK 51v „tegùl gruna“ nėra.

⁶² AK 51v yra „osoba trzecia“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy.

- L. p. 1. *Esù* jestem.
2. *Esi* jesteś
3. *Ira (esa)* jest.
L. d. 1. *Esaw* jesteśwa
2. *Esatau* jestešta
[58v] 3. *Ira (esa)* sąta.
L. m. 1. *Esam* jesteśmy⁶³
2. *Esat* jesteście
3. *Ira (esa)* są.

Czas przeszły.

- bùwau* byłem.
bùwaj byłeś.
bùwo był.
bùwow byliswa.
bùwotau bylišta.

Czas przyszły.

- busiù* będę.
busi będziesz
bus będzie.
busew będziewa.
busetau będzieta.

busem będziemy.
buset będziecie.

Tryb rozkazujący.

- L. p. 2. *Buk* bądź!
3. *Tegùl buna* niech będzie.
L. d. 1. *Bukew* bądźzwa,
2. *Buketau* bądźzta
L. m. 1. *Bukem* bądźzmy.
2. *Buket* bądźźcie.

Tryb warunkowy.⁶⁴

- L. p. 1. *butio* byłbym.
2. *butùmi* byłbyś
3. *butum* byłby.
L. d. 1. *butumew* bylibyśwa.
2. *butumetau* bylibysta.
L. m. 1. *butumem* bylibyśmy.
2. *butumet* bylibyście.

Tryb bezokoliczny.

Buty być.

Imiesłowy

odmienne.

Czynne.

- Czasu teraźn. *Esùs* będący.
— przesz. *Bùwys* bywszy.
— przysz. *Busis* mający być.

biernie.

- Esamas* który jest.
Butas który był.
Busemas który ma być.

⁶³ AK 51v tarp dgs. esamojo ir būsimojo laikų pateiktos būtojo laiko 1-ojo ir 2-ojo asmenų formos, atitinkamai „bùwom bylismy“ ir „bùwot byliście“, bet MV jos kažkodėl praleistos.

⁶⁴ AK 51v tariamosios nuosakos paradigma pateikta be skaičių ir asmenų, o MV jie jau nurodyti.

Nieodmienne

- Czasu terazn. *Esqt* gdy jest.
— przesz. *Bùwùs* gdy był.
— przysz. *Busýt* gdy jeszcze będzie

Współczesny.

- Budamas* będąc.
Wymagający.
Butynas który powinien być.

[59] Rzeczownik słowny *Bùwymas* bycie.

Uwagi.

1. Niektórzy przydają w trybie oznajmującym czas przeszły niedokonany szczególnego składu: *budawau* bywałem, *raszidawau* pisywałem; są to raczej słowa częstotliwe, mają nawet wszystkie inne czasy i tryby, *budaujù* bywam, *raszidaujù* pisuję, *budauk* bywaj, *raszidautio* pisywałbym. Właściwie przeto tryb oznajmujący ma tylko trzy czasy.

2. Imiesłowy nieodmienne mogłyby prawie się uważać za czasy trybu bezokolicznego; że zaś one mają swoje czasy, i w mowie pewne właściwe sobie użycie, zostają przy swoim właściwym nazwaniu **Imiesłowy**,

§ VII. Forma czasowania.

Słów zakończonych na *ù*, i *au*, *dyrbù*, *turiù*, *matau*.

Tryb oznajmujący.

Czas terażniejszy.

L. p.	1. <i>Dyrbù</i> robię.	<i>turiù</i> trzymam,	<i>matau</i> widzę.
	2. <i>Dyrbi</i> robisz.	<i>turi</i> trzymasz.	<i>mataj</i> widzisz.
	3. <i>Dyrba</i> robi.	<i>turé</i> trzyma	<i>mato</i> widzi.
L. d.	1. <i>Dyrbaw</i>	<i>turew</i>	<i>matow</i>
	2. <i>Dyrbatau</i>	<i>turetau</i>	<i>matotau</i>
L. m.	1. <i>Dyrbam</i> robimy	<i>turem</i> trzymamy,	<i>matom</i> widzimy,
	2. <i>Dyrbat</i> robicie.	<i>turet</i> trzymacie.	<i>matot</i> widzicie.

[59v] Czas przeszły.

L. p.	1. <i>Dyrbau</i> robiłem.	<i>turiejau</i> trzymałem	<i>matiau</i> widziałem.
	2. <i>Dyrbaj</i> ⁶⁵ ,	<i>turiejej</i> ,	<i>matej</i> .
	3. <i>Dyrbo</i> ,	<i>turiejō</i> ,	<i>matie</i> .
L. d.	1. <i>Dyrbow</i> ,	<i>turiejow</i> ,	<i>matiew</i> ,
	2. <i>Dyrbotau</i> ,	<i>turiejotau</i> ,	<i>matietau</i> ,
L. m.	1. <i>Dyrbom</i> ⁶⁶ ,	<i>turiejom</i> ,	<i>matiem</i> ,
	2. <i>Dyrbot</i> ,	<i>turiejot</i> .	<i>matiet</i> .

Czas przysły.

L. p.	1. <i>Dyrbsiù</i> będę robił.	<i>turiesiù</i> będę trzy- mał.	<i>matisiù</i> będę widział.
	2. <i>Dyrbsi</i> .	<i>turiesi</i> ,	<i>matisi</i> ,
	3. <i>Dyrbs</i> .	<i>turies</i> .	<i>matis</i> .
L. d.	1. <i>Dyrbsew</i> .	<i>turiesew</i> .	<i>matisew</i> .
	2. <i>Dyrbsetau</i> ,	<i>turiesetau</i> .	<i>matisetau</i> .
L. m.	1. <i>Dyrbsem</i> ,	<i>turiesem</i> .	<i>matisem</i> .
	2. <i>Dyrbset</i> .	<i>turieset</i> .	<i>matiset</i> .

Tryb rozkazujący

L. p.	2. <i>Dyrbk</i> rób.	<i>turiek</i> trzymaj,	<i>matik</i> widź.
	3. <i>Tegùl dyrba</i> niech robi.	<i>tegùl turé</i> niech trzyma ⁶⁷ .	<i>tegùl mato</i> niech widzi ⁶⁸ .
L. d.	1. <i>Dyrbkew</i> .	<i>turiekew</i> ,	<i>matikew</i> .
	2. <i>Dyrbketau</i> .	<i>turieketau</i> ,	<i>matiketau</i> .
L. m.	1. <i>Dyrbkem</i> .	<i>turiekem</i> .	<i>matikem</i> .
	2. <i>Dyrbket</i> ,	<i>turieket</i> ,	<i>matiket</i> .

⁶⁵ AK 52v visų trijų ž-ių būtojo laiko vns. 2-asis ir 3-iasis asmenys turi lenk. vertimus, atitinkamai: 2 — „robięś“, „trzymaęś“, „widziaęś“, 3 — „robił“, „trzymał“, „widział“, bet MV jų nebėra.

⁶⁶ AK 52v visų trijų ž-ių būtojo laiko dgs. abu asmenys turi lenk. vertimus, atitinkamai: 1 — „robilišmy“, „trzymališmy“, „widzielišmy“, 2 — „robiliście“, „trzymaliście“, „widzieliście“.

⁶⁷ AK 52v „niech trzyma“ nėra.

⁶⁸ AK 52v „niech widzi“ nėra.

[60] Tryb warunkowy.

L. p.	1. <i>Dyrbtio</i> robił- bym.	<i>turietio</i> trzymał- bym	<i>matitio</i> widziałbym.
	2. <i>Dyrbtūmi</i> .	<i>turietūmi</i> ,	<i>matitūmi</i> ,
	3. <i>Dyrbtum</i> ,	<i>turietum</i> ,	<i>matitum</i> ,
L. d.	1. <i>Dyrbtumew</i> ,	<i>turietumew</i> ,	<i>matitumew</i> ,
	2. <i>Dyrbtumetau</i> ,	<i>turietumetau</i> ,	<i>matitumetau</i> ,
L. m.	1. <i>Dyrbtumem</i> ,	<i>turietumem</i> ,	<i>matitumem</i> ,
	2. <i>Dyrbtumet</i> ,	<i>turietumet</i> ,	<i>matitumet</i> ,

Tryb bezokoliczny.

<i>Dyrbty</i> robić.	<i>turiety</i> trzymać.	<i>matity</i> widzieć.
----------------------	-------------------------	------------------------

Imiesłowy.

Czynne odmienne.

Cz. teraz. <i>Dyrbąs</i> robiący.	<i>turis</i> trzymający.	<i>matūs</i> widzący.
— przesz. <i>Dyrbys</i> robiw- szy,	<i>turiejys</i> trzymaw- szy,	<i>matys</i> widziawszy.
— przysz. <i>Dyrbsis</i> mają- cy robić.	<i>turiesis</i> mający trzymać ⁶⁹ .	<i>matisis</i> mający widzieć ⁷⁰ .

Czynne nieodmienne.

Cz. teraz. <i>Dyrbāt</i> gdym robił.	<i>turīt</i> gdym trzy- mał ⁷¹ .	<i>matāt</i> gdym wi- dział ⁷² .
— przesz. <i>Dyrbūs</i> ,	<i>turiejūs</i> ,	<i>matius</i> ⁷³ ,
— przysz. <i>Dyrbsīt</i> ,	<i>turiesīt</i> ,	<i>matisīt</i> ,

Bierne.

Cz. teraz. <i>Dyrbamas</i> któ- rego robią ⁷⁴ ,	<i>turemas</i> którego trzymają,	<i>matomas</i> którego widzą.
---	-------------------------------------	----------------------------------

⁶⁹ AK 53 „mający trzymać“ nėra.

⁷⁰ AK 53 „mający widzieć“ nėra.

⁷¹ AK 53 „gdym trzymał“ nėra.

⁷² AK 53 „gdym widział“ nėra.

⁷³ AK 53 „matius“.

⁷⁴ AK 53 neveikiamųjų dalyvių visų trijų ž-ių esamasis laikas neturi lenk. ver-
timų, nors MV — turi.

- przesz. *Dyrbtas*, *turietas*, *matitas*,
- przysz. *Dyrbsemas*, *turiesemas*, *matisemas*.

[60v] Jednoczesny.

Dyrbdamas robiąc⁷⁵ *turiedamas* trzymając *matidamas* widząc.

Wymagający.

Dyrbtynas trzeba ro- *turietynas* trzeba trzy- *matitynas* trzeba wi-
bić⁷⁶, mać, dzieć.

Rzeczownik słowny.

Dyrbymas robienie *turiejymas* trzymanie, *matimas* widzenie.

§ VIII. O czasowaniu słów zaimkowych.

1. Słowa zaimkowe co do kształtu czasowania, albo są tego znaczenia (§ II. n 6), albo też czynne, albo bierne lub nijakie mające tylko zakończenia słów zaimkowych. Zaimek *sawī* siebie, nie cały się w czasowaniu bierze, lecz tylko jedna spółgłoska *s*, i przyłącza się do końcówki słowa. Jeśli się tedy łączy do końcówki *ū*, wtedy tę końcówkę zamienia na *ou*, tak w czasie terażniejszym jak i przyszłym⁷⁷ w osobie tylko pierwszej, *genū* pędzę, *genous* pędzę się za kim, *turiū* trzymam, *turious* trzymam się czegoś, *ginsious* popędzę się, *turiesious* będę się trzymał. Słowa zakończone na *au*, w jakimkolwiek czasie, do tejsz końcówki przybierają *s*, *matau* widzę, *mataus*, *matiau*, *matiaus*, *turiejau*, *turiejaus*.

2. Kończówki osób też same są, co i w czasowaniu powyższém, po których dołącza się zaimkowa *s*. W zakończeniu jednak osob dwójnej i mnogiej liczby, między końcówką zwyczajną osoby pierwszej, a spółgłoską *s*, umieszcza się samogłoska *o*, *garbynū*, *garbynous*, *garbynas* chwali się, *garbynawos*, *garbynamos*. W zakończeniu zaś osoby dru-

⁷⁵ AK 53 visi trys vienlaikio dalyvio, t. y. pusdalyvio, ž-iai neturi lenk. vertimų, bet MV — turi.

⁷⁶ AK 53 visi trys reikiamybės dalyvio ž-iai neturi lenk. vertimų, bet MV — turi.

⁷⁷ AK 53 „przyszłym i“.

giej licz. mn. [61] końcówka **t**, zmiękcza się, i po sobie przyjmuje pod-
ręczną **e**, *garbynaties, raszieties, turieseties, turietümeties*. W trybie
rozkazującym po spółgłosce przybierającej **k**, podobnie umieszcza
się **e**, *raszik, raszikes, matik, matikes, matikemos, matiketies*⁷⁸. Tryb
bezokoliczny do zwyczajnej końcówki przyjmuje **js**, *raszity, raszityjs*.

3. Słowa zaimkowe niedokonane tylko mają sobie właściwe za-
kończenia⁷⁹; dokonane zaś, ponieważ są złożone z przyimka jakiego
i słowa czynnego; więc zaimek *sy* umieszcza się między temi dwiema
częściami słowo dokonane składającymi. Same zaś takie słowo, zakoń-
czenie swoje pierwotne zatrzymuje, i czasuje się podług formy na słowa
zakończone na **ù**, lub **au**, *raszau, raszaus*⁸⁰, *pasyraszau, liksmyñù,*

4. Co się powiedziało o czasowaniu słów nie zaimkowych (§ IV.
n. 3. i dal.) stosuje się i do czasowania zaimkowego. Dla tej przyczyny
słowa tego zakończenia podobnie do trzech przedziałów należą w
czasie terażniejszym i przeszłym.

§ IX. Forma czasowania słów zaimkowych.

Tryb oznajmujący

Czas terażniejszy.

L. p.	1. <i>Kasous</i> kopię	<i>sakaus</i> powiadam	<i>turiours</i> trzymam
	się.	się,	się
	2. <i>Kasis,</i>	<i>sakajs,</i>	<i>turis,</i>
	3. <i>Kasas,</i>	<i>sakos,</i>	<i>tures,</i>
L. d.	1. <i>Kasawos,</i>	<i>sakowos,</i>	<i>turewos,</i>
	2. <i>Kasataus,</i>	<i>sakotaus,</i>	<i>turetaus,</i>
[61v] L. m.	1. <i>Kasamos,</i>	<i>sakomos,</i>	<i>turemos</i>
	2. <i>Kasaties.</i>	<i>sakoties.</i>	<i>tureties.</i>

⁷⁸ AK 53v ž. „*matiketies*“ nėra.

⁷⁹ AK 53v „te zakończenia“.

⁸⁰ AK 53v ž. „*raszaus*“ nėra.

⁸¹ AK 53v ž. „*liksmyñous*“ nėra.

⁸² AK 53v teksto „*joukous* śmieję się, *prasyjoukù*“ nėra.

Czas przeszły.

L. p.	1. <i>Kasiaus</i> kopałem	<i>sakiaus</i> powiadałem	<i>turiejaus</i> trzymałem
	się,	się ⁸³	się ⁸⁴
	2. <i>Kasejs,</i>	<i>sakejs,</i>	<i>turiejejs,</i>
	3. <i>Kasies,</i>	<i>sakies,</i>	<i>turiejos</i>
L. d.	1. <i>Kasiewos,</i>	<i>sakiewos,</i>	<i>turiejowos</i>
	2. <i>Kasietaus,</i>	<i>sakietaus,</i>	<i>turiejotaus</i>
L. m.	1. <i>Kasiemos,</i>	<i>sakiemos,</i>	<i>turiejomos,</i>
	2. <i>Kasieties.</i>	<i>sakieties.</i>	<i>turiejoties.</i>

Czas przyszły.

L. p.	1. <i>Kasious</i> będę	<i>sakisious</i> będę się	<i>turiesious</i> będę się
	się kopał ⁸⁵ .	powiadał	trzymał.
	2. <i>Kasis,</i>	<i>sakisis,</i>	<i>turiesis,</i>
	3. <i>Kases,</i>	<i>sakises,</i>	<i>turieses,</i>
L. d.	1. <i>Kasewos,</i>	<i>sakisewos,</i>	<i>turiesewos,</i>
	2. <i>Kasetaus,</i>	<i>sakisetaus,</i>	<i>turiesetaus</i>
L. m.	1. <i>Kasemos,</i>	<i>sakisemos</i>	<i>turiesemos,</i>
	2. <i>Kasieties.</i>	<i>sakisieties.</i>	<i>turieseties</i>

Tryb rozkazujący.

L. p.	2. <i>Kaskes</i> kop	<i>sakikes</i> powiadaj	<i>turiekes</i> trzymaj
	się ⁸⁶ .	się.	się.
	3. <i>tegùl kasas</i>	<i>tegùl sakos,</i>	<i>tegùl tures,</i>
L. d.	1. <i>Kaskewos,</i>	<i>sakikewos,</i>	<i>turiekwos</i>
	2. <i>Kasketaus,</i>	<i>sakiketaus,</i>	<i>turieketaus.</i>
[62] L. m.	1. <i>Kaskemos.</i>	<i>sakikemos.</i>	<i>turiekemos.</i>
	2. <i>Kasketies,</i>	<i>sakiketies.</i>	<i>turieketies.</i>

⁸³ AK 53v „powiadałem się“ nėra.

⁸⁴ AK 53v „trzymałem się“ nėra.

⁸⁵ AK 54 visų trijų ž-ių būsimąjo laiko vns. 1-asis asmuo neturi lenk. vertimų, bet MV — turi.

⁸⁶ AK 54 liepiamosios nuosakos visų trijų ž-ių vns. 2-asis asmuo neturi lenk. vertimų, bet MV — turi.

Tryb warunkowy.

L. p. 1. <i>Kastios</i>	<i>sakitios</i> powiadał-	<i>turietios</i> trzymałbym
	kopałbym się ⁸⁷ .	bym się się.
2. <i>Kastumis</i> ⁸⁸ ,	<i>sakitumis</i> ,	<i>turietumis</i>
3. <i>Kastumes</i> ,	<i>sakitumes</i> ,	<i>turietumes</i> .
L. d. 1. <i>Kastumewos</i>	<i>sakitumewos</i> .	<i>turietumewos</i>
2. <i>Kastumetaus</i>	<i>sakitumetaus</i> ,	<i>turietumetaus</i>
L. m. 1. <i>Kastumemos</i> .	<i>sakitumemos</i> .	<i>turietumemos</i>
2. <i>Kastumeties</i> .	<i>sakitumeties</i> .	<i>turietumeties</i> .

Tryb bezokoliczny.

Kastyjs kopać się⁸⁹ *sakityjs* powiadać się. *turietyjs* trzymać się.

Imiesłowy

Czynne odmienne.

Cz. teraz. <i>Kasąs</i> kopią-	<i>sakąs</i> powiadający	<i>turiš</i> trzymający
cy się.	się.	się.
przesz. <i>Kasęs</i> ,	<i>sakęs</i> ,	<i>turiejęs</i> ,
przysz. <i>Kasišs</i> ,	<i>sakisšs</i> ,	<i>turiesišs</i> ,

Nieodmienne.

Cz. teraz. <i>Kasątes</i> gdym się	<i>sakątes</i> gdym się	<i>turėtes</i> gdym się
kopał ⁹⁰ .	powiadał.	trzymał.
przesz. <i>Kasišuses</i> ,	<i>sakišuses</i> ,	<i>turiejęšuses</i> ,
przysz. <i>Kasėšes</i> ,	<i>sakisėšes</i> ,	<i>turiesėšes</i> ,

Współczesny.

Kasdamos kopiąc się⁹¹ *sakidamos* powiadając *turiedamos* trzy-
się. mając się.

[62v] Imiesłowów biernych i wymagającego niemają.

⁸⁷ AK 54 tariamosios nuosakos visų trijų ž-ių vns. 1-asis asmuo neturi lenk. vertimų, bet MV — turi.

⁸⁸ AK 54 visos tariamosios nuosakos lytys su galūniniu „-ù-“ turi ir gravio ženklą (3 ž-iai po 6 lytis — iš viso 18), bet MV atitinkamos 18 lyčių „-u-“ turi jau be gravio.

⁸⁹ AK 54 bendraties nuosaka pateikta be lenk. vertimų, bet MV — su.

⁹⁰ AK 54v visi trys nekaitomieji esamojo laiko dalyviai neturi lenk. vertimo, bet MV — turi.

⁹¹ AK 54v visi trys vienlaikiai dalyviai, t. y. pusdalyviai, neturi lenk. vertimo, bet MV — turi.

Rzeczownik słowny nieodmienny.

Kasymos kopanie *sakimos* powiadanie *turiejmos* trzymanie
się, się⁹², się⁹³.

Uwagi.

1. Podług tejsze formy czasują się słowa bierne niedokonane i dzierzawcze, jako mające zakończenie słów zaimkowych.

2. Z tego czasowania, się przekonywamy o właściwej końcówce osoby trzeciej tak czasu terażniejszego jako i przeszłego słów do formy § VII. należących. Przed cechą bowiem zaimkową czyli końcówką s, samogłoska położona, jest końcówką osoby trzeciej słów niezaimkowych.

§ X. O czasowaniu składaném.

W czasowaniu składaném, jak się powiedziało, słowo posiłkowe tylko się czasuje z dodaniem imiesłowu słowa wziętego do czasowania, i ten w niektórych czasach przybiera z początku głoskę⁹⁴ **be**, dla oznaczenia czynności w swoim jeszcze biegu. Czasowanie składane tém się różni od prostego, 1° że tryb oznajmujący ma **dziewięć** czasów; tryb zaś rozkazujący i warunkowy po trzy tylko. 2° Że w niem się znajdują wszystkie osoby wszystkich trzech liczb; jednak osobę trzecią liczby dwójnej i mnogiej sam tylko imiesłów odróżnia, który także wyraża zakończenia rodzajowe podług potrzeby, i dla tego czasowanie takie może się nazwać rodzajowém. 3° Do tego czasowania albo się bierze imiesłów czynny odmienny, albo bierny⁹⁵, i ten wszystkich trzech czasów, te[63]razniejszego, przeszłego i przyszłego. Czasowanie tak składane językowi tylko żmudzkiemu właściwe, w żadnym ze znajomszych europejskich się nie używa; i na pierwsze zwrócenie uwagi, zdaje się próżném tylko zagmatwaniem języka niewykształconego, i dla tego żmudzin mówiący po polsku podług tego sposobu,

⁹² AK 54v „powiadanie się“ nėra.

⁹³ AK 54v „trzymanie się“ nėra.

⁹⁴ AK 54v „zgłoskę“.

⁹⁵ AK 55 yra „czynny albo bierny, odmienny“, bet MV pakeista „czynny odmienny, albo bierny“.

staje się śmiesznym, np. **jestem bywszy, byłem robiwszy, bądź piszący.** Tej śmieszności w żmudzkim niema; i kto gruntownie zna ten język, znajdzie w tém czasowaniu wielkie jego bogactwo. O czém się każdy przekonać może z objaśnień niżej w Rozdziale następnym § XII. należyte wyszczególnionych, gdzie i w jakich zdarzeniach wyłącznie takowe czasowanie się używa. Że w polskim języku takowego niema, więc i w układzie tej formy dla języka żmudzkiego, nazwanie czasów nie mogło być polskiemu właściwe; wzięte przeto zostało ztego, w jakim czasie słowo posiłkowe lub imiesłów się bierze. Autorowie Grammatyki żmudzkiej czasowanie składane mieszały razem z pojedynczém, czyli prostém; czynili to nie właściwie, gdyż bardzo wielka różnica między niemi zachodzi w znaczeniu i składzie mowy; niemoże przeto być obojętnie brane jedno za drugie. Wszystkie słowa mające imiesłowy odmienne czynne lub biernie, nie wyłączając nawet⁹⁶ słowa posiłkowego, mogą być czasowane podług formy składanej. Ponieważ zaś słowo posiłkowe, ile słowo, żadnej w tém czasowaniu nie ulega odmianie co do końcówek osob i liczb (ob. § VI.), dla skrócenia więc pisma i uniknienia nudnej tożsamości, pierwsze tylko osoby każdego czasu wyrażać się będą.

[63v] § XI. Forma czasowania składanego.

Tryb oznajmujący.

1. Czas terazniejszy właściwy.
<i>Esù dyrbąs</i> jestem robiący.	2. Cz. terazniejszo przeszły.
<i>Esù dyrbys</i> jestem robiwszy.
3. Cz. terazniejszo przyszły.
<i>Esù dyrbsis</i> mam robić.	4. Cz. przeszło terazniejszy.
<i>Bùwau bedyrbąs</i> gdym robił.
5. Cz. przeszły właściwy.
<i>Bùwau dyrbys</i> byłem robił.	6. Przeszło⁹⁷ przyszły.
<i>Bùwau dyrbsis</i> miałem robić.
7. Cz. przyszło terazniejszy.
<i>Busiù bedyrbąs</i> co tylko zacznę robić.	8. Przyszło przeszły.
<i>Busiù dyrbys</i> robiłem, lecz nie dokończyłem.
9. Przyszły właściwy.
<i>Busiù dyrbsis</i> będą robiący.	

⁹⁶ AK 55 „samego nawet“.

⁹⁷ AK 55v „Cz. Przeszło“.

Tryb rozkazujący.

Czas terażniejszy.

Buk bedyrbąs rób przecież.

Czas przeszły.

Buk dyrbys dowiedź, żeś robił.

Czas przyszły.

Buk dyrbsis postanów robić.

Tryb warunkowy.

Czas terażniejszy.

Butio bedyrbąs byłbym się już
zajął robotą.

Czas przeszły.

Butio dyrbys byłbym robił.

Czas przyszły.

Butio dyrbsis miałbym robić.

Tryb bezokoliczny się nie używa.

Podobnym porządkiem odbywa się czasowanie z imiesłowami biernymi *dyrbamas* będący w robocie, *dyrbtas* robiony, *dyrbsemas* przeznaczony do robienia. Zakończenia rodzajowe i liczbowe imiesłowów widzieć można w przypadkowaniu (ob. Roz. trzeci, § XX n. 2–6. oraz § XXI.).

[64] Rozdział piąty

O Składni.

§ I. Ogólne wyobrażenie grammatycznej Składni.

Składnią w Grammatyce nazywa się pewne urządzenie, dobieranie wyrazów, tworzenie ich przez połączenie jednych z drugimi, szykowanie ich stosownie do porządku rzeczy, których nazwiskami są wyrazy mowy; jak ich związki między sobą i jakby działanie jednych na drugie daje się postrzegać; jak jedne odmieniają znaczenie swoje z powodu zbliżenia z drugimi, jak takowe zbliżenie lub rozdzielenie jest potrzebne lub szkodliwe porządkowi wyobrażeń. Jako zaś wyobrażenia rzeczy pospolicie ze szczegółów przychodzą do ogólnych, tak i wyrazy odpowiadające tym ogólnym wyobrażeniom, mianowicie w

języku żmudzkim, formują się od wyrazów jednotom służących. Choć wyobrażenia świata fizycznego zaczynają się od poznania samych rzeczy; a wyobrażenia stosunku zachodzącego między nimi, po tych następują; jednak w niniejszych **Pomysłach** uważałem za stosowne trzymać się porządku w Rozdziale drugim przyjętego, to jest, zacząć rozumowanie od części mowy nieodmiennych: O wykrzyknikach dostateczne tamże dano objaśnienie, więc tu się one opuszczają.

§ II. O przyimkach.

1. Przyimki, jak same nazwanie okazuje, są to wyrazy (właściwie mówiąc **nie[64v]odmienne**) kładące się w mowie przy imionach. Rzeczownik lub przymiotnik w wielorakim względzie, położeniu i stosunku może wchodzić w skład mowy; nie mając jednak tyle odpowiednich przypadkowych zakończeń, niedostatek ten wyraża czyli zapełnia za pomocą przyimków sobie przydanych, stosownych do tychże okoliczności i stosunków. Siedm jest przypadkowych zakończeń na imiona; lecz nie wszystkie przypadki potrzebują pomocy przyimków. Pierwszy i piąty przypadki nie przyjmują żadnych, siódmy wyrażający miejsce, w którym się jaka rzecz znajduje, wtém jedném zdarzeniu się używa, a mając sobie właściwe zakończenie, podobnież żadnego przyimka nie przyjmuje. Pozostałe więc cztery przypadki: drugi, trzeci, czwarty i szósty mogą potrzebować przyimków nie ulegając samej zmianie w końcówkach swoich.

2. Przyimki, które się kładną z samym przypadkiem drugim, są: *pri* do, dawniej oderwane¹ z niego *p*, przyłączano do rzeczownika w tymże przypadku *trobosp* do chaty, zamiast *pri trobos*; *nu* albo *nug* od; *ik* do; *iki* aż do; *ysz* z (z kąd); *be* bez; *pyrm* przed (przed kim); *paskou* za (za kim); *dieł* dla; *gret* obok razem; *ejty pri žmogaus* iść do człowieka; *atiemiau nu žmogaus* odebrałem od człowieka; *ne priteka ik wyršaus* nie dostaje aż² do wierzchu; *prilypo iki wyršunés* dolazł aż do wierzchołka; *ejnù ysz trobos* idę z chaty; *palykau be kepùrés* zostałem bez czapki; *pastatiau jautį gret arklé* postawiłem wołu obok konia; *ejna szou pyrm múnys* idzie pies przedemną; *waziawo brolis*

¹ AK 56 „uderwane“.

² AK 56 ž. „aż“ nėra.

paskou seseryjs jechał brat za siostrą; *diel lygos negaliejau buty miesté* dla choroby niemogłem być w mieście.

[65] 3. Z samym tylko przypadkiem czwartym kładną się przyimki: *prisz* naprzeciw; *par* przez; *pas* u (u kogo); *pro* mimo; *apej* o, (o czém); *aplej* około; *aplik* około; *ing* do. *Prisz mùnì* przedemną; naprzeciw mnie; *par ùpè* przez rzekę; *pas motiną* u matki; *pro myszką* mimo lasu; *apej kùnégisté*³ o kapłaństwie; *aplej* albo *aplik trobesì* około budynku; *ing baźniczę* do kościoła⁴. Jednak gdy się mówi, że jakaś rzecz znajduje się w spoczynku około drugiej; wtenczas się używa *aplej*; *twora aplej dyrwą* płot około niwy; gdy zaś oznacza ruch jednej rzeczy około drugiej, wtenczas mówi się *aplik*, (od *apłektý* ochylić, otoczyć, okrążyć); *gądras łaksto aplik lyzdą* bocian lata około gniazda. Przyimek *ing* nie zawsze się używa cały, częściej⁵ tylko *in*, albo przez skrócenie *ì*; *ejnù ing myszką* idę do lasu, albo *in myszką*, albo też *ì myszką*. Czasem z tego przyimka jedna spółgłoska *n*, wzięta przyłącza się z końca rzeczownika w przypadku czwartym *łaukas* pole, *łaukan* w pole, *troba* chata, *trobąn* do chaty. Dawniej mówiono *łaukon*, *trobón*, przez co się wyjawia zakończenie czwartego przypadku na *ą*, wyrażane przez *o*, dla zbiegu dwóch nosowych *ą*, *n*. Przedtym w licz. mnog. mówiono *trobosna* do chat, teraz się tak nie mówi, lecz *ing trobas*, *ì*⁶ *trobas*.

4. Z przypadkiem tylko szóstym kładną się przyimki: *sù* z (z kim); *tyjs* wprost; *sù brołù* z bratem; *tyjs križiùmi* w kierunku krzyża, wprost na krzyż. Gdy nawet rzecz oznacza narzędzie użyte do czynności jakiej, kładnie się w przypadku szóstym z przyimkiem *sù*; *pjauty sù pejlù* rznąć nożem, *arty sù żąbiù* orać sochą. Jest to wprawdzie niemczyzna (*schneiden mit Messer*); lecz ten zwyczaj mówienia bardzo dawny i powszechny, [65v] nie powinien być zamieniony na polski bezprzyimkowy.

5. Niektóre przyimki kilku razem służą przypadkom podług potrzeby i okoliczności mówienia. Przyimek *ùž* za, gdy znaczy ruch jednej rzeczy, aby się niejako ukryć za drugą; wtenczas kładnie się z przypadkiem drugim, *skùbynous ùž trobesé* pośpieszam za budynek; gdy znaczy, że rzecz jaka mieści się, czyli znajduje się już za drugą,

³ AK 56v „kùnégisté“.

⁴ AK 56v „ing baźniczę do kościoła“ nęra.

⁵ AK 56v „najczęściej“.

⁶ AK 56v „lub in“.

wtenczas kładnie się z przypadkiem trzecim lub szóstym, *szou tiko ùž trobesiou* pies czatuje za budynkiem, albo *szou tiko ùž trobesiù*; *slapaus ùž tawym* kryje⁷ się za tobą. Gdy oznacza zamianę jednej rzeczy za drugą, kładnie się z przypadkiem czwartym, *ùž karwę gawau pynigus* za krowę dostałem pieniądze; *ùž pynigus ùžmokiejau pelajs* za pieniądze zapłaciłem plewami.

6. Przyimek *pagal*, gdy się kładnie przed rzeczownikiem, rządzi przypadkiem drugim, *pagal bažničés* podług kościoła, *Ewangielyjé⁸ pagal szwéta Jona* Ewangelia podług ś. Jana. Kiedy zaś oznacza dążenie, ruch jakiej rzeczy poza drugą, wtenczas kładnie się po rzeczowniku, i tenże rzeczownik idzie na przypadek szósty, *katé pabiego stogù pagal* kotka pobiegła poza dachem. Gdy rzeczownik oznacza czas, w ciągu którego co się działo, podobnie *pagal* kładnie się po rzeczowniku, i w tymże przypadku, *nakty pagal* w ciągu nocy, *dyjnu pagal* w ciągu dnia.

7. Przyimek *lig* do, równo, gdy oznacza dążenie jednej rzeczy do zrównania się z drugą, wtenczas kładnie się z przypadkiem drugim, *ùžlypau lig wyršaus* wlałem aż do wierzchu. Gdy znaczy, że jedna rzecz równa jest z drugą w jakimkolwiek wymiarze, wtenczas *lig* kładnie się [66] z przypadkiem szóstym *lig mediù* równo z drzewem, *lig stogù* równo z dachem, *lig münym* równo ze mną, *sùlig stùlpù* równo ze słupem.

8. Przyimek *qt* na, i⁹ *po* pod, gdy znaczą dążenie jednej rzeczy nad lub pod drugą, kładną się z przypadkiem drugim *lypù qt trobos*, *liđau po pecziaus* lazę na chatę, lażem pod piec. Gdy znaczą, że jaka rzecz znajduje się nad lub pod drugą, wtenczas kładną się z przypadkiem szóstym, *stowiù qt trobù* stoję na chacie, *gùlù po soulù* leżę pod ławą. Przyimek *qt* w jednym zdarzeniu zwykł się opuszczać, gdy się po żmudzku mówi, że kto klęczy *kelusé klupo*, *kelusé klaupes¹⁰* klęcząc; wtedy rzeczownik *kelej* kolana, kładnie się w przypadku siódmym. Gdy przyimek *po* oznacza podział czego, kładnie się z przypadkiem czwartym *po ketùris arklus* po cztery konie, *po septines karwes* po siedm krow, *po dewines žùwis* po dziewięć ryb. Podobnie gdy znaczy miejsce, po

⁷ AK 57 „ukrywam“.

⁸ AK 57 „Ewanielyjé“.

⁹ AK 57 ž. „i“ nëra.

¹⁰ AK 57 „klaupes“.

którem całym jakiś ruch się odbywał, przyimek *po* kładnie się z przypadkiem czwartym, *po wysus łaukus yszwajksztiojau* po wszystkich polach chodziłem, *po wysą myszką yszyjszkøjau* wszystkie las wyszukałem, *wajksztiojé po trobą* chodzi po chacie, *žwejojé po wysą ùpé* łowi rybę po wszystkiej rzece. Gdy oznacza następstwo jednej rzeczy po drugiej, kładnie się z przypadkiem drugim *po wasaros atejs rùdou* po lecie przyjdzie jesień. Na pytanie, jaka cena? kładnie się z przypadkiem trzecim, *po kam?* po czemu? odpowiada się jednak cena w przypadku czwartym *po ketùres dytkas* po cztery grosze srebrne.

9. Przyimek *szalyp* obok, z rzeczownika *szalys* strona, i przyimka [66v] nie całego *po* spółgłoska *p*, przyłączona do przypadku szóstego, utworzony niby przyimek *szalyp* kładnie się z przypadkiem drugim *szalyp arklé* obok konia; *szalyp* różni się od *gret*, że to wyraża rzecz jedną w tymże kierunku z drugą; *szalyp* zaś nie ma względu na takowy kierunek, tylko że jedna rzecz znajduje się przy boku drugiej. Przyimek *tarp* między, kładnie się z przypadkiem drugim liczn¹¹. *dwój. lub¹² mnog. tarp brolùms* między dwoma braćmi¹³, *tarp žmoniu* między ludźmi.

§ III. O przysłówkach.

1. Są jeszcze wyrazy prawie nieodmienne, wymagające po sobie rzeczowników w pewnych przypadkach; niektóre z nich pochodzą od przymiotników, i mogą nawet odmieniać się przez stopnie. Oznaczają zaś albo położenie jednej rzeczy względem drugiej, albo kierunek ruchu; a są te: *pyrm* wprzód, naprzód, pierwej; *artyj* blisko; *skersaj* wpoprzek; *yszylgaj* wzdłuż; *iskypaj* albo *iskrypaj* naukos. *Pyrm* od *pyrmas* pierwszy; *pyrmesnej* pierwej; *artyj* (właściwie *artej*) od *artùs* bliski, *artesnej*; *skersaj* od *skersas* poprzeczny; *yszylgaj* od *yszylgas* podłużny; *iskrypaj* od *iskrypas* ukośny. Te przysłówki¹⁴ kładną się z przypadkiem drugim *pyrm tawys* przed tobą¹⁵, *artyj gyrés* blisko puszczy; *skersaj lëtos* wpoprzek deski; *yszylgaj kelé* wzdłuż drogi;

¹¹ AK 57v „w liczn“.

¹² AK 57v „dwój. lub“ nęra.

¹³ AK 57v pavyzdžio „*tarp brolùms* między dwoma braćmi“ nęra.

¹⁴ AK 58 „przyimkowe przysłówki“.

¹⁵ AK 58 yra „wprzód ciebie“, bet MV pakeista „przed tobą“.

iskrypaj bürnos naukos gęby. Są jeszcze przysłówki¹⁶ uformowane ze składu zaimków i rzeczownika *pùsé* strona, połowa; *anas* on, *anùpùs* po tamtej¹⁷ stronie, *katras* który ze dwóch, *katrùpùs* po której (ze dwóch) stronie; *kùris* który, *kùriùpùs* po której stronie, *szis* [67] oto ten, *szypùs* po tej oto stronie; *ątras* drugi *ątrùpùs* po drugiej stronie. I te się kładną z przypadkiem drugim, *katrùpùs darżynies* po której stronie adryny; *ątrùpùs*¹⁸ *jaujé* po drugiej stronie gumna; *szypùs trobesé* po tej stronie budynku. Z tymże przypadkiem kładną się przysłówki oznaczające ilość niepewną, *gana dounos* dosyć¹⁹ chleba, *daug nelajmių* wiele nie-szczęść, *maž pynigų* mało pieniędzy.

2. Przysłówki uformowane od przymiotników są jeszcze dwojaki: **bezwzględne**, nie odnoszące się do żadnego wyrażnie rzeczownika, np. *szalt* zimno, *gražù* pięknie, *karszt* gorąco²⁰, *tamsù* ciemno; *szwyjsù* światło, *bjaurù* brzydko, *bajsù* straszno, *tołù* daleko, i t. d. i **względne** wyrażające stan jakiej czynności, np. *auksztaj* wysoko (że co się wysoko znajduje), *żemaj* nisko, *gražej* pięknie (*gražej aprieditas* pięknie odziany). I takowe przysłówki żadnym nie rządzą przypadkiem.

3. Przysłówki pochodzące od imiesłowów z temiż kładną się przypadkami, z którymi imiesłowowy ich; *priderątej sawa stonou apsyejty* przywoicie swojemu stanowi sprawować się. *Priderątej* od *priderąs*, *prideriety* być przywoitym.

4. Przysłówki właściwe, które z przypadkowaniem żadnego nie-mają związku, lecz dodają się do Słów, podług potrzeby mowy, są następne: *kad* gdy; *jej* jeśli; *idąt* aby; *tegùł* niech; *ne* nie; *bene* czy nie; *kadaļ?* kiedy?²¹ Przysłówki *kad*, *jej* kładną się z trybem oznajmującym lub warunkowym, *kad bürwau mažas* gdy był mały; *butùmi protingù*, *kad mokitùmis* byłbyś rozumnym, gdybyś się uczył; *jej nori*, *gali* jeśli chcesz, możesz, *jej dyrbtù*[67v]*mi* jeśli byś robił. Przysłówek *idąt* zawsze się kładnie z trybem warunkowym, *ejdamas*²² *par ledą saugokes*, *idąt ne paslistùmi* idąc po lodzie²³, strzeż się, żebyś się nie pośliz-

¹⁶ AK 58 „przysłówki“.

¹⁷ AK 58 „owej“.

¹⁸ AK 58 „anùpùs po tamtej stronie, ątrùpùs“.

¹⁹ AK 58 „dość“.

²⁰ AK 58 yra „karszt gorąco, gražù pięknie“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

²¹ AK 58 ž. „kadaļ? kiedy?“ nėra.

²² AK 58 „ejdamas“.

²³ AK 58 yra „przez lód“, bet MV pakeista „po lodzie“.

nał. Przysłówek *teğul* albo krócej *te*²⁴ kładnie się z osobą trzecią trybu oznajmującego czasu terazniejszego, gdy oznacza rozkaz albo konieczność działania, *teğul dyrba* niech robi, albo *te dyrba*. Przysłówek przeczący *ne* kładnie się z trybem, jakiego porządek mowy wymaga. Przyimek *be* gdy jest właściwym przyimkiem, służy przypadkowi drugiemu; gdy jest przysłówkiem, oznacza czynność w swoim wykonywaniu; i w czasowaniu kładnie się albo z przysłówkiem *te*, z którym się łączy, *ar tebe dyrbi?* czy jeszcze robisz? przez skrócenie *ar teb dyrbi?*, albo z przysłówkiem *ne*; *bene raszaj* czy tylko nie piszesz? Na takowe pytania temiż przysłówkami²⁵ się odpowiada; to jest, gdy czynność jeszcze w swoim wykonywaniu, mówi się *tebe* albo *teb*, gdy zaś już po ukończeniu, mówi się *nebe* albo *neb*; *ar teb skajtaj?* czy jeszcze czytasz? *teb skajtau*, jeszcze czytam; albo *neb skajtau* już nie czytam. Czasem *be* bierze się za *ar* czy? *be bûwaj?* czy tylko byłeś? zamiast *ar bûwaj?* W takim zdarzeniu *be* zamiast *ar* używa się, gdy mając wątpliwość o rzetelności czyjej, czyni zapytanie. Są jeszcze inne przysłówki niemające żadnego rządu, np. *tąkağ* razwraz; *ikądyn* tuż za (kim); *ipiedyn* w ślad, *parejziou* kolejno; *paejlou* rzędem, porządkiem; *pagalou* w ostatku, *pawyrziou* powierzchownie; *pagretiou* jedno obok drugiego; *pasalù* pokryjomu, niespodzianie; *wyjnkart* razem, jednocześnie, i wiele innych²⁶ tym podobnych²⁷.

[68] § IV. O spójnikach.

Spójniki jedne służą do połączenia kilku wyrazów w mowie, drugie do połączenia w jedno kilku części jednego zdania, *ağouls*²⁸ yr *wobelys*, tejpog yr *berzas auga myszké* dąb i jabłoń także i brzoza rosną w lesie; *yszgyrdau*, jog *miesté bûwo jomarks*²⁹; *noriejau tyn pasyskùbinty*, bet *ne galiejau*, nes *partrükyno sùsiedas*; wyjнок norit at *wakara*

²⁴ AK 58v „te niech“.

²⁵ AK 58v „przysłówkami złączonemi“.

²⁶ AK 58v gale sakinio yra „i wiele innych“, bet MV tas galas gerokai išplėstas, ž-į „pagretiou...“, „pasalù...“, „wyjnkart...“ AK 58v dar nėra.

²⁷ AK 58v „tym podobnych“ nėra.

²⁸ AK 58v „ağoulas“.

²⁹ AK 58v „jomarkas“.

*dar nùejau*³⁰ usłyszałem, że w mieście był jarmark, chciałem tam się pośpieszyć, lecz nie mogłem, albowiem przeszkodził sąsiad; jednak chociaż i na wieczor jeszcze zaszedłem. Inne służą słowom lub imiesłowom do wyrażenia okoliczności jakiej, i wtenczas raczej są przyrostkami; *at* i *pa* należą do składu słów dokonanych, osobno zaś nigdy się nie używają, *atkasty* odkopać, *aplajstity* oblewać.

§ V. O Imionach.

1. Rzeczowniki i przymiotniki wymagające dopełnienia w znaczeniu swoim, kładną się z rzeczownikiem dopełniającym, w przypadku drugim położonym *spìdùlej saulés* promienie słońca, *pyktas žmogùs wertas ira karonés* zły człowiek godzien jest kary. Czasem gdy mowa oznacza posiadanie obydwóch tych rzeczy; pierwszy rzeczownik się opuszcza i jest domyślnym, drugi zaś kładnie się w przypadku drugim *tùriù arklų* mam koni, domyśla się *burį* gromadę; *gawau dounos* dostałem chleba, domyśla się *kepałą* bochen³¹, albo *szmotą* kawał.

2. Rzeczowniki liczbowe, czyli liczbowniki rzeczowne podobnie kładną [68v] się z przypadkiem drugim rzeczownika, którego ilość oznacza pierwszy, *ketwertas arklų* czworo koni, *dewinetas awių* dziewięcioro owiec.

3. Kiedy rzeczownik oznacza czas, i odpowiada na pytanie **kiedy?** kładnie się w przypadku czwartym, szóstym lub siódmym, *pawasari siejem grudus, rùdenį jawus pjaunam* na wiosnę zasiewamy ziarna, w jesieni żniemy zboże; *žyjmos dyjnomis* w ciągu dni zimowych; *wasaros lajké* latem. Kiedy czynność jaka³² powtarza się w pewnych oddziałach czasu, wtedy te podziały kładną się w przypadku czwartym, *kas dyjną* co dzień, *kas naktį* co noc, *kas nedielę* co tydzień; *kas mienesį* co miesiąc, *kas metą* co rok, *kas kartą* co raz. Więc i w polskim jeśli się pisze **co rano**, **co miesiąc**; czy nie właściwiej byłoby pisać **co dzień?** Kiedy się komu wina, czyli życzy jakiej pomyślności; mówi się albo w przypadku pierwszym, albo czwartym, *łabas rits* dobry pora-

³⁰ AK 58v „nuejau“; AK 58v pavyzdys „wynok norit at wakara dar nuejau“ yra atskirtas ankstesnės sakinio dalies vertimo, t. y. parašytas tarp ž-ių „sąsiad“ ir „jednak“, bet MV atkeltas prie viso sakinio.

³¹ AK 59 „bułkę“.

³² AK 59 „jakowa“.

nek **guten Morgen**, *łaba dyjna* dobry dzień, *łabas wakaras* dobry wieczor. Lepiej się jednak mówi *łabą ritą*, *łabą dyjną*, *łabą wakarą* dobrego dnia, dobrego wieczora (życzę).

4. Kiedy rzeczownik kładnie się z przymiotnikiem wyrażającym istotę jego, czyli materyał tej rzeczy; wtedy najczęściej zamiast tego przymiotnika, kładnie się w przypadku drugim rzeczownik, z którego ów przymiotnik jest uformowany, *szauksztas sydabrynīs* łyżka srebrna, albo *szauksztas sydabra* łyżka srebra; *rikszté beržyné* różga brzożowa, albo *rikszté berža* różga brzoży.

5. Przymiotniki uformowane ze słów: *tykiù* wierzę, *warau* pędzę, *ge[69]nù* gonię, *wedù* prowadzę, *welkù* wlokę; *tykynas* rozumiejący, sądzący, spodziewający się, *warynas* pędzący, *genynas* goniący, *wedynas* prowadzący, *welkynas* wlokący, mają przed sobą w szóstym przypadku położony rzeczownik, na który działanie słowo oznacza; *sau-gokes*, *idąq ne pałajžitùmi degùtą medùmi tykynas* strzeż się, żebyś nie polizał dziegieć sądząc, że to miód; *ejna pyjmou awymis waryns* idzie pastuch pędząc przed sobą owce; *arklù wedyms* prowadząc konia, *karwy genyns* pędząc³³ krowę, *wyrwy welkyns* wlokąc powróż.

§ VI. O formowaniu się rzeczowników prostych³⁴ jednych od drugich.

W języku żmudzkiem rzeczowniki jedne są pierwotne, drugie pochodne od tamtych uformowane albo przez połączenie dwóch wyrazów pierwotnych, przez co powstaje wyraz złożony; albo przez dodanie do wyrazu pierwotnego pewnych głosek, przez co uformowany nowy wyraz przybiera znaczenie sobie właściwe, nie stając się jednak wyrazem złożonym. Od rzeczowników więc prostych wszystkie inne się formują przez przybranie sobie właściwych głosek w zakończeniu. Przy takowém formowaniu się końcówka rzeczownika prostego się odrzuca, a w jej miejsce:

1. Na rzeczowniki przymiotowe proste przyjmują się głoski *ùmas*; *bałtas* biały *bałtùmas* białość; na rzeczowniki w wyższym stopniu, czyli natężeniu, przybierają się głoski *ibé*, *auksztas* wysoki *auksztibé*

³³ AK 59v „goniąc“.

³⁴ AK 59v yra „prostych rzeczowników“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

niezmierna wysokość; *grazùs* piękny, *grazibé* niewypowiedziana piękność³⁵.

[69v] 2. Na rzeczowniki ogół oznaczające, dodają³⁶ *iste*; *Karalùs* Król, *Karaliste* Królestwo, *žmogùs* człowiek, *žmogiste* człowieczeństwo, także³⁷ figura wyobrażająca człowieka; *žmones* ludzie, *žmoniste* ludzkość.

3. Na rzeczowniki zbiorowe dodają się głoski *inas*, *eglé* jodła, *eglinas* jelniak, *pùszys* sosna, *pùszinas* sosniak, bor; *pùrwas* błoto, *pùrwinas* błocko. Imiona zbiorowe na rzeczy żywotne, a nawet i na nieżywotne często są osobne, *bąda* bydło, *buris* gromada, *myné* rzesza, *kruwa* kupa, i t. d. Zdrobniałe rzeczowniki formują się od prostych, w miejscu³⁸ odrzuconej końcówki przydając zakończenia pieszczonienie oznaczające (ob. Roz. drugi §. VIII). Przymiotniki też i przysłówki od nich pochodzące mogą wyrazić zdrobniałość, *baltas* biały, *baltytelis* bielusieńki, *baltytelej* bieluchno.

4. Rzeczowniki słówne formują się od czasu przeszłego tym porządkiem: końcówka osoby pierwszej się odrzuca, a na jej miejsce przyjmują się zgłoski *ymas* albo *imas*; *audù* tkę, *audiau*, *audymas*, *kraunù* składam, *krowiau*, *krowymas*, *raszau* piszę³⁹, *rasziau*, *raszimas*.

§ VII. O wyrazach złożonych.

Wyrazy złożone żmudzkie powstają z połączenia, albo odmiennych części mowy z podobnie odmiennymi, albo nieodmiennych z odmiennymi. Części do składu wyrazu złożonego wchodzące albo są dwa rzeczowniki, albo rzeczownik z przymiotnikiem, albo dwa przymiotniki, albo rzeczownik lub przymiotnik z przymiotnikiem, albo rzeczownik lub przymiotnik ze słowem; albo nakoniec słowo ze słowem (o samych słowach złożonych będzie niżej). Wyrazy złożone są zaletą języka żmudzkiego, i wielką czynią mu⁴⁰ wygodę. Jest to bowiem krótszy i jaśniejszy sposób wyrażenia pomysłów i malowania rzeczy. Sposób tego następnym:

³⁵ MV pavyzdžiū „*grazùs...*, *grazibé...*“ ir jų lenk. vertimų AK 59v nėra.

³⁶ AK 59v „dodają się głoski“.

³⁷ AK 59v ž. „także“ nėra.

³⁸ AK 60 „miejsce“.

³⁹ AK 60 ž. „piszę“ nėra.

⁴⁰ AK 60 yra „mu czynią“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

1. Rzeczownik lub przymiotnik mający stanowić część pierwszą wyrazu złożonego⁴¹ traci swą końcówkę i przybiera wyraz drugą część złożonego wyrazu stanowić mający. Powstały tym sposobem wyraz przybiera i końcówkę na *is*, w rodzaju męskim; na *é*, w rodz. żeńs. *pùsé* połowa *gałwa* głowa, *pùsgalwis* półgłówek, *pùsé*, *protas* rozum, *pùsprotis* głupiec, *pecziùs* piec, *kakłas* szyja, *peczkaklis* szyja piecowa; *bałtas* biały *nùgara* grzbiet, *bałtnùgaris* biało grzbietny, *joudas* czarny, *bieras* gniady, *joubdieris* karogniady. Gdy pierwszy wyraz po odrzuceniu końcówki ma dwie spółgłoski na końcu, i wyraz mający stanowić drugą część wyrazu złożonego zaczyna się od tychże spółgłosek, albo też innych, których jednak bezpośrednie połączenie ze spółgłoskami pierwszego wyrazu uczyniłoby wymówienie bardzo trudnym; wtenczas między nimi umieszcza się samogłoska, *arklis* koń, *mietra* mięta (roślina), *arkłamiétré* mięta lesna, *kakłas* szyja *riszis* zawiązka, *kakłorisis* chusta na szyję. Albo też w mówieniu jedna z tych⁴² spółgłoska się zamilcza, *Taurus* Tur (żubr)⁴³, *taurragis* (*tauragis*)⁴⁴ róg turzy. Jest miasteczko w powiecie Rosieńskim blisko granicy pruskiej *Tauragis* Tawrogi, z pewnością niewiadomo, od czego tak nazwane; czy od *Taurus* i *ragas*? co może być podobniejsze, z powodu tamtych stron lesistych napełnionych niegdyś Turami; czyli też od *taurie* kielich, puhar i *ragas*, może rogi tu[70v]rze przerabiano na puhary.

2. Rzeczowniki złożone, powstające ze składu rzeczownika lub przymiotnika z przyimkiem, podobnie przyjmują zakończenie na *is*, lub *é*, podług rodzaju; *ùz* za, *troba* chata, *ùztrobis* miejsce tuż za chatą, *pa* pod, *soulas* ława, *pasoulis* podławie; *ausys* ucho, *paausis* pod uchem, *akys* oko, *paakis* podocze⁴⁵, *pri* przy, *klietys* świronek, *priklietis* przyświnnie, *wartaj* wrota *priwartis* za wrotami wygon; *pa*⁴⁶, *tołùs* daleki, *patolis* odległy⁴⁷.

3. Rzeczowniki złożone, pochodzące ze składu rzeczownika lub przymiotnika ze słowem, nie zawsze odmieniają swe zakończenia sposobem powyższym; i słowo wchodzące do składu rzeczownika przestaje

⁴¹ AK 60 yra „złożonego wyrazu“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁴² AK 60v „z tych“ nėra.

⁴³ AK 60v „(żubr), ragas róg“.

⁴⁴ AK 60v lyties „(tauragis)“ nėra.

⁴⁵ AK 60v „pod okiem“.

⁴⁶ AK 60v „pa pod“.

⁴⁷ AK 60v „nieto daleki, odległy“.

być słowem, a przybiera postać rzeczownika; *joukas* śmiech, *darity* czynić, *joukdaris* śmieszek, *żartowniś*⁴⁸, *kamynas* komin *szłoustity* ścierać, *kamynszloustis* kominiarz; *sù* z, *deriety* godzić się, *sądara* zgoda, *ùż* za, *dyrbty* robić, *ùżdarbie* zarobotek, *par* przez, *kasty* kopać, *parkasas* kopanica, rów; *at* od, *austy* tkać, *ataudaj* watek. Przez takie połączenie rzeczownika ze słowem wiele się tworzy bardzo pięknych i najwłaściwszych wyrażań. Między innymi wyraz *Kalbrieda* przez jednego z Autorów Grammatyki żmudzkiej utworzony, nierównie dobitniej i właściwiej rzecz maluje, niżeli dawniejsze tego przedmiotu nazwanie. Grecki bowiem wyraz Grammatyka (Γραμματικη)⁴⁹ znaczy Naukę dobrego pisania, (γραμμειν, pisać)⁵⁰. Niemcy nieco lepiej nazwali Sprachlehre, nauka mówienia. Wyraz zaś *Kalbrieda* od *kalba* mowa, i *riedity* urządzać, wyraźniej maluje przedmiot Grammatyki, która jest zbiorem prawideł dobrego u[71]rządzenia mowy czyto ustnej, czy pisanej. Tymże porządkiem uformowane są imiona niektórych miesięcy: *Rùgpjutis* Sierpień, od *rùgej* żyto, i *pjauty* żać, *Rùgsiejis* Wrzesień, *Łapkrytis* listopad, od *łapas* liść, i *krysty* padać. Jeżeli rzeczownik złożony jest z przyimka *sù* i rzeczownika uformowanego ze słowa zaczynającego się od samogłoski, wtedy przyimek *sù* żadnej nie ulega odmianie, *sùejga* zebranie, od *sù ejnù*, zchodzę. Gdy zaś słowo zaczyna się od spółgłoski, wtenczas w przyimku samogłoska *ù*, zamienia się na *ą*, *sądara* zgoda, od *sùderiety* zgodzić się, *sąsuka* skręt rzeki, lub czego podobnego, *sątakis* zbieg dwóch rzek.

4. Z połączenia słowa ze słowem uformowane rzeczowniki mają znaczenie obydwóch słów do składu ich wchodzących, a przypadkują się podług formy drugiej rzeczowników, zakonczonych na *is*, *gyrtyjs* chełpić się, *pelnity* zyskać, *girpelnis* samochwalca. Z rzeczownika i słowa złożony przymiotnik, jakby rzeczownik *niekdziùgis* od *niekaj* fraszki *dziaugtyjs* cieszyć się, *niekdziùgis* którego lada fraszki cieszą. W ukształceniu takowych przymiotników oba słowa ulegają odmianie w całym prawie układzie⁵¹ swoim.

5. Jeśli rzeczownik mający stanowić pierwszą część wyrazu złożonego kończy się na *ou*, wtenczas końcówka nie pierwszego, lecz dru-

⁴⁸ AK 60v ż. „żartowniś“ nêra.

⁴⁹ AK 61 graikiško ż. nêra.

⁵⁰ AK 61 graikiško ż. ir jo lenk. vertimo nêra.

⁵¹ AK 61 „składzie“.

giego przypadku się odrzuca; *szou* pies, *bajoras* szlachcic, *szùnyjs*⁵², *szùnbajoris* nieprawny szlachcic, samozwaniec. Jeśli zaś rzeczownik mający stanowić drugą część⁵³ wyrazu złożonego kończy się na **ou**, w takim razie końcówka podobnie drugiego przypadku się zamienia na **is**, *pùsé* po[71v]łowa, *szou* pies, *pùsszùnis* mały pies, półdorosły, *pyjmou* pastuch, *pùspyjmenis* pastuszek.

§ VIII. O słowach dokonanych.

1. Słowa dokonane wyrażają pewność stanu rzeczy będącej w ruchu lub działaniu, oraz kierunek odbywającej⁵⁴ czynności, czyli ruchu działającej osoby; i takowe w żmudzkiem języku zawsze są złożone. Do składu ich wchodzi słowa proste, czyli niedokonane i przyimki lub przysłówki wyrażające pomienione działanie. Przyimki albo w stanie pierwiastkowym, czyli całkowite, albo też pewnemu przerozieniu uległe wchodzi do składu słów dokonanych; a takich jest dwaście: *ap*, *at*, *at*, *at*, *at* albo *in*, *nu*, *pa*, *par*, *pra*, *pri*, *sù*, *ùz*, *ysz*. Obaczmy w szczególności.

2. Przyimek *ap* pochodzący od *aplej*, *apej*, oznacza okolenie, okrażenie, otoczenie, określenie czegoś: *apdarity* odziać, *apkasty* okopać, *apwejiety* opatrzeć, *apgauty* oszukać, *apipienety* okarmić, *apjoukty* osmiać, *apsakity* powiedzieć, *apkalbiety* obmówić.

3. Przyimek *at* powstał z polskich **od**, **do**; słowa z nim złożone jedne znaczą przybliżenie *atbiegty* przybiec, *atwarity* przypędzić, *atneszty* przynieść; drugie znaczą oddalenie, *atmesty* odrzucić, *atkabinty* odzepić, *atwersty* odwalić, *atkrysty* odciąć.

4. Przyimek *at* wyraża wznoszenie się czegoś, *atlypty* wleźć na co, *atkabinty* naczepić, nawiesić, *atszokty* naskoczyć, wskoczyć na co, *atejty* nadejść. Wyjątek od tego czyni słowo *atsztykty* zgadnąć.

5. Przyimek *ing* nie cały należy do składu słowa; albo tylko *in*, lub też [72] zamieniony na nosowe *ì*; oznacza zaś wnijscie, umieszczenie w czym, *inejty* albo *iejty* wniść, *indiety* albo *idiety* włożyć, *isùkty* wkręcić, *ìwaziouty* wjechać, *ìkrauty* nakłaść.

⁵² AK 61 „szùnyjs psa“.

⁵³ AK 61 yra „być drugą częścią“, bet MV pakeista „stanowić drugą część“.

⁵⁴ AK 61v „odbywającej się“.

6. Słowa złożone z przyimka *nu* skróconego od *nug* oznaczają a) odalenie *nuneszty* zanieść na miejsce, *nupeszy* zeskuwać, *nurauty* zerwać (**np.** len), *nuskusty* zgolić. b) Zejście z góry na dół; *nuszokty* zeskokczyć, *numesty* zrzucić, *nujimty* zdjąć. c) Dokończenie czynności, *nudyrbty darbus* ukończyć roboty, *nuszauty pauksztį* zastrzelić ptaka, *nudürty* zakłócić⁵⁵ na śmierć.

7. Przyimek *pa* od przyimka *po*, przerobiony, połączony ze słowem, czyli raczej słowo złożone z tego przymiotnika⁵⁶, oznacza a) rzecz dokonaną czyli pewne dokończenie, *paaupty* wzrość, *padyrbty* zrobić, *pasiuty* uszyć, *panokty* doścignąć, *pażadiety* obiecać⁵⁷, *padauginty* pomnożyć, *pasłaugity* wyręczyć. b) Umieszczenie jednej rzeczy pod drugą, *pasliepty* skryć co pod czém, *pasliegty* pod ciężar podłożyć, *palinsty* podleźć.

8. Przyimek *par* okazuje dążenie jednego przedmiotu przez drugi, *parlypty* przeleźć (**np.** przez płot), *pargaliety* przemódz, zwyciężyć, *parkalbity* przemówić, przekonać, *parżegty* przekroczyć, *parpraszyty* przeprosić. Czasem oznacza powrót *parbiego arklis ysz myszka* przybiegł (powrócił) koń z lasu, *parważiawo tiews*⁵⁸ *ysz gyrés* powrócił ojciec z puszczy.

9. Przyimek *pra* od *pro* mimo, oznacza przemijanie czego, *praepty* przejść mimo, *praszokty* przeskoczyć mimo; wyjąwszy słowo *prabiegty* gdy znaczy, że ptak czém spłoszony opuszcza nazawsze gniazdo swoje. Niekiedy ma znaczenie polskiego **prze**, *pradürty* przekłóć, *prapüty* przepaść, *zginąć*⁵⁹, [72v] *prasyrasty* przewinić się, wykroczyć.

10. Przyimek *pri* oznacza a) zbliżenie, *privażiouty* dojechać, *privarity* dopędzić (kogo do czego), *prispyrty* przymusić⁶⁰, *prizelty* przyrość. b) Napelnienie, *prikimszty* napchnąć, *pripylty* nasypać, nalać; c) dorównanie, *priaugty*⁶¹ dorosć, *prilypty* doleźć.

11. Przyimek *sù* nadaje słowu znaczenie połączenia, zebrania dwóch, lub więcej rzeczy w jedną gromadę, *sùkasty* zgarnąć, *sùwarity* zpędzić. Czasem oznacza tylko czynność dokonaną nie znamionując

⁵⁵ AK 62 „zakłócić“.

⁵⁶ AK 62 „przyimka“.

⁵⁷ AK 62 „przyobiecać“.

⁵⁸ AK 62 „tiewas“.

⁵⁹ AK 62 yra „zginąć, przepaść“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁶⁰ AK 62 ž. „prispyrty przymusić“ nėra.

⁶¹ AK 62 „priaugty“.

skupienia rzeczy, *sùwałgity* zjeść, *sùplieszity* poszarpać, *sùbadity* skłóć, pokłóć, *sùrugty* skwasnieć, *sùdegty* spalić się, *sùputy* zgnić.

12. Przyimek *ùž* do składu słowa wchodzący, wtémże samém znaczeniu się używa, co polski *za*, *ùžejty* zająć, *ùždiety* założyć, *zadac*⁶², *ùžmuszty* zabić. Wyjątek stanowią *ùžaugty* wzrość, *ùžgauty* uderzyć, *ùžejty* znaleźć szukając. Słowo *ùžstoty* raz znaczy **zastąpić**, ująć się za kogo; drugi raz **zacząć**, *medej pawasarj židiety* *ùžstojie* drzewa na wiosnę kwitnąc zaczęły.

13. Przyimek *ysz* gdy do składu słowa należy, odpowiada polskiemu *wy*, dodawanemu podobnie do słowa, *yszdyrbty* wyrobić, *yszarty* wyorać, *yszkasty* wykopać⁶³. Wyjątek stanowi *yszganity* gdy znaczy **zbawić**. Zwyczajnie *yszganity* znaczy **wypaść**, wypasać (np. łąkę). O przyimku *be*, i przysłowku *ne obacz* wyżej § III. n. 3.

14. Przysłówek *te* od *tegùł*, czasem tak skrócony gdy się łączy ze⁶⁴ słowem posiłkowém, znaczy tylko, *maž tiera dounos* mało już tylko jest chleba, *wałqda tiera, kajp atejej* chwila jeszcze tylko, jak przyszedłeś. Czasem odłącznie od [73] słowa jakiego wzięty, znaczy podobnie **tylko**, *ketùry bernaj te atejo* czterech tylko chłopców przyszło.

15. Przysłówek *szin* skrócony do jednej głoski *sz* przyłącza się do słowa znaczącego ruch, i używa się tylko w trybie rozkazującym osobie drugiej; i taki rozkaz czyni się na przybliżenie czegoś. Gdy się rozkazuje osobie jednej, pomieniona głoska *sz*, przyłącza się do słowa na końcu, *douksz pejlj* daj tu nóż! zamiast *douk szin pejlj!* *wariksz arklus* pędź tu do mnie konie. Gdy się zaś mówi do dwóch lub więcej osób, wtenczas głoska *sz*, umieszcza się między przybierającą i końcówkami drugiej osoby liczby dwójnej lub mnogiej, a dla łatwiejszego wymówienia dodaje się po *sz*, podręczna samogłoska *e*, *doukszetau*, *doukszet* dajcie tu mnie! zamiast *douketau*, *douket szin!*

16. Spójnik *jog* przerobiony na *gi* przyłącza się do końca słowa w trybie rozkazującym, gdy się wyraża naleganie, *mus; dyrbkgil* róbże, *raszikgi* piszże! Czasem się przyłącza na końcu innego wyrazu dla dobitniejszego wysłowienia *tajgi* otoż, *nugi* nuż, *kągi darity* cóż robić⁶⁵. Niekiedy głoska tylko *g*, się przyłącza, *tejpgog* także.

⁶² AK 62v ž. „zadać“ nėra.

⁶³ AK 62v ž. „yszkasty wykopać“ nėra.

⁶⁴ AK 62v „z“.

⁶⁵ AK 62v „czynić“.

§ IX. O rządzie słów.

1. Słowa oznaczające działanie jednego przedmiotu na drugi, nazywają się czynnemi, gdzie przedmiot działający nazywa się osobą; a ten, na który się wywiera działanie, kładnie się w przypadku czwartym; *kasù doubę* kopię jamę, *wądou sùka ratą* woda obraca koło. Nie zawsze zaś przy nich jest czwarty przypadek wy[73v]rażny, czasem domyślać się go potrzeba⁶⁶; *pradieiau raszity* zacząłem pisać (co?), *yszejau kùlty* wyszedłem młocić (zboże). Niektóre słowa mają osobny swój⁶⁷ rząd, czyli że z pewnemi się kładną przypadkami. I tak:

2. Słowa oznaczające niedostatek czego, kładną się z przypadkiem drugim, *netùriù dounos* niemam chleba. Przeczące z tymże kładną się przypadkiem *neyszariau dyrwos* nie wyorałem niwy, *neganiau bądos* nie pasłem bydła. Dobrze się jednak mówi z przypadkiem czwartym, *ne yszariau dyrwą*, *ne ganiau bądq*. Słowa także oznaczające żądanie czegoś, *rejkaļaujù prietelaus* potrzebuję przyjaciela.

3. Tryb bezokoliczny słów czynnych, mający przed sobą słowo wyrażające poruszenie z miejsca na miejsce, z tymże drugim kładnie się przypadkiem, *ejnù tworos twerty* idę płot grodzić, *nuejo dounos kepty* poszła piec chleb. Nie złe jednak, a może i właściwiej byłoby mówić z przypadkiem czwartym *ejnù tworą twerty*, *nuejo douną kepty*.

4. Słowa nijakie czyli samodzielne: *esù* jestem (czém?), *tupù* staję się, *pastojù* zostaję kim, *wadynous* zowie się, i inne tegoż znaczenia, kładną się z przypadkiem szóstym, *esù žmogùmi* jestem człowiekiem, *kalwiù pastojej* kowalem zostałeś, *senù tapej* postarzałeś (starcem się stałeś). W ogólności wszystkie słowa z temiż⁶⁸ się kładną przypadkami, których wymaga porządek mowy, *dawiau alužnā ūbagou* dałem jałmużnę ubogiemu, *apsywyļkau marszkynejs* wdziałem na siebie koszulę, *apsymowiau kepūry* włożyłem czapkę na głowę.⁶⁹ Słowo ni-[74] jakie *sergù* choruję, kładnie się z przypadkiem szóstym; jeśli część ciała jest chora, wtedy ta część kładnie się w przypadku szóstym, bez wyszczególnienia choroby, *gaļwù sergù* choruję na głowę, głowa

⁶⁶ AK 63 „trzeba“.

⁶⁷ AK 63 yra „swój osobny“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁶⁸ AK 63 „temi“.

⁶⁹ AK 63 devintojo paragrafo ketvirtasis numeris čia ir baigiasi, dviejų tolesnių sakinių, esančių MV, AK 63 dar nėra.

mię boli, *kojy sergù* choruję na nogę. Gdy zaś całe ciało jest chorobą objęte, wtenczas nazwanie choroby kładnie się w przypadku szóstym, *karsztejs sergù* choruję na gorączkę, *drùgiù sergù* choruję na febrę.

5. Kiedy się mówi, że coś się uczyniło wprawdzie; ale albo nie zupełnie, albo z małą nadzieją, że to będzie dostateczne, lub skuteczne; wtenczas się używa słowo jedno dwa razy; raz w trybie bezokolicznym drugi raz w tym, jakiego porządek mowy wymaga; *dyrbty padyrbau, bet ne žynau, ar ylgam* zrobiłem wprawdzie, lecz nie wiem czy to⁷⁰ na długo; *arty yszariau dyrwà, bet ne galies ekiety* zorałem wprawdzie niwé, lecz nie będzie można bronować.

§ X. O formowaniu się imiesłowów od słów.

1. Od czasu terażniejszego **Słowa** formują się imiesłowy: czasu terażniejszego czynny i bierny, oraz tegoż czasu nieodmienny, porządkiem następującym: a) Na imiesłów odmienny czynny, końcówka osoby pierwszej się odrzuca, i do głoski przybierającej dodaje się **as, is**, lub **ùs**, podług oddziału, do którego słowo należy (ob. Roz. poprzed. § IV. n. 3.), *dyrbù, tùriù, matau, dyrbaš, tùris, matùs*. b) Na imiesłów czynny nieodmienny, do przybierającej dodaje się **at**, albo **it**, *dyrbat, tùrit*. c) Na imiesłów bierny, do zakończenia osoby trzeciej dodaje się **mas, dyrbamas, tùremas, matomas**.

[74v] 2. Od czasu przeszłego **Słowa** formują się imiesłowy: czasu przeszłego czynny odmienny i nieodmienny, oraz rzeczownik słowny. a) Na imiesłów odmienny, po odrzuceniu końcówki osoby pierwszej, do głoski przybierającej dodając **ys**, *dyrbau, dyrbys, tùriejau, tùriejys, matiau, matys*. b) Na nieodmienny, do głoski przybierającej twardej lub miękczonej dodając **us**⁷¹, *dyrbùs, tùriejùs, matiùs*. c) Na rzeczownik słowny, do przybierającej dodając **ymas, dyrbymas, turiejymas**⁷², albo⁷³ **imas, matimas**.

3. Od trybu bezokolicznego formują się imiesłowy: czasu przeszłego bierny, przyszłego czynne (odmienny i nieodmienny) i bierny, oraz

⁷⁰ AK 63v ž. „to“ nêra.

⁷¹ AK 63v „ùs“.

⁷² AK 63v „tùriejymas“; AK 63v ž-iai „dyrbymas, tùriejymas“ pateikti po priesagos „imas“, bet MV atkelta po priesagos „ymas“.

⁷³ AK 63v „lub“.

współczesny i wymagający. a) Na imiesłów przeszły, ostatnią samogłoskę y, odmieniając na **as**, *raszity*, *raszitas*, *kasty*, *kastas*⁷⁴. b) Na imiesłowy przyszłe czynne, do przybierającej dodając **sis**, lub **sīt**, *dyrbsis*, *dyrbsīt*. c) Na współczesny, do przybierającej dodając **damas**, *dyrbdamas*, *matidamas*⁷⁵. d) Na wymagający, do zwyczajnego zakończenia tego trybu dodając zgłoskę **nas**, *raszity*, *raszitynas*, *ekiety*, *ekietynas*⁷⁶. Imiesłowy słowa posiłkowego tymże porządkiem się formują.

4. Imiesłowy słów zaimkowych od tychże czasów się formują, przyjmując sobie tylko właściwe końcówki, *raszaus*⁷⁷, *raszas*, *kasous*, *kasas*, *turiously*, *turijs*, *raszates*, *turētes*, *raszēs*, *turiejēs*, *rasziuses*, *turiejymas*⁷⁸, i t. d.

§ XI. O używaniu imiesłówów.

1. Język żmudzki odznacza się częstym używaniem imiesłówów, i to nie małą jego zaletę stanowi. Drobne, że tak powiem, i prawie ledwo zna[75]czne odcienia zdarzeń, osobne i sobie właściwe mają wyrażenia za pomocą imiesłówów, a których w polskim nie podobna oddać należycie. Imiesłowy albo jedno się używają w mowie z powodu wyrzucania pewnych przysłówków lub spójników; albo wspólnie ze słowem posiłkowym w czasowaniu składaném. O tém ostatniém będzie w § następnym.

2. Imiesłów czynny **odmienny** czasu teraźniejszego, odpowiada polskiemu zakończonemu na **ący**, *kasas* kopiący⁷⁹, *raszūs* piszący, *tūris* mający, i wyraża czynność odbywaną (w działaniu), *radau žmogą gūlētį* znalazłem człowieka leżącego. Najczęściej dla wyrażenia większej pewności dodaje się z początku **be** łącznie, *radau žmogą be-dyrbātį* znalazłem człowieka robiącego⁸⁰. Mówią niektórzy przez

⁷⁴ AK 63v yra pavyzdžiai „dyrbty, dyrbtas, matity, matitas“, bet MV pakeista „raszity, raszitas, kasty, kastas“.

⁷⁵ AK 63v „tūriedamas, matidamas“.

⁷⁶ AK 63v yra vienas skiemens „nas“ darybos pavyzdys „dyrbty, dyrbtynas“, bet MV pakeista dviem kitais.

⁷⁷ AK 63v „np. raszaus“.

⁷⁸ AK 64 „turiejuses, kasymas, turiejymas, raszidamos“.

⁷⁹ AK 64 yra „dyrbas robiący“, bet MV pakeista „kasas kopiący“.

⁸⁰ AK 64 „robiącego (zajętego robotą)“.

imiesłów nieodmienny, czasu tegoż, lecz to nie właściwie.⁸¹ Gdy się⁸² zaś mówi o ruchu lub czynności odległej, wtenczas **be**, się niedodaje, *regiejau pauksztį lekąti* widziałem ptaka lecącego. Gdy się⁸³ mówi, że kto po ukończeniu czynności czém inném się zajął, wtenczas słowo pierwszą czynność wyrażające idzie na imiesłów czynny odmienny czasu przeszłego w zakończeniu zaimkowém, który odpowiada polskiemu zakończonemu na **szy**; *parskajęs grometą padiejau qt stala* przeczytawszy list położyłem na stole. Gdy się zaś mówi, że ktoś zamyśla jeszcze coś czynić, bierze się imiesłów czasu przyszłego, *regiejau moterį rūgius pjausęte* widziałem kobietę mającą żać żyto. Gdy się komu oznajmuje, że taka a taka jest, była lub ma być odmiana powietrza; wtenczas zamiast słowa, na wyrażenie tej odmiany bierze się jego imiesłów, stosownie do czasu, [75v] ma zakończenie żeńskie, i⁸⁴ na czas terazniejszy przybiera **be**, *belinąti* deszcz pada, *besnięąti* śnieg pada, *lyjūsi*⁸⁵ deszcz padał, *sūtemūsi* zmierzchno, *yszauszūsi* wydniało, *lisęti* zabiera się na deszcz, *snygsęti* śnieg ma padać, *yszsygajdryjūsi* wypogodziło się⁸⁶.

3. Imiesłów **nieodmienny**. Gdy w czasie jakiej czynności coś drugiego się wydarza, wtedy zaimek osoby, pierwszą czynność wykonywającej, lub sam rzeczownik, idzie na przypadek trzeci; słowo tę czynność wyrażające idzie na imiesłów nieodmienny czasu terazniejszego z przydatkiem **be** łącznie, *mūn beskajtąt ūžgeso žwakė* gdym czytał, zgasła świeca; *bernou bearąt pagedo žąbis* gdy parobek orał popsuła mu się socha. Gdy zaś oznacza czynność dokończoną już, po której wnet co⁸⁷ się zdarzyło; bierze się imiesłów nieodmienny czasu przeszłego dokonany, *mūn parskajtiūs knigą praskūdo gałwa* gdym przeczytał książkę zaboląła głowa. Ten imiesłów żmudzki niektórzy chcą w polskim kończyć na **szy**, i dla tego śmiesznie się wyrażają. Po żmudzku bardzo dobrze się mówi *szesztaj muszūs atsybūdau* po uderzeniu szóstej obudziłem się. Nawet niewłaściwym żmudzkiem sposobem powiedzianoby: **sześć biwszy wstałem**. Gdy ten imiesłów pochodzi od

⁸¹ Šis sakinys, prasidedąs ž. „Mówią...“, AK 64 yra po tolesnio sakinio, bet MV sakiniai sukeisti vietomis.

⁸² AK 64 ž. „się“ yra po „zaś mówi“, bet MV atkeltas prieš.

⁸³ AK 64 „się zaś“.

⁸⁴ AK 64 ž. „i“ nėra.

⁸⁵ AK 64 „lyjusi“.

⁸⁶ AK 64 pavyzdžio „yszsygajdryjūsi wypogodziło się“ nėra.

⁸⁷ AK 64v „coś“.

słowa czynnego, mającego wyraźny lub domyślny rzeczownik czyli osobę działającą; wtenczas tenże rzeczownik przestaje być osobą działającą, i na przypadek idzie czwarty, *szeszes muszùs* (domyślać się *adinas*), gdy sześć godzin wybiło. Gdy zaś tuż przed zaczęciem czynności co się stało; bierze się imiesłów nieodmienny czasu przyszłego *mùn dyrbsýt žmogùs atejo* gdy już miałem robić, przyszedł człowiek. Gdy [76] kto ma jaką czynność wykonywać jeszcze przed zdarzeniem wkrótce mającym nastąpić; w ówczas słowo zdarzenie to oznaczające idzie na imiesłów nieodmienny czasu terazniejszego, *ùždegty žwakę lig lygonou myrsztat* zapalić świecę wprzód, nim chory nie zacznie umierać. Gdy zaś podczas jakowej czynności, przed jej ukończeniem co się zdarza i przeszkadza ukończeniu, wtedy bierze się imiesłów nieodmienny czasu przeszłego dokonany, *lig ne yszkasùs doubę pradiejo žemé gruty* wprzód nim wykopano jamę zaczęła ziemia się rujnować.

4. Imiesłów **jednoczesny** odpowiada polskiemu zakonczonemu⁸⁸ na **ąc**, i używa się w ówczas, gdy kto odbywając jedną czynność, w jednymże czasie zajmuje się drugą, *žmones dyrbdamis meldes* ludzie robiąc⁸⁹ modlą się. Ten imiesłów ma tylko pierwszy przypadek we wszystkich liczbach i obu rodzajach, i nie może być brany w znaczeniu przymiotników wyłącznych.

5. Imiesłów **wymagający** odpowiada łańskiemu zakończonemu na **dus garbintynas laudandus** którego należy chwalić, **daritynas faciendus** którego należy czynić; i oznacza, że jakaś czynność wymaga tego, aby była wykonywaną *skajtityna grometa* ten list trzeba czytać, **legi debet**, albo **legenda est epistola**. Gdy się nie wyraża rzecz czynności wymagająca; w ówczas ten imiesłów przybiera zakończenie żeńskie, i w liczbie pojedynczej tylko się bierze, *raszityna ira* trzeba pisać, zamiast *rejké raszity scribere oportet, scribendum est*⁹⁰. Z tego sposobu wyrażenia chcieli niektórzy utworzyć dla języka żmudzkiego rodzaj nijaki; lecz na próżno. Gdyby albowiem był rodzaj ten, miałyby swoje zakończenia, i zaimek okazujący, [76v] jak w polskim **to**.⁹¹

⁸⁸ AK 64v ż. „zakonczonemu“ nĕra.

⁸⁹ AK 65 „pracując“.

⁹⁰ AK 65 yra tekstas „skajtityna ira trzeba czytać, zamiast *rejké skajtity legi debet, legendum est*“, bet MV pakeista „*raszityna ira* trzeba pisać, zamiast *rejké raszity scribere oportet, scribendum est*“.

⁹¹ AK 65 dwieju paskutinių sakinių, prasidedančių „Z tego...“ ir „Gdyby...“ nĕra.

§ XII. O używaniu Czasowania składanego.

1. Czas **terazniejszy właściwy**. (O przyczynie takowego nazwania czasów ob. Roz. czwar. § X), Słowo posiłkowe i słowa dokonane, właściwie mówiąc, czasu terazniejszego składanego niemają; czyli, że takie wyrażenie **np.** *esù esùs* jestem będący, *esù padyrbąs* jestem zrobiający, w mówieniu się nie używa. W słowach zaś niedokonanych ten czas używa się w takim zdarzeniu, gdy kto sam o sobie, lub o kim innym mówi, że jakąś czynność wykonywa, *esù kasąs doubę* kopię jamę (jestem kopiący).

2. Czas **przeszło terazniejszy**, używa się w ówczas, kiedy kto mówi, że w czasie wykonywania jednej czynności coś drugiego się zdarzyło, *bùwau bearąs, kad etejo*⁹² *brolis* orałem wtenczas, kiedy⁹³ przyszedł brat; *bùwau besiedis, krad*⁹⁴ *pradiejo lity* siedziałem wtedy, gdy⁹⁵ zaczął deszcz padać. Lepiej jednak się mówi przez imiesłów nieodmienny *mùn bearąt atejo brolis, mùn besiedīt pradiejo lity*. (Ob. § XI. n. 3.).

3. Czas **przyszło terazniejszy**, używa się w takim zdarzeniu, gdy⁹⁶ kto niby się użala, że czynność jaką kilka razy zaczynał, ale nie mógł wykonać dla jakichś przeszkód, *busiù beraszus*⁹⁷, *yr wiel rejké parstoty* co tylko zaczął pisać, i znowu trzeba przestać⁹⁸; *ką busiù beekiejis arymą, wiel ekietes pradeda gesty* co tylko zaczął bronować grunt zorany, znowu brona zaczyna się⁹⁹ psuć.

4. Czas **terazniejszo przeszły** używa się, kiedy kto się oświadcza, że czyn[77]ność jaką kiedyś wykonywał, i przez to ona mu jest znajomą, *esù matys meszką* widziałem (kiedyś) niedzwiedzia, *esù pjowys szyjną* kosilem (kiedyś) siano. *Esù matys, esù pjowys* dosłownie tak się tłumaczy: **jestem widziawszy, jestem kosiwszy**.

5. Czas **przeszły właściwy** używa się jak w języku polskim czas zaprzeszły *bùwau raszys* pisałem był. Podobnie się używa imiesłów

⁹² AK 65 „atejo“.

⁹³ AK 65 „gdy“.

⁹⁴ AK 65 „kad“.

⁹⁵ AK 65 „kiedy“.

⁹⁶ AK 65 „kiedy“.

⁹⁷ AK 65 „beraszùs“.

⁹⁸ AK 65 lenkiškas sakinio vertimas kiek kitoks: „co tylko wezmę się do pisanania, znowu muszę przestać“.

⁹⁹ AK 65v yra „psuć się“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

dokonany, *bùwau yszkasys doubę, kad praskùdo rąka*, wykopałem był jamę, gdy zaboląła ręka. Lepiej się mówi przez imiesłów nieodmienny *mùn yszkasùs doubę praskùdo rąka*.

6. Czas **przyszło przeszły** wtenczas, gdy kto wykonanie jakiej czynności często przerywa, i w tych przerwach zajmuje się czém innym, lub też czynność wykonana znowu wniwecz poszła, *ką busiù nusiütys berną pri darba, wiel rejké parwadinty* co tylko poszłę parobka do roboty, znowu trzeba przywoływać; *ką busiù yszkasys doubę, wiel ùzgruna* co tylko wykopię jamę, znowu się zawala.

7. Czas **terazniejszo przyszły**, gdy się kto oświadcza, że chce co uczynić, *esù dyrbsis* mam robić (dosłownie: **jestem mający robić**).

8. Czas **przeszło przyszły**, gdy kto mówi, że miał zamiar coś wykonać, ale jeszcze nie przybrał się¹⁰⁰ do tego; *bùwau raszisis* miałem pisać, (było moim zamiarem).

9. Czas **przyszły właściwy**, gdy kto przedsięwziął coś robić, lecz nie jest pewnym, czy to wykona, *busiù dyrbsis* będę robił (będę mający robić)¹⁰¹. W słowach zaś dokonanych, gdy kto się niby skarży, że zaczęta robotę miał [77v] już na ukończeniu, lecz dla jakichś przeszkód niemógł dokończyć; *busiù pars kajtùs kniğq, kad rejkiejo ejty pri darba* miałem już dokończyć czytanie książki, gdy wypadło iść do roboty.

10. **Tryb rozkazujący** składany używa się wtenczas, gdy kto rozkazuje drugiemu, aby zdawał się niby wykonywać czynność jakową, to jest, żeby na pozor przynajmniej nią się zajmował. Czas terazniejszy *buk beraszùs* udaj, że niby piszesz. Tryb rozkazujący słowa posiłkowego często w tem czasowaniu przybiera zakończenie zaimkowe, *bukes beraszùs*. Czas przeszły *buk raszys* albo *bukes raszys* udawaj, jakobyś już pisał. Przyszły *buk raszisis* albo *bukes raszisis* udawaj, że masz zamiar pisać.

11. **Trybu warunkowego** czas terazniejszy używa się, kiedy kto niby się uskarża, że dla jakiejś przeszkody nie jest jeszcze zajęty czynnością, *butio jau bedyrbaş, kad ne butùmi partrùkynys* byłbym już się zajął robotą, gdybyś był nie przeszkodził. Toż samo powiedzieć można i o czasie przyszłym tego trybu, który jednak w mowie rzadko się używa. Czas przeszły używa się wtedy, gdy się kto uniewinnia, że

¹⁰⁰ AK 65v ż. „się“ yra prieš „nie przybrał“, bet MV nukeltas po.

¹⁰¹ MV „(będę mający robić)“ pakeista iš AK 65v „będę robiący“.

przedsięwzięcia swego już zaczętego, niemógł skutecznie, *butio pa-siùwys marszkynius, kad ne butum pałużùsi adata* byłbym uszył koszulę, gdyby się igła nie była złamała.

§ XIII. O wyrzutni.

1. *Jog* że; gdy w mówieniu żmudzkiem opuszcza się spójnik *jog* (locutio infinitiva, sine quod), rzeczownik lub zaimek po tym spójniku będący, czyli osoba działająca, idzie na przypadek czwarty tejże liczby; słowo zaś [78] do niego należące idzie na imiesłów nieodmienny tegoż czasu, *gyrdiejau, jog brolis atejs* słyszałem, że brat przyjdzie¹⁰², *gyrdiejau broli atejsit*. Czasem toż słowo idzie na imiesłów odmienny i zgadza się z tymże przypadkiem czwartym w rodzaju i liczbie, *gyrdiejau broli atejsęti, wylous, jog pawasaris bus szyltas* spodziewam się, że wiosna będzie ciepła¹⁰³, *wylous pawasari szylta busęti*.

2. *Buk* jakoby. Gdy się przywodzi opowiadanie przeszłego jakiegoś zdarzenia, mianowicie dawnego i niemającego oczywistych dowodów, lecz na podaniu (traditio) opartego, co w polskim się wyraża np. piszą, powiadają, jakoby to lub owo się zdarzyło; wtenczas się przysówek *buk* przydaje po słowie pierwszym, a dalsze po nim słowa oznaczające czynność owego zdarzenia idą na imiesłów czynny tegoż czasu, w którymby same słowa były, *sako buk dyrbùs* powiadają, jakoby robiono, *raszo, buk gawùs żynę, apej bùwùsę tojé wyjtojé bażniczę* piszą, jakoby otrzymano wiadomość, że wtém miejscu był kościół, *pasakojo, buk bernas dyrwà arys* powiadano, jakoby parobek niwę orał. Jeśli zaś niema wyraźnych lub domyślnych osob działających, albo też na ich bytność uwaga się nie daje, wtenczas słowa idą na imiesłów bierny, *buk bùwùs sznekieta* jakoby rozmawiano.

3. *Nug* od. Gdy się mówi, że jakiś przedmiot odbiera działanie od drugiego, wtenczas ów przedmiot, czyli osoba działająca idzie na przypadek drugi bez tego przyimka; doznający zaś działania kładnie się z imiesłowem biernym, wtym czasie, rodzaju, liczbie i przypadku, ja[78v]kiego zwyczajny porządek mowy wymaga, *dùktie motinos siùtama neklauso* matka posyła córkę, a ta nie słucha; *żmogaus pakyr-*

¹⁰² AK 66 yra „przyjdzie brat“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

¹⁰³ AK 66 yra „ciepła będzie“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

tas medis człowiek to drzewo zciał¹⁰⁴; *sunaus padyrbtą żąbį tiews*¹⁰⁵ *pardawie* syn zrobił sochę, a ojciec ją sprzedał. Zaimki osobowe *asz*, *tù*, od tego się wyłączają; zamiast¹⁰⁶ *mùnys doutas* któremu ja dałem, *tawys pabartas* któregoś poswarzył, mówi się *mùna douts*¹⁰⁷, *tawa pabarts*¹⁰⁸, od zaimków dzierzawczych *mùnas*, *tawas*.

4. *Ysz* z. Przyimek ten gdy oznacza wyłączenie, wybranie, może być odrzucony bez żadnej ztąd odmiany innych wyrazów, *ketùry ysz wirù* czterech z mężczyzn, albo *ketùry wirù*, *kely ysz jù* kilkoro¹⁰⁹ z nich, albo *kely jù*, *quatuor virorum*, *quidam eorum*.

5. *Kùris* który. Gdy się ten względny zaimek opuszcza¹¹⁰, w ówczas słowo po tym zaimku następujące idzie na imiesłów odmienny czynny lub bierny podług czasu, i zgadza się z rzeczownikiem, do którego zaimek należał; to jest, kiedy zaimek *kùris* należy do osoby działającej, w ówczas słowo idzie na imiesłów czynny i zgadza się z osobą działającą, *gajliekemos tiewa*, *kùris mus miliejo* żałujmy ojca, który nas kochał; mówi się lepiej *gajliekemos tiewa mus miliejùsé*. Kiedy zaś zaimek należy do tej rzeczy, na którą słowo działanie wyraża, wtenczas idzie na imiesłów bierny, i zgadza się z tą rzeczą w rodzaju, liczbie i przypadku, osoba zaś, której działanie słowo wyraża, idzie na przypadek drugi; *numyrié geradiejis*, *kùrį mes miliejom* umarł dobrodziej, któregośmy kochali, mówi się lepiej *numyrié geradiejis musų milemas*.

[79] 6. *Rejké* potrzeba, należy (**oportet**). Gdy słowo niby nieosobiste *rejké* w mówieniu się opuszcza, wtakim razie czwarty przypadek rządzony od słowa w trybie bezokolicznym będącego, idzie na pierwszy, tryb bezokoliczny słowa przechodzi na imiesłów wymagający, który się zgadza z tymże pierwszym przypadkiem, i przydaje się słowo posiłkowe w takim czasie, w jakim było słowo *rejké*; *rejké dyrbtų darbą* trzeba robić robotę; mówi się *dyrbtynas ira darbas*; *rejkiejo pakyras*

¹⁰⁴ AK 66v pavyzdys „*žmogaus arta dyrwa* człowiek tę niwę orał“ MV pakeistas „*žmogaus pakyrstas medis* człowiek to drzewo zciał“.

¹⁰⁵ AK 66v „*tiewas*“.

¹⁰⁶ AK 66v „zamiast *mùnys*, *tawys*“.

¹⁰⁷ AK 66v „*doutas*“.

¹⁰⁸ AK 66v „*pabartas*“.

¹⁰⁹ AK 66v „*kikoro*“.

¹¹⁰ AK 66v sakinys prasideda „Gdy się opuszcza zaimek względny *kùris*“, bet MV pakeista.

ty myszké medī trzeba było zciąć drzewo w lesie, mówi się *pakyrstynas būwo myszké medis*¹¹¹. Gdy słowo po *rejké* następujące było nijakie, w takim zdarzeniu jak nie było przypadku czwartego, tak niema i pierwszego; przeto imiesłów wymagający przybiera zakończenie żeńskie, *rejkiejo ejty ĭ*¹¹² *baźnięczę* trzeba było iść do kościoła; mówi się *ejtyna būwo*¹¹³ *ĭ*¹¹⁴ *baźnięczę*.

§ XIV. O Iloczasię.

W języku żmudzkiem zgłoski, czyli raczej w nich samogłoski wymawiają się albo z przeciągiem, albo krótko, albo na koniec z akcentem, czyli jakimś podniesieniem głosu. W polskim akcent właściwie daje się słyszeć nad samogłoską w zgłosce przedostatniej wyrazu; w żmudzkiem zaś podobnie jak w rosyjskim akcent takowy (ударение) niema stałego miejsca; są nawet wyrazy żadnego właściwego akcentu niemające, i tylko samogłoski długo lub krótko się wymawiające. I tak a) są wyrazy, mianowicie wiele dwuzgłoskowych, w których obie są długie *jaukaj* przynęta, *aulaj* cholewy, *ertaj* przestronnie; b) są, co mają dwie długie, a inne krótkie, *atou*[79v]*dogej* jarka, (druga i trzecia długie), *ažoulaš* dąb, *tiewyszké* ojczyzna (pierwsze dwie długie). c) Są takie, co mają jedną długą, inne krótkie, *mažtytelis* malusieńki (pierwsze trzy krótkie, ostatnia długa). d) Czasem na jednej akcent, inne krótkie, *karszatys* zestarzałość (na pierwszej akcent, inne krótkie). e) Na koniec są mieszane, *nenaudielis* nikczemnik (na pierwszej akcent, druga krótka, trzecia długa, czwarta krótka)¹¹⁵, *atbūlaj* wstecznie (na pierwszej akcent, druga krótka, trzecia długa). Też same nawet długie, krótkie, lub akcentowe przemieniają takowy iloczasa w dalszych przypadkach, np. rzeczownik *meszkerie* węda, mający pierwsze dwie krótkie, ostatnią długą, w przypadku trzecim lic. poj. i dalszych ma pierwszą z akcentem tylko, a inne wszystkie krótkie¹¹⁶; szósty lic. dwój.

¹¹¹ AK 67 yra „*medis myszké*“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

¹¹² AK 67 „*in*“.

¹¹³ AK 67 „*būwa*“.

¹¹⁴ AK 67 „*in*“.

¹¹⁵ AK 67v skliausteliuose yra „(na pierwszej akcent, trzecia długa, druga i czwarta krótkie)“, bet MV paredaguota.

¹¹⁶ AK 67v „krótkie; drugi jednak i trzeci liczby dwójnej i mnogiej mają ostatnią długą, inne krótkie“.

i mnog.¹¹⁷ mają przedostatnią długą, ostatnią z akcentem. Słowem: nie podobna pewne ułożyć prawidła na iloczas tego języka. Uwaga pilna na dobrze tym językiem mówiącego, a więc praktyczne postrzeżenia i wprawa, mogą tu być przewodnikami (**usus te plura docebit.**). Przywiedzione nawet przez Autora Grammatyki (*Kalbrieda*) prawidła wcale tu posłużyć, i niczego nauczyć niemogą. Grammatycy pruscy usiłowali tę trudność jakkolwiek ułatwić wprowadzeniem pewnych znaków nad samogłoskami, lecz tym sposobem wykroczyli przeciw czystości pisma. Wielość bowiem znaków i¹¹⁸ znamion nadgłoskowych, oprócz tego, że utrudza piszącego, odrywając jego uwagę od jedności pomysłu, nadto jeszcze pisownię¹¹⁹ czyni mniej wyrazistą.

[80] Rozdział szósty

O Wierszopistwie żmudzkiem.

Wierszopistwo żmudzkie stanowią Spiewy ludu, czyli gminu, i Pieśni święte. Nie jednemu dziwnem się okazuje, że lud prosty, nie oświecony, lub¹ nauczony tylko² księgi nabożne, niezliczoną ma ilość rozmaitych śpiewów *Dajnas, dajniuszkas*. Kto im układa? Żeby uczyony; znałby prawidła rymotworstwa, i niewolniczo starałby się one zachować. Tymczasem w śpiewach gminnych, niewolniczych prawideł nie widać. Są one raczej naturalnem uczuciem bez żadnego musu. Możliwy więc poniekąd powiedzieć, że ten Narod jest naturalnie poetyckim, nieznaną krępujących Poetów prawideł. Spiewy wiejskie żmudzkie, choćby najdawniejsze, żadnego znakomitego czynu sławnych ludzi nie opiewają, coby okazywało charakter marsowy i dziki; lecz wszystkie prawie należą do miłych i uczciwie swobodnych zabaw wiejskich, a szczególnie do miłości wzajemnej i niewinnych zalotów między młodzieżą płci obojej. Wszędzie zaś okazuje się wstręt wiejs-

¹¹⁷ AK 67v yra „szósty zaś i siódmy liczby mnogiej“, bet MV pakeista „szósty licz. dwój. i mnog.“

¹¹⁸ AK 67v ž-ių „znaków i“ nėra.

¹¹⁹ AK 67v „pisownią“.

¹ AK 67v „nie oświecony, lub“ nėra.

² AK 67v „tylko czytać“.

kich dziewcząt do szlachty lub rzemieślników, a zamięszenie stanu rolniczego. Są to więc Sielanki i Ballady; a z tego się daje postrzegać spokojny i łagodny charakter tego narodu.

Trojaki jest gatunek wiersza żmudzkiego. **Pierwszy**, mający pewną liczbę zgłosek, a to jedynie dla dobrej melodyi (nóty)³, lecz po większej części bez rymów. Ten gatunek śpiewek najdawniejszy, jest utworem samego gminu. Niemasz tam bowiem, ani dobrego układu, [80v] ani dobranych i uporządkowanych myśli; częste powtarzania tychże samych wyrażen całymi prawie strofami, pod koniec których są stosowne dodatki. W tym gatunku są wszystkie śpiewy najdawniejsze, i wiele nawet późniejszych. **Drugi** gatunek wiersza jest naśladowaniem polskiego, to jest, mający pewną liczbę zgłosek i rym. W tym gatunku jest wiele śpiewów wiejskich późniejszych, a mianowicie wszystkie Pieśni święte, jeśli nie są dosłownym tłumaczeniem z obcego języka, jako Psalmi Dawidowe, i inne. Że zaś język litewski czyli żmudzki, zdolny jest do kandywania wierszów, okazuje się z jego różnorodności iloczasu (ob.⁴ Roz. poprzed. § XIV.), oraz Poematu Donaleitisa, o którym niżej w przykładzie; **Trzeci** więc gatunek wiersza jest miarowy nakształt łacińskiego i⁵ greckiego. Ten gatunek nie jest u ludu w używaniu. Przykłady różnorodnych tych gatunków tu się załączają, niektóre z przekładem polskim.

Przykłady do gatunku pierwszego.

1.⁶ Dwie nie całe części śpiewu litwinek powiatu Trockiego przy żyta żniwie. W części pierwszej; Dziewczyna grabi siano, szlachcic będący na polowaniu znajduje ją przy tej robocie, wita się, oświadcza swoją ku niej miłość, i prosi o wzajemność. Dziewczyna mu wręcz rezuje; wymawia przytym⁷, że u szlachcica ręce wprawdzie białe, ale chleb czarny, że tylko zajmując się strzelbą, chartami i gończymi niedba o gospodarke. W części drugiej, Dziewczyna żnie żyto, chłopak wiejski wyszedł orać, przywitał się z nią, oświadcza podobnie

³ AK 68 Ż. „(nóty)“ nėra.

⁴ AK 68 „ob. wyżej“.

⁵ AK 68 „lub“.

⁶ AK 68v skaičiaus „l.“ nėra.

⁷ AK 68v „prytém“.

[81] swoje⁸ ku niej miłość, i o wzajemność prosi⁹; ta się zgadza, wychwala¹⁰ jego rolnicze zajęcie się, i że chętnie pojdzie za niego zamąż¹¹.

Część pierwsza.

Kad atejo wasariale szienapjutie,
Tad iszejo miargiale grebti sziena.
Ir atejo bajorielis su strielbiale,
Padek Diewe! miargiale sziena grebti.
Milu tawi miargiale, miłek mani,
Bajorielo nia milejau¹², nia miłesiu.
Delko mani, miargiale, ne¹³ miłesi?
Bajorielo bałtos rankos, juoda duona.
Bajorielo strielba rankoj, nia arkłalis.
Bajorielo rudi kurtaj, nia jautialiej¹⁴.
Bajorielo margos kałes, nia karwiales.

Cześć druga.

Kad atejo wasariale rugiapjutie,
Tuo nuejo miargiale rugius pjauti.
Ir atejo biarnialis łauko arti.
Padek Diewe, miargiale rugius pjauti!
Milu tawi, miargiale, miłek mani!
Asz miłesiu, ir tekesiu¹⁵ už biarnialo.
Nes biarnialo juodos rankos, bałta duona.
Nes biarnialo arkłas rankoj, nia strielbiale.
Pas biarniali gražus jaucziej, o nia kurtaj.
Pas biarniali margos karwies, nia kałales.

i t. d.¹⁶

⁸ AK 68v „swą“.

⁹ AK 68v ž. „prosi“ yra prieš „o wzajemność“, bet MV nukeltas po.

¹⁰ AK 68v „i wychwala“.

¹¹ AK 68v ž. „zamąż“ nėra.

¹² AK 68v „miłejau“.

¹³ AK 68v „nia“.

¹⁴ AK 68v „jautialiej“.

¹⁵ AK 68v „tekesiu“.

¹⁶ AK 68v „i t. d.“ nėra. AK 68v toliau šioje vietoje pateikiama daina, kuri MV nukelta į 4-ąją vietą (žr. toliau 45-ąją išnašą, p. 213).

2.¹⁷ Następny śpiewek przedstawuje życzenie ojcowskie, żeby córka wychodziła za mąż za szlachcica, czy żołnierza¹⁸, lub jakiego bogacza, albo też przynajmniej za rzemieślnika. Córka okazując niechęć do takiego zamezcia, pogardziła nawet pieniędzmi, i uciekła w pole. Matka szuka jej to w ogrodzie fruktowym, to na polu, wzywa do domu. Córka nie słucha, aż wtenczas dopiero, gdy ojciec obiecał wydać ją za rolnika.¹⁹

Ałt kałnù rùgej, sodné wobułaj.

Tyn wajksztiojié, tyn yjszkoié

[81v] Matùlé dukrés.

Ejk dukré mùna jaunoji nùmon!

Žada tawį tiewùtelis ùž bajora dout²⁰.

Ne ejsiù nùmon, ne busiù asz jo,

Prastas darbas bajorelé,

Szoblelé rąkoj²¹.

Ałt kałnù rùgej, sodné wobułaj.

Tyn wajksztiojié, tyn yjszkoié

Matùlé dukrés.

Ejk dukré mùna jaunoji nùmon!

Žada tawį²² tiewùtelis ùž žalnieriaus dout²³.

Ne ejsiù nùmon, ne busiù asz jo,

Prastas darbas žalnierelaus,

Strielbelé rąkoj²⁴.

Ałt kałnù rùgej, sodné wobułaj.

Tyn wajksztiojié, tyn yjszkoié

Matùlé dukrés.

¹⁷ AK 69 skaičiaus „2.“ nėra.

¹⁸ AK 69 „czy żołnierza“ nėra.

¹⁹ Toliau pateikiama šešių posmų daina, bet MV posmų tvarka yra kita nei AK 69—70, MV 1-asis atitinka AK 5-ąjį, 2-asis — 2-ąjį, 3-iasis — 1-ąjį, 4-asis — 3-įjį, 5-asis — 4-ąjį, 6-asis — 6-ąjį.

²⁰ AK 69v „dout“.

²¹ AK 70 „rąkoj“.

²² AK 69v „tawi“.

²³ AK 69v „dout“.

²⁴ AK 69v „rąkoj“.

Ejk dukré muna jaunoji nùmon;
Žada tawi²⁵ tiewùtelis už bagotiaus dout²⁶.

Ne ejsiù nùmon, ne busiù asz jo,

Prastas dajktas bagotelaus

Pynigaj rąkoj²⁷.

Ať kałnù rùgej, sodné wobuľaj,

[82] Tyn wajksztiojié, tyn yjszkojié

Matùlé dukrés.

Ejk dukré muna jaunoji nùmon,

Žada tawi²⁸ tiewùtelis už sziauczelaus dout²⁹.

Ne ejsiù nùmon, ne busiù asz jo,

Prastas darbas ir sziauczelaus

Ialé rąkoj³⁰.

Ať kałnù rùgej, sodné wobuľaj.

Tyn wajksztiojié, tyn yjszkojie³¹

Matùlé dukrés.

Ejk dukré muna jaunoji nùmon.

Žada tawi³² tiewùtelis už krauczelaus dout³³.

Ne ejsiù nùmon, ne busiù asz jo,

Prastas darbas ir krauczelaus

Adata rąkoj³⁴.

Ať kałnù rùgej, sodné wobuľaj,

Tyn wajksztiojié, tyn yjszkojie³⁵

Matùlé dukrés.

Ejk dukré muna jaunoji nùmon!

Žada tawi³⁶ tiewùtelis už artoje dout³⁷.

²⁵ AK 69 „tawi“.

²⁶ AK 69 „dout“.

²⁷ AK 69 „rąkoj“.

²⁸ AK 69v „tawi“.

²⁹ AK 69v „dout“.

³⁰ AK 69v „rąkoj“.

³¹ AK 69v „yjszkojie“.

³² AK 69v „tawi“.

³³ AK 69v „dout“.

³⁴ AK 69v „rąkoj“.

³⁵ AK 70 „yjszkojie“.

³⁶ AK 70 „tawi“.

³⁷ AK 70 „dout“.

Yr ejsiù nùmon, yr busiù asz jo!
Grazùs darbas artojelé
Žąbelis rąkoj³⁸.

[82v] 3.³⁹ Dalszy śpiewek wyraża wyjazd córki podobno do⁴⁰ szlubu, gdzie matka namawia ją, żeby nie rzuciła matczynej chaty.

Kajp pas Matùly⁴¹ bùwau
Matùlé ne miliejo;
O kajp mùn rejk szėdyjn yszejty,
Matùlé⁴² pagajliejo.
Žyrgelej pakikity⁴³,
Pas wartus pastatity.
Sùdyjw! sùdyjw Matùlé mùna,
Yszneszk mùn wajnykelį!
Matùlé yszejdama,
Wajnyką yszneszdama:
Sùgrįžk! sùgrįžk dukrelé mùna⁴⁴!
Romdik mùna szyrdeleį!
Dar grįžty gał sùgrįšziù,
Łąkity apląkisiù
Bet asz tawa, Matùlé mùna,
Darbelų jau neb dyrbsiù.

4.⁴⁵ W następnym śpiewie chłopak żmudzin daje przestrogi dziewczynie, żeby unikała wojskowych.

Mùna brolé žyrgas mažas,
Nors mažùtis, byli grazùs.
Par łaukelį rajtas jojau,

³⁸ AK 70 „rąkoj“.

³⁹ AK 70 skaičiaus „3.“ nėra.

⁴⁰ AK 70 „juž do“.

⁴¹ AK 70 „matùlé“.

⁴² AK 70 „Matùlej“.

⁴³ AK 70 „pakinkity“.

⁴⁴ AK 70 „muna“.

⁴⁵ AK 68v skaičiaus „4.“ nėra. Ši ketvirtoji MV pirmosios rūšies daina AK 68v—69 yra ne ketvirta, o antra — vadinas, MV šis pavyzdys nukeltas į pirmosios rūšies pabaigą (plg. ankstesnę 16-ąją išnašą, p. 210).

[83] Par myszkelį westy wediau.
 Galė lauka lyjpùžajtė,
 Po lyjpùžy ežerajtis.
 Paežeriej mergùžajtė⁴⁶,
 Cze⁴⁷ bernelis prakalbiejo:
 Ne prausk tamė sawo⁴⁸ bürnos,
 Tyn žalnieriūs arklį gyrdo,
 Numaustis tawa žyjdelį,
 Pakaustis sawa žyrgelį;
 Nuwyłks tawa koptonelį,
 Pasiudins saw balnitelį;
 Nusegs tawa wajnykelį,
 Paszers sawa žyrgùželį.
 Nujims⁴⁹ tawa kaspyneles,
 Pasiudins saw kamūneles.

Przykłady do drugiego gatunku.⁵⁰

Następný śpiewek jest zachęceniem⁵¹ dziewcząt do zasiewania i pielęgnowania kwiatów w swoim ogródku.

Yšsauszt pawasarė tos lįksmas dyjnas,
 Ysz beržų tek sūla kajp krykštoš wyjnas.
 Szėdyjn pawasaris ira, mergeles!
 Ejket į darželus⁵², sieket roželes,
 [83v] Sieket, seserajtes, bałtas lelyjes,
 Yr žalus rutelus, yr panawyjes,
 Pridouket lįksmibės sawa darželems,
 Ne douket skabity ąkstyj wajkelems.

⁴⁶ AK 69 „mergùžajte“.

⁴⁷ AK 69 „Czė“.

⁴⁸ AK 69 „sawa“.

⁴⁹ AK 69 „Nuims“.

⁵⁰ Toliau einanti MV antrosios rūšies daina AK 70v pateikta dar prie pirmosios rūšies (vadinasi, 5-oji); taigi MV daina imta kvalifikuoti kitaip nei AK 70v.

⁵¹ AK 70v yra „Zachęcenie“, bet MV pakeista „Następný śpiewek jest zachęceniem“.

⁵² AK 70v „darzelus“.

O kad jau židiety pradies žoleles,
Imket yr sùskinket gražes kwietkeles.
Skindamas, Sesajtes, lįksmaj dajniouket,
Pyrmiauses Bažnįcįej wysados douket,
O ątras saw imket, tretes brolelems,
Ketwyrtaş lįjkiket gražims bernelems.⁵³

Dalsze przykłady⁵⁴ wzięte są z Dykcyonarza P. Dyonizego Paszkiewicza Ziemińskiego Pisarza Rosieńskiego, z małą odmianą w ortografii, i z przekładem polskim albo samego Autora, albo moim. Słownik tu wspomniony, niektórzy między urojenia tylko chcą mieścić, a to nie słusznie. Był Słownik przez tego Autora układany, ale podobno nie dokończony. Niewiem, jaką koleją sam autograf dostał się P. Jurgiewiczowi w Kownie, niemającemu najmniejszej znajomości języka żmudzkiego. Od niego i ja miałem pożyczony na dni kilkanaście. Składał się z dwóch sporych tomów in 4° minori, od litery A do P. włącznie, we trzech językach: litewskim, polskim i łacińskim. Chciałem go sobie nabyć, lecz cena 18 rubli srebr. była dla mnie wtenczas za wysoką. Po nieszczęśliwej, po ludzku mówiąc, bo w ostatniej nędzy na ustroniu zdarzonej P. Jurgiewicza śmierci⁵⁵, jak wszystkie rzeczy, tak i ten rękopis, niewiadomo, [84] gdzie się podział, i podobno nawzawsze zginął. Pomimo⁵⁶ swoją dwutomową objętość, jak uważałem, może tylko połowę wyrazów od tych głosek poczynających się zawierał w sobie. Nie jednego człowieka, i nie jednego to czasu praca. Autor w przedmowie o swoim Słowniku pisze⁵⁷.

Linde parasziė Lenkams pujku Žodinika.

Wertas garbinga warda Giera Rasztinika.

Bet ant dabar raszoma tars ne wienas wajkis:

„At! nej szejp, nej tejp rasziė žemajtiė⁵⁸ paļajkis.

⁵³ AK 70v tik nuo čia prasideda „Przykłady do drugiego gatunku“.

⁵⁴ AK 70v ž-ių „Dalsze przykłady“ nėra.

⁵⁵ AK 70v yra „śmierci P. Jurgiewicza“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁵⁶ AK 70v „Mimo“.

⁵⁷ AK 71 yra „pisze Słowniku“, bet MV ž-iai sukeisti vietomis.

⁵⁸ AK 71 „žemajtiė“.

Przekład.

Polak szczyci się pysznym Słownikiem Lindego;
Którego Autor godzien imienia Sławnego.
Lecz na ten, co ja piszę, dadzą wyrok taki:
„Gryzmolił niedorzeczy żmudzin ladajaki.

Ta gire aptur tikra warda **giera miszka**,
Jog rand kiekwieną medi, kurio rejki ir iszka.
Tejp ir musu Žodiniks, noriu, kad toks butum,
Kad rastum kožną žodi, kurio kas iszkotum.

Przekład.

Puszcza, w której się drzewo potrzebne znajduje,
Na imię **przydatnego** lasu zasługuje.
Chcę, żeby i nasz Słownik tyle mieścił w sobie
Wyrazów, ile kto w nim żąda w każdej dobie.

[84v] Przeciwno Zoilom.

Ne pejk tu mano rasztu, nes raszié artois,
Su žagre, ne su pľunksna Žemes raszitois.

Przekład.

Nie gań Dzieła rolnika niebacžnością pľochą,
Bo Pisarz Ziemiński pisał nie piórem, lecz sochą.

W samym Słowniku pod wyrazem **Astronomija**, dodaje:

Giwentojej Žemajtiu, Litwos, Kurszu, Prusu,
Pažinst žinkľus danginius ant pasaula musu.
Pirms Awins, antras **Bulus**, trets wadints **Dwinajte**,
Kietwirtas **Wiežis**, pęktas **Lewas**, šests⁵⁹ **Panajté**⁶⁰.

⁵⁹ AK 71v „šeszts“.

⁶⁰ AK 71v „Panajte“.

Sekmas **Swaras**, asztuontas **Parplis** kirminelis,
Dewintas **Szauditois**, deszimts **Ožragelis**,
Wienuolektas **Wandiniks** sem ukanu naudą,
Dwilektas **Žuwis**, kuriu su tinklu ne gaudo.

Przekład.

Žmudzini, Kurlandowie, Litwini, Prusaki
Znąją dobrze horyzont i niebieskie znaki.
Pierwszy **Baran**, drugi **Byk**, a **Bliznięta** trzeci,
Czwarty **Rak**, a **Lew** piąty, szósty **Panna** leci.
Siódmy **Waga**, **Niedzwiadek** ósmy, **Strzelec** baczny
Dziewiąty, a dziesiąty **Kozierozec** znaczny,
Jedenasty jest **Wodnik**, zkąd mgły i dżdże kapią,
[85] Dwónasty **Ryby**, których niewodem nie łapią.

Wspomniony P. Paszkiewicz miał w swoim ogrodzie kłoc ogromnego dębu, wewnątrz pusty, w którym jak w altanie latem przesiadywał, i tamże miał skład rozmaitych Starożytności litewskich. Kłoc ten nazwany *Baublis*. W Słowniku więc na wyraz *Baublis* przydał następane wiersze.

Baubli! tawa atminti dajnomis apgarsinau⁶¹;
Užtausokgi tas kākles, ant kuriu skambinau⁶².

Przekład samego Autora.

Baublu! twoją pamiątkę śpiewy ogłaszałem,
Zachowajże ten bardon, na którym brząkałem.

Trudno o podobnie dobrane wyrazy żmudzkie w wierszu, żeby nie tylko słowo w słowo, ale tymże porządkiem wyrazów i w témże zupełnie znaczeniu dały się na polskie przełożyć. Drugi przekład tegoż

⁶¹ AK 71v „apgarsynau“.

⁶² AK 71v „skambynau“.

wiersza przez samego Autora także wykonany, niema tej akuratności i ścisłości, jest następujący⁶³.

Baublu! jeśliś mnie wdzięczny, chowaj po mym zgonie
Dla pamiątki, żem w tobie brząkał na bardonie.

Na trzeci gatunek,

Czyli wiersza miarowego, załącza się tu wyjątek z Dzieła **Das Jahr in vier Gesängen**, przez Donaleitis hexametrem litewskim napisanego, a przez D. Rhesa na takiż wiersz niemiecki przełożonego. Początek Pieśni pierwszej, czyli Opisania wiosny. Podług ortografii jak w Autentyku, oprócz zna[85v]ków niektórych nad samogłoskami tu opuszczonych.

Jau Saulele wel atkpdama buddino Swiętą,
Ir Žiemos szaltos Trusus pergraudama juokes.
Szalczû Pramonės su Ledais sugaiszti pagawo,
Ir puttodams Sniegą wissur į Nieką pawirto.
Tuo Laukus Orai drungni gaiwįdami glose,
Ir Žoleles wissokias isz Numirrusiū szauke.
Krumus su Szillais wissais iszbuddino keltis,
O Laukū Kalnai su Kloneis pamete Skrandas.
Wislab, kas Rudens Bjaurybej numirre werkdam,
Wislab, kas Ežere gywendams perziemawojo,
Ar po sawo Kerru per Žiemą buwo miegojęs,
Wislab tuo Pulkais iszlindo Wasarą sweikįt.
Kiaunes su Szeskais⁶⁴ isz szalto Paszalio traukes,
Warnos ir Warnai su Szarkoms irgi Peledoms;
Peles su Waikais, ir Kurmjei Szillumą gyre.
Musses ir Wabalai, Uodai su Kaimene Blussū,
Mus jau wargįt⁶⁵ wel Pulkais wissur susirinko,
Ir Ponus taip, kaip Burus įgelt⁶⁶ issižojo.

⁶³ AK 72 „następný“.

⁶⁴ AK 72 „Szeskais“.

⁶⁵ AK 72v „wargįt“.

⁶⁶ AK 72v „įgelt“.

Bet ir Bittins jau Szeimyną sawo pabudīt⁶⁷,
 Ir prie Darbo sust⁶⁸, bei ką pelnyt⁶⁹ n'ussimirso.
 Tuo Pulkai jū pro Plyszus⁷⁰ iszlysti pagawo,
 Ir laksztydami su Birbynems žaisti pradejo.
 [86] O Worai Kampuos' sededami Werpalus aude,
 Irgi medžot' Tinklus tyloms kopinedami mezge.
 Bet ir Meszkos, ir Wilkai szokinedami džauges',
 Ir supleszit⁷¹ ka tylloms į Pagirį⁷² traukes⁷³.
 Alle kokie Dywai! neywiens isz diddelio Pulko,
 Werkdams, ar dusaudams mus lankit⁷⁴ ne sugryžo;
 Ne! ne werkt, bet linksmītis wissi susirinko.
 Nes Darbai Žiemos wissur jau buwo sugaisze,
 Irgi Pawasaris ant wissū Laukū pasirode.
 Tuo potam Paszalai wissi kribždeti pagawo,
 Irgi beszukaujant Pulkams, Oszims pasikele.
 Wiens storai⁷⁵, o kits laibay dainuoti mokedams,
 Ir linksmay laksztydams ik Debessiū kopinejo;
 O kits ant Szakkū kopinedams garbino Diewą.
 Bet ir Walgiū del skupū neywiens nesiskunde;
 Rubai szio ir to diddey jau buwo nudillę;
 O tuls lopitą parlekdamy parnesze Kodą.
 Ir pasisotīt ant Laukū wos Mažumą rado.
 O sztai⁷⁶ ir taipo pawarges⁷⁷ nieks ne dejawo,
 Bet wissi wissur sumiszay szokinedami džauges.
 Tū niekings Žmogau! mokykis cze pasikakint⁷⁸,

⁶⁷ AK 72v „pabuddīt“.

⁶⁸ AK 72v „sust“.

⁶⁹ AK 72v „pelnyt“.

⁷⁰ AK 72v „Plyszius“.

⁷¹ AK 72v „supleszit“.

⁷² AK 72v „Pagirį“.

⁷³ AK 72v „traukes“.

⁷⁴ AK 72v „lankyt“.

⁷⁵ AK 72v „storay“.

⁷⁶ AK 72v „sztay“.

⁷⁷ AK 72v „parwarges“.

⁷⁸ AK 72v „pasikakint“.

Kad taw Kartais tropijas skupaj⁷⁹ prisiwalgit⁸⁰.
 I Paukszczus žurek! wiens prastā Kirminā kramto,
 [86v] O kitsai, stokodams Grudo, gnyba Žolelē.
 Juk ir jie kasmets, mus atlankyť sukelawē,
 Kudā wis ir alkstantī Pawasarī randa.
 O wey todel tikt neywiens niekados nesiskundžia.
 Taw, Žmogau! miels Diews daugiu daugiaus downojo,
 O tu dar nurni, kad kartais alkanā Dienā,
 Ar skupus Czesus sulauķēs, Szuppinī gramdai?.....

Ile narzeczce pruskie zbliżone jest do żmudzkiego, na dowod załączam tu część powyższego pruskiego wiersza, po żmudzku podług proponowanej ortografii. Miara wiersza nie mogła być w nim zachowaną.

Jau saulelē wiel atkopdama^{a)} būdno swietā⁸¹,
 Yr žyjmos shaftos trusus^{b)} pargraudama joukes.
 Szaltīų pramones^{c)} sū ledajs sūgajszyty pagawo^{d)},
 Yr pūtodams snyjgs wysūr ī niekā pawyrto.
 Tou ļaukus oraj drūgny⁸² gajwindamis gļostīē,
 Yr žoleles wysokes ysz numyrūsių szaukiē.
 Krumus sū szyļajs wysajs yszbūdno keltyjs,
 O ļaukū kaļnaj sū kļoniemis pametiē skrādas^{e)}.
 Wysļab, kas rūdens bjauribiejē numyriē werkdams,
 A⁸³ po sawa kerū par žyjma būwo myjgojys;
 Wysļab tou pūļkajs yszlindo wasarā swejkinty.
 Kiaunes su⁸⁴ szeszkajs ysz shafta paszālē traukies,
 Warnas yr warnaj sū szarkomis yr peliedomis,
 [87] Peles sū wajkajs yr kūrmej szyļumā giriē;
 Muses⁸⁵ yr wabaļaj, warmaj^{f)} sū kajmeny bļūsū^{g)} 86,
 Mus jau warginty wiel pūļkajs wysūr sūsyrinko,
 Yr ponus tejp, kajp burus^{h)} īgelty yszszyzjojiē. i t. d.

⁷⁹ AK 72v „skupay“.

⁸⁰ AK 72v „prisiwalgit“.

⁸¹ AK 73 „swietā“.

⁸² AK 73 „drungny“.

⁸³ AK 73 „Ar“.

⁸⁴ AK 73 „sū“.

⁸⁵ AK 73 „Muses.“

⁸⁶ AK 73 nuoroda „g)“ yra ne prie ž. „bļūsū“, bet prie „kajmeny“.

Noty.

- a) *Kopty*, *atkopty* (akcent nad **o**) znaczy, śpiesznie leżeć wysoko, jakoby⁸⁷ po drabinie, lub na drzewo, czy na dach. *Kopty* (**o** długie) znaczy ogień zagrzebać popiołem. *Saulelé atkopdama* słońce coraz wyżej się wznosząc⁸⁸.
- b) *Trusas* wyraz pruski, znaczy troski około⁸⁹ gospodarstwa. *Żyjmos*⁹⁰ *trusus* oznacza, że wiosna, czyli słońce zbliżając się ku nam troski i przykrości zimowe niszczy i⁹¹ rujnuje.
- c) *Szaltię pramones* przenośnia, jakoby wynalazki mrozu: śnieg, grad, lody, gruda, szron, i td.
- d) *Pagawo*, *Pagauty* pochwycić, to jest, śpiesznie, zaczynać i wykonywać jaką czynność z wielkim pospiechem.
- e) *Skrąda* właściwie znaczy kozuch stary, brudny, skołowaciały, *sùskrędy*, *apskrędy kajlynej*. Tu się znaczą wiosenne lody, zamrozy, zeskorupiałość ziemi.
- f) *Uodaj* po prusku, i litewsku, po żmudzku *warmaj*, *kùjsej*, komary⁹².
- g) *Kajmené* wyraz pruski, znaczy Gromada.
- h) *Buras* chłop pruski, **Bauer**.

[87v] P. Dyonizy Paszkiewicz w Przedmowie do Słownika przywodzi dwa wiersze miarowe litewskie, jakoby Sławnego Sarbiewskiego Poety.

Kialkite wajkialej, garsej skambinkite kankles,
I⁹³ jus biarnialej szaunej papuskite trubas.

Przekład.

Wstańcie chłopcy, i głośno na gęślach brząkajcie,
Wy parobczaki silnie w trąby nadymajcie.

⁸⁷ AK 73 „jakby“.

⁸⁸ AK 73 „wznoszące“.

⁸⁹ AK 73v „koło“.

⁹⁰ AK 73v „Żyjmos“.

⁹¹ AK 73v ž. „i“ nėra.

⁹² AK 73v ž. „komary“ nėra.

⁹³ AK 73v „Ir“.

Te są moje pomysły o Języku źmudzkiem. Oby się znalazł gruntowniej znający ten język! właściwsze, może odkryłby i podał prawidła jego.

Si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti. Si non, his utere mecum.

Horat. Epis. L. I, 7.

Adde supra dictis, quod non levius valeat.

Idem Sat. II, 7.